

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE
YAPILAN DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI VE
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN
KONSOLIDASYONU: ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Necmi AKMAN

**Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

TEMMUZ-2010

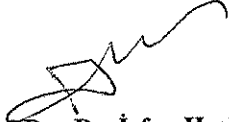
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE
YAPILAN DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI VE
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN
KONSOLİDASYONU: ADALET VE KALKINMA
PARTİSİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Necmi AKMAN

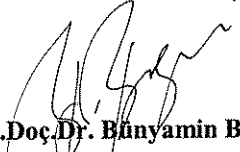
Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler

Bu tez 05/07/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. İrfan Haşlak

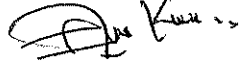
Jüri Başkanı

Kabul
Red
Düzeltilme

Yrd.Doç.Dr. Binyamin Bezi

Jüri Üyesi

Kabul
Red
Düzeltilme

Yrd.Doç.Dr. Tuncay Kardeş

Jüri Üyesi

Kabul
Red
Düzeltilme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Necmi AKMAN

05.07.2010

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, I. ve II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri döneminde yapılan demokratikleşme çabalarının Türkiye demokrasisinin konsolidasyonu üzerine etkileri, özellikle yaşanan toplumsal ve siyasal yarılmalar dikkate alındığında üzerinde durulmaya değer bulunmuştur. Bu tezin başarı ile tamamlanmasında değerli teşvik ve destekleri bulunan birçok kişiye derin bir minnettarlık duymaktayım. Bu bağlamda, başından itibaren bu tezin yazılmasında gösterdiği teşvik ve destekleri sebebiyle danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İrfan Haşlak'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Yüksek lisans çalışmalarım boyunca desteklerini esirgemeyen Prof Dr. Davut Dursun, Prof Dr. Halil Kalabalık, Doç Dr. Ömer Anayurt, Doç. Dr. Hamza Al, Yrd. Doç. Dr. Mahmut Karaman ve Yrd. Doç. Dr. Bünyamin Bezci'ye özellikle teşekkür etmek isterim. Son olarak, sürekli destekleri ve sabırları nedeniyle eşime ve çocuklarıma karşı derin bir minnet içinde bulunduğumu belirtmeliyim.

Necmi AKMAN

05 Temmuz 2010

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1:DEMOKRATİK KONSOLİDASYON, TÜRKİYE DEMOKRASİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ	6
1.1. Demokrasi.....	6
1.2. Demokratikleşme ve Demokratik Konsolidasyon	13
1.3. Türkiye’de Demokrasi ve Temel Karakteri	24
1.4. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.....	32
1.5. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Avrupa Birliği Çapası	35
BÖLÜM 2:ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİNDEKİ REFORM ÇABALARI.....	40
2.1. Demokratik Konsolidasyon Açısından Yapılan Yasal ve Anayasal Reformlara Genel Bir Bakış.....	40
2.2. Yasal ve Anayasal Reformlardan Öne Çıkanlar	47
2.2.1. Asker-Sivil İlişkileri	47
2.2.2. İnsan Hakları.....	55
2.2.3. Yargısal Reformlar	66
2.3. Demokratik Konsolidasyon Açısından Öne Çıkan Ekonomik Gelişmeler	69

BÖLÜM 3:REFORMLARIN DEMOKRATİK KONSOLİDASYONA İLİŞKİN	
TUTUMSAL VE DAVRANIŞSAL ETKİLERİ.....	78
3.1. 2002 ve 2007 Seçim Sonuçları ve Demokratik Açığın Kapatılması Talebi	78
3.2. Reformların Ordu-Sivil İlişkileri Üzerine Etkileri.....	81
3.2.1. Kontrollü Çatışma Dönemi 2002-2006	81
3.2.2. Krizler ve e-muhtıra, 2006-2007	86
3.2.3. 2007 Sonrası ve Müdahale Teşebbüsü	89
3.2.4. Vesayetın Yargıya Devri	97
3.3. Reformların Yargı Üzerindeki Etkileri.....	101
3.3.1. Meslek Liseleri ve Katsayı Sorunu.....	102
3.3.2. Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı ve Yeni Anayasa Krizi.....	104
3.3.3. Başörtüsü Sorunundan “Yargıçlar Devleti”ne.....	105
3.3.4. Kapatma Davası.....	107
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ.....	150

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçları.....	70
Tablo 2: Cari fiyatlarla 1998-2009 döneminde nüfus, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve kişi başına gelir rakamları.....	71
Tablo 3: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları.....	72
Tablo 4: 1994 Bazlı Toptan Eşya Fiyatları ve Tüketici Fiyatları Endeksi, 2001-2009.....	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllar İtibariyle Özelleştirme.....	75
--	----

Tezin Başlığı	:Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Yapılan Demokratikleşme Çabaları ve Türkiye'de Demokrasinin Konsolidasyonu: Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Dönemi		
Tezin Yazarı	:Necmi Akman	Danışman	:Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK
Kabul Tarihi	:05/07/2010	Sayfa Sayısı	:vi (ön kısım) + 150 (tez)
Anabilimdalı	:Kamu Yönetimi	Bilimdalı	:Siyaset ve Sosyal Bilimler
<p>Bu tezde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti bağlamında yapılan reformların Türkiye demokrasisinin konsolidasyonu üzerine etkileri incelenmiştir.</p> <p>Türkiye demokrasisi, otoriter vesayetçi bir özellik taşımaktadır ve bu yönüyle Batı tipi temsili liberal demokrasilerin oldukça uzağına düşmekte, daha çok Latin Amerika demokrasilerine benzemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinde Türkiye demokrasisinin karşılaştığı temel sorun, Batı tipi liberal temsili bir demokrasinin tesisi ile onun konsolidasyonu sorunudur. Bu tezde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanmasının sağladığı kaldıraç etkisine bağlı olarak, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve demokratik konsolidasyonunun sağlanmasında, özellikle I. hükümeti döneminde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin çok önemli bir siyasal aktör olarak görev yaptığı iddia edilmektedir. Diğer bir ifade ile, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye demokrasisine asker-sivil ilişkileri ve hukuk devleti bağlamında yaptığı katkının niteliği ve miktarı ele alınmıştır.</p> <p>Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi ve demokratik konsolidasyonunun sağlanmasına ilişkin yaptığı katkının tespit edilebilmesi için, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde gerçekleştirilen yasal ve anayasal reformların içerik analizlerine yer verilmiş; çalışmanın temel yapısını ortaya çıkaran içeriklerin sınıflandırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkiye'yi demokrasiye doğru taşıyabilecek, asker-sivil ilişkileri, insan hakları ve yargı sistemi üzerinde gerçekleştirilen yasal ve anayasal boyuttaki değişiklikler gözden geçirilirken; demokratikleşme için uygun bir zemin oluşturacağı düşünülen ekonomik gelişmelere göz atılmıştır. Döneme ilişkin Avrupa Birliği ilerleme raporları taranırken ilgili literatür gözden geçirilmiştir.</p> <p>I. hükümeti döneminde, Adalet ve Kalkınma Partisi, demokratikleşme ve demokratik konsolidasyonun sağlanmasında, gerçekleştirdiği anayasal ve yasal değişiklikler ile aktif bir reformcu özellik gösterirken, II. döneminde, demokratik kültürün gelişmesi, içselleştirilmesi ve hazmedilmesinde güçlü davranışsal özellikler sergilemiş, ancak reformları ihmal etmiştir. Bununla birlikte, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin II. döneminde gösterilen halk iradesini koruma çabası, ordunun vesayetçi niteliğini kaybetmesine yardımcı olurken, yargı alanında reformların ihmal edilmesine bağlı olarak, ordunun boşalttığı vesayet makamına yargı vakumlanmıştır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Adalet ve Kalkınma Partisi, Demokratikleşme ve Demokratik Konsolidasyon, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Türkiye'de Demokrasi			

Title of the Thesis	:Democratisation Efforts to Become a Member of the European Union and the Consolidation of Democracy in Turkey: The Term of Justice and Development Party Governments		
Author	:Necmi Akman	Supervisor	:Assistant Prof. Dr. İrfan HAŞLAK
Date	:05/07/2010	Nu. of Pages	:vi (pre text) + 150 (main body)
Department	:Public Administration	Subfield	: Politics and Social Sciences
<p>The present work tries to examine the effects of the reform programme which have been executed to join the European Union on the consolidation of Turkish democracy.</p> <p>Turkish democracy shows authoritarian guardianship characteristics and this makes it resemble to Latin American type of democracy rather than western type of representative democracy. Basic problem that Turkey has faced in the process of European Union membership is the establishment of western model of representative democracy and the consolidation of Turkish democracy in line with this type of democracy. The present work argues that, particularly during its term of office, Justice and Development party made a great deal of efforts to open the way of consolidating Turkish democracy, which was encouraged by the will of the European union to declare that if Turkey met the Copenhagen criteria then it would be declare the membership candidate. In other words, Justice and Development party contributed a lot to the consolidation of Turkish democracy with reference to civilian-military relations and rule of law.</p> <p>To determine the extent of the JDP's contribution to the consolidation of Turkish democracy, content analysis of the reform programme which was carried out by the JDP governments was utilized. Within this framework, legal and constitutional changes regarding civilian-military relations, human rights and judicial system were looked at. Economic developments which are considered to be important for democratisation were taken into consideration. EU progressive reports related to the period were also examined.</p> <p>While Justice and Development Party was a reformist party in its first term Office with its efforts of carrying out legal and constitutional reforms to consolidate the Turkish democracy, in its second period it ignored reforms though it showed strong behavioural characteristics to develop and interiorise democratic culture. Attempts in its second period to protect the will of the people contributed to melting away of guardianship character of the army, neglecting reforms in judiciary vacuumed judiciary to the place of the army.</p>			
Keywords: Justice and Development Party, Democratization and Democratic Consolidation, Turkey-European Union Relations, Democracy in Turkey.			

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl sona ererken, insanlık tarihinin önceki dönemlerine göre, birçok ülke elektoral demokrasilere geçiş yapmıştır (Geddes, 1999:115). Geçen son 35 yıl boyunca şaşırtıcı bir sıklıkla görülen demokrasiye geçişler, demokrasi ve demokratik konsolidasyon çalışanlarının ilgilerine mazhar olmuştur.

Huntington'un (2002) üçüncü demokratikleşme dalgasının başlangıcı olarak belirlediği 1974'ten itibaren 85 otoriter rejim sona ermiştir. 1974'te otoriter rejim olan ya da otoriterizme yenik düşen 32 ülke ise, çoğu siyasal liberalizme doğru bazı adımlar atmış olsalar da, o zamandan itibaren otoriter olarak kalmaya devam etmiştir. İlave olarak 7 ülkede, uzun dönem iktidarda olan partiler veya daha önceleri hile, baskı veya rekabette sınırlama yoluyla egemenliklerini sağlamlaştıran yönetimler, gözlemciler tarafından adil ve özgür olarak değerlendiren yarışmacı seçimler düzenlemişler, fakat yönetimi devretmemişlerdir. Devlet kaynaklarını ve medyayı kontrol etmek gibi birçok avantajla iyice sağlamlaştırılmış iktidar yapıları nedeniyle bu rejimleri sınıflandırmak zordur. Bu rejimlerde, yarışma üzerindeki sınırlandırmaları kaldırmak, adil bir oyun alanı yaratmaya yetmeyebilir. Onlardan birkaçı demokrasi yolundan döndürülemez görünse bile, uzun dönem iktidarda kalan partilerin ve liderlerin seçimleri kaybettiklerinde, yönetimi gerçekten devredip devretmeyeceği, iktidarın devri gerçekleşmeden bilinemez (Geddes, 1999:115-116). Eğer iktidar, özellikle Türkiye gibi asker-sivil bürokratik elitin elinde ise, otoriterizmden çıkmak çok daha zordur. Bu durumdaki otoriter yapıları kurtulmak, sadece iç dinamiklerle başarılacak bir sorun alanı değildir. Demokratikleşme ve demokratik konsolidasyonun sağlanmasında, dış dinamikler, en az iç dinamikler kadar önemli rol oynamaktadır. Türkiye açısından bu dış dinamik, Avrupa Birliği olmuştur. 3 Kasım 2002 seçim sonuçlarının ortaya çıkardığı Türkiye parlamentosu ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren toplumu otoriter ve devlet-merkezli bir şekilde dönüştürmeyi amaçlayan otoriter rejimden çıkmak için önemli bir fırsat yaratmıştır (İnsel, 2003).

2000'li yılların başlarından itibaren, Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerini amaçlayan Türkiye'nin demokratik reformlar süreci oldukça etkileyici bir şekilde gelişmiştir. Türkiye parlamentosu, demokrasisini Avrupa standartlarına yaklaştırmak üzere çok

radikal, aynı zamanda beklenmedik birçok önemli yasal ve anayasal değişiklikler gerçekleştirmiş; sahip olduğu otoriteryen, Kemalist, militarist ve devlet-merkezli gelenekleri sebebiyle, Türkiye'nin demokrasisini konsolide edecek siyasal reformlar gerçekleştiremeyeceği algı ve beklentisini boşa çıkarmıştır (Aydın ve Keyman, 2004:1). Bu süreçte Adalet ve Kalkınma Partisi, özel bir konuma sahiptir. Adalet ve Kalkınma Partisi, toplumu devlet merkezine çekmeye çalışan, devlet merkezinden kopan bir siyasi aktör olmak yerine, toplumdan güç bulan ve devleti toplum merkezine çekmeye çalışan bir siyasal aktör olarak öne çıkmıştır.

Tek başına Avrupa Birliği'nin inandırıcılığı ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin performansı, Türkiye demokrasisinin konsolidasyonu için elbette yeterli değildir. Reformların toplum tarafından kabul edilebilirliği ve içselleştirilme kapasitesi kadar, devlet kurumlarının demokratik reformların kurallarını, normlarını ve değerlerini hazmetme kapasitesi de önemlidir. Ancak bu çalışma, Avrupa Birliği sürecinde gerçekleştirilen demokratik reformların en önemli aktörü olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin reform gerçekleştirme performansı ile Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde yapılan demokratikleşme çabalarının Türkiye demokrasisinin konsolidasyonu üzerine etkilerine odaklanmıştır. Takdir edilebileceği gibi, demokratikleşme çabalarının Türkiye demokrasisinin konsolidasyonu üzerine etkileri, siyasal partiler, parlamento, devlet başkanlığı, bürokrasi, sivil toplum, sivil kültür gibi çok boyutlu alanlarda kendini göstermektedir. Bütün boyutları ile reformların Türkiye'nin demokratik konsolidasyonuna etkilerini ele almak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu çalışma, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde gerçekleştirilen reformlara değindikten sonra, önemli bir koalisyon halinde Türkiye demokrasisini vesayet altında tutan ve Türkiye demokrasisinin en önemli veto oyuncularını olan ordu ve yargı üzerine odaklanmıştır. Türkiye demokrasisinin vesayet makamı olarak iktidarı elinde bulunduran ordu ve onun koalisyon ortağı yargı, demokratik sivil kültürün gelişmesini engelleyen en temel kurumlardır. Bu nedenle, reformlar nedeniyle bu kurumlarda meydana gelebilecek değişiklikleri izlemek, aslında Türkiye'de demokratikleşme sürecini izlemek anlamına gelmektedir.

Çalışmanın Önemi

2000’li yıllarda Türkiye’nin demokratikleşmesine ilişkin üretilen literatür, temel olarak Avrupa Birliği’nin Türkiye demokrasisi üzerine etkilerine odaklanmıştır. Avrupa Birliği sürecinde yapılan reformların demokratik konsolidasyon üzerine etkileri ele alınırken iç dinamiklere ilişkin vurgu yeterli düzeyde değildir. Demokratik reform sürecinin iyi işlemesi, ülkedeki iç siyasal aktörlerin ve kurumların sorumluluklarına bağlı olduğundan, uluslararası baskı ve iç dinamiklerin karşılıklı etkileşimi çok önemlidir.

Bu nedenle, bu çalışmada, sadece Avrupa Birliği’nin değil, fakat aynı zamanda ve çok daha fazla, yerel aktörlerin Türkiye’nin demokratik konsolidasyonunun sağlanmasındaki rolüne vurgu yapılarak, alana katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin demokratikleşmesinde temel iç aktör olarak Adalet ve Kalkınma Partisi’ne odaklanılırken, aynı zamanda Avrupa Birliği’nin bu süreçte süregelen önemi de kabul edilmektedir. Bu çalışma ile, yerel aktörlerden birinin Türkiye’nin demokratikleşmesi üzerine etkileri ele alınarak bu alandaki literatür eksikliği giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Avrupa Birliği sürecinde yapılan demokratik reformların Türkiye demokrasisini etkilediği açık olmakla birlikte, bu etkinin ordu ve yargı üzerindeki niteliği belirsizdir. Bu çalışmada, Türkiye demokrasisinin Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde yapılan reformlardan özellikle ordu ve yargının neden ve nasıl etkilendiği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bununla ilgili olarak, yasal ve anayasal reformlarla ordunun vasi niteliğinin önemli oranda kırıldığı; Adalet ve Kalkınma Partisi I. hükümeti döneminde ordu ve yargının demokrasi karşıtı tutumlarının davranış boyutuna geçtiği; Adalet Kalkınma Partisi II. hükümeti döneminde ise, yapılan yasal ve anayasal reformlara bağlı olarak ordunun davranışlarında sivil otorite lehine gerileme olurken; ordunun boşalttığı vesayet makamına davranışsal olarak yargının vakumlandığı ileri sürülmüştür.

Bu çalışmada, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde yapılan reformların Türkiye demokrasisinin konsolidasyonundaki pozitif ve negatif etkilerinin hangi şartlar altında belirlendiği ortaya çıkarılmaya ve Adalet Kalkınma Partisi’nin Türkiye

demokrasinin konsolidasyonuna ne tür fırsatlar sağladığı ya da sınırlamalar getirdiği ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye demokrasinin konsolidasyonu ele alındığından, demokrasi, demokratikleşme, demokratik konsolidasyon literatürüne ve Türkiye'yi demokrasiye doğru iten Avrupa Birliği'ne önem verilmiştir. Bu nedenle, birinci bölümde demokrasi, demokratikleşme, demokratik konsolidasyon kavramları ele alınmış; Türkiye'nin demokratik karakterine yer verilirken Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinin seyri gözden geçirilmiştir.

Bu tezde, ne Türkiye'nin diğer ülkelerle ne de önemli bir yerel siyasal aktör olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin önceki hükümetlerle bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bu tezde, Türkiye'nin demokratikleşmesi bağlamında, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin kendi içinde bir karşılaştırmasına yer verilmiştir. Bu nedenle ikinci bölümde, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde gerçekleştirilen yasal ve anayasal reformların ampirik olarak içerik analizlerine yer verilmiş; çalışmanın temel yapısını ortaya çıkaran içeriklerin sınıflandırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkiye'yi demokrasiye doğru taşıyabilecek, asker-sivil ilişkileri, insan hakları ve yargı sistemi üzerinde gerçekleştirilen yasal ve anayasal boyuttaki değişiklikler gözden geçirilirken; demokratikleşme için uygun bir zemin oluşturacağı düşünülen ekonomik gelişmelere göz atılmıştır. Döneme ilişkin Avrupa Birliği ilerleme raporları taranırken ilgili literatür gözden geçirilmiştir.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümde ele alınan reformların demokratik konsolidasyonun tutumsal ve davranışsal boyutları üzerine etkileri ele alınmıştır. Bu etkileri ampirik olarak tespit edebilmek amacıyla, tutumların göstergesi olan davranışlar ve kamuya yapılan açıklamalar ile bu davranışlar sonucu ortaya çıkan olaylar, günlük gazete haberleri taranarak izlenmiştir. Tespit edilen olaylar, açıklamalar ve davranışlar analiz edilmeye çalışılmış; yapılan reformların ele alınan kurumlar açısından ne kadar içselleştirilebildiğini görmek bakımından bazı yargı kararları gözden geçirilmiştir. Bununla birlikte, demokratik kültürün ortaya çıkması uzun zaman alacağından, bu çalışmada, ordu ve yargının, Avrupa Birliği sürecinde gerçekleştirilen reformlara karşı kısa dönem tepkileri ele alınmıştır. Bu nedenle, yapılan reformların davranışsal olarak

demokratik konsolidasyon üzerine etkilerini, kısa dönem sonuçlar olarak değerlendirmek gerekmektedir.

BÖLÜM 1: DEMOKRATİK KONSOLİDASYON, TÜRKİYE DEMOKRASİSİ VE AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ

1.1. Demokrasi

İktidar ilişkilerinin örgütlenme biçimleri ile iktidar ilişkileri ve süreçleri değişik biçimlerde ortaya çıkan toplumsal bir gerçekliktir. Bu nedenle, iktidar olgusunun varlığı tartışma konusu edilmemekle birlikte, bir siyasal toplumda siyasal iktidarın kim ya da kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. “Bu çerçevede özellikle son iki asrın en önemli idealini *demokrasi* kavramı oluşturmaktadır” (Dursun, 2008b:163).

Çağdaş dünyanın siyasi aktörlerinin neredeyse tamamının meşruiyet söylemlerinde geniş yer bulan demokrasinin ilk uygulamasına Eski Yunan’da rastlanılmaktadır (Duran ve Haşlak, 2005:23). Demokrasi Yunanca “demos” ve “kratein” kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelmiştir. Demos Yunanca’da halk, halk kitlesi, yurttaşlar topluluğu; kratein de egemen olmak, iktidar kullanmak, yönetmek anlamlarına gelmektedir. Bu iki kelime birleşirken anlamlarını da birleştirmişlerdir. Bu durumda *demokrasiyi*, halkın iktidar kullanımı, halkın egemenliği veya çoğunluğun egemenliği şeklinde tanımlamak mümkündür (Schmidt, 2001:13). Bu anlamda en çok bilinen demokrasi tanımı, Amerika başkanlarından Abraham Lincoln’un “halkın, halk tarafından halk için yönetimi” şeklinde yapılandır (Duran ve Haşlak, 2005:24-25; Dursun, 2008b:165). Bu tanım bile “halkın siyasal katılımına ve temsiline, halk yararına hükümete odaklanması” (Schmidt, 2003:8) bakımından kolaylıkla demokrasi kavramının içinden çıkılabılır olmadığını göstermektedir. Buna paralel olarak doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, sosyal demokrasi, radikal demokrasi gibi demokrasinin çeşitli modelleri olduğu da ifade edilmiştir (Duran ve Haşlak, 2005:25). Larry Diamond (1997:6), David Collier ve Steven Levitsky’nin 150’den fazla çalışmayı gözden geçirerek, onların 550’den fazla demokrasi alt tipini tespit ettiklerini aktarmaktadır. Bununla birlikte, 1989’da Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çökmesiyle otokratik yönetimlerden uzaklaşma süreci ve demokrasiyi tanımlamakta kullanılan “popüler”, “güdümlü”, “burjuva” gibi müphem sıfatların sessizce terk edilmesi, demokrasinin ortak bir tanımına yaklaşmaya yardımcı olmuştur. Bu süreçte,

pek çok kuruluşun, (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik Paktı, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Uluslararası Af Örgütü vb.) ilgili olduğu ülkelerde, bu standartlara ne kadar uyulduğunu izlemekte olması ve hatta bazı ülkelerin (Türkiye açısından özellikle Avrupa Birliği üyeleri) dış politikalarını belirlerken bu standartları hesaba katması önemli rol oynamıştır ve oynamaktadır (Schmitter ve Karl, 1999:3).

Yine demokrasinin ortak bir tanımına yaklaşırken, “neden demokrasi?” sorusuna cevap arayan Robert Dahl’ın önemli bir katkısının olduğunu kabul etmek gerekir. Dahl’a (2001:63-64) göre demokrasi: Zorbalığı önler, temel hakları garanti eder, vatandaşlarına geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlar, insanların kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olur, insanların kendi kaderini tayin etme özgürlüklerini tanır, ahlâki özerklik sağlar, insani gelişimi destekler, siyasi eşitlik sağlar. Dahl, bunlara modern demokrasilerin birbirleriyle savaşmadıklarını ve modern demokrasilerin demokratik olmayan ülkelere göre daha zengin olduklarını da ekler.

Bugünkü genel eğilim, demokrasi kavramına yaklaşımları iki ana gruba ayırmaktadır: Schumpeter ve Dahl’ın yaptığı gibi “minimalist” ya da “prosedürel” yaklaşımlar ve Diamond, Linz ve Lipset’in yaptığı gibi “sürdürülebilir” yaklaşımlar. Bazı akademisyenler, bir siyasal yöntem olarak demokrasinin elit anlayışını geliştiren Joseph Schumpeter’e atıfta bulunarak, demokrasinin minimalist tanımlanmasını *Schumpeterian Demokrasi* olarak adlandırmaktadırlar. Schumpeter, bu demokratik yöntemi, “rekabetçi bir mücadele yoluyla insanların oylarını temin ederek bireylerin karar verebilme gücünü elde etmeleri esasına dayanan, siyasal kararlara ulaşmada kurumsal düzenleme” olarak tanımlar (Bollen ve Paxton, 2000:60).

Halkın yönetimi ve kitle katılımından ziyade elit temelli bu *Schumpeterian* demokrasi anlayışı, Lipset, Dahl, Linz, Stepan, Huntington, Schmitter ve Diamond gibi bugünkü prosedürel demokrasi anlayışının ileri gelenleri üzerinde çok etkili olmuştur. Bu bağlamda, bazı teorisyenler, demokrasinin tanımlanmasında siyasal özgürlüklerden daha ziyade, seçime dayalı bir yarışmaya ve katılmaya öncelik vermektedirler. (Bollen ve Paxton, 2000:60). Oysa, demokratikleşme çalışmalarındaki genel eğilim siyasal özgürlükleri, demokratik rejimin “*sine qua non*”u olarak kabul etmektedir (Collier ve Levitsky, 1996).

Böylece, demokrasi ile ilgili olarak üç kavram öne çıkmaktadır: rekabet, katılım ve temel haklar ya da demokratik yönetim ve siyasal özgürlükler (Bollen ve Paxton, 2000:59-60). Diamond, Linz ve Lipset, (1995:6-7) demokrasi için üç temel şart ileri sürerler: liderlerin ve politikaların seçiminde, bireyler, partiler ve diğer organizasyonlar arasında, anlamlı ve kapsamlı siyasal katılma; düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı gibi belirli düzeyde sivil ve siyasal özgürlükler; hukuk devleti altında garanti edilmiş siyasal eşitlik.

Dahl (2001:89-90), modern temsili demokrasinin varlığı için yedi siyasal kuruma ihtiyaç duyulduğunu belirtir: “Özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler”; seçimlere katılmaya ve seçimlerde aday olmaya ve bunlara ilişkin organizasyonlarda görev almaya “vatandaşların genel bir şekilde dâhil edilmesi”; “seçimlerle belirlenmiş memurlar”; tüm yetişkinlerin hükümette görev alabilmesi anlamında “yönetme hakkı”; geniş bir “ifade özgürlüğü”; alternatif bilgi edinme ve bilgi “kaynaklarına erişim hakkı”; vatandaşların göreceli olarak bağımsız kurumlar ya da organizasyonlar kurma hakkı anlamında “kurumsal özerklik”.

Robert Dahl’ın demokrasi kriterleri, genel bir kabul görmekle birlikte prosedürel demokrasi tanımının daha iyisini aramayı sonlandırmamıştır. David Collier ve Steven Levitsky (1996:8; 2009:273) bu arayışlarının sonucu olarak “genişletilmiş minimum prosedürel” demokrasi tanımından bahseder. Diamond (1999:11), O’Donnell (1996a:35; 1996b:5), Karl ve Schmitter (1999:9), halk tarafından seçilmiş organların, anayasal yetkilerini, fiilî olsa dahi seçilmemiş organların (ordu mensupları, bürokrasi, yargı vb. devlet görevlileri) ezici muhalefetine ve vetolarına tabi olmadan kullanabilmeleri gerektiğini ileri sürerken; Burnel ve Calvert (1999:3), Kaldor ve Vejvoda (1997:63) gibi bazı akademisyenler, demokrasi usullerini silahlı kuvvetler üzerinde sivil kontrolü kapsayacak şekilde genişletirler.

Plasser ve diğerlerine göre, “hukuk devleti”, demokrasinin tüm tanımlarının vazgeçilmezi olmalıdır. Demokrasi ile alakalı hiçbir siyasal özgürlük, hukuk devleti olmadan anlam taşımaz (Usul, 2003:27). O’Donnell (1996a; 1996b; 2004), Diamond (1997; 1999:11), Schmitter ve Karl (1999), gibi demokratikleşme literatürünün ileri gelenleri, hukuk devleti, devletin hesap verebilirliği ve azınlık gruplarının haklarına saygının altını çizirken; O’Donnell (1996a:35-36; 1996:5), anayasal yönetim dönemi

sona ermeden, seçilmişlerin yönetimlerine keyfi olarak son verilmemesi; seçim bölgelerinin, seçmen sayılarının net olarak belirlenmesi ve demokrasinin “zamanlararası boyutu” (adil seçim sürecinin ve onu saran özgürlüklerin belirsiz gelecekte devam edeceğine ilişkin yaygın beklentiler) içermesi gerektiğini ekler. Bu bağlamda, Diamond’un minimum prosedürel demokrasi tanımına göre; diğer şeyler yanında, “geleneksel olarak dezavantajlı ya da güçsüzleştirilmiş çoğunluğun yanı sıra; kültürel, etnik, dinî ve diğer azınlık grupları, siyasal süreçteki çıkarlarını açıklamaktan, kültürlerini yaşamak ve dillerini kullanmaktan ne yasa ile ne de uygulamada yasaklanabilirler” (Diamond, 1997:23).

Schmitter ve Karl (1999:4), modern siyasi demokrasiyi, “yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimi” olarak tanımlar. Demokrasinin gereği gibi işlemesi için ise, “yerleşmiş, muteber ve tekrar gören davranış kalıpları”nı (Huntington, 1965:65; O’Donnell, 1996:36) içermesi, diğer bir deyişle demokrasinin kurumsallaştırılması gerekir (Schmitter ve Karl, 1999:4).

Eski ve yeni demokrasilerde, seçimlerin hem kendisi, hem de ifade özgürlüğünün çevresini saran uygun ve etkili koşullar, alternatif bilgiye erişim ve seçim yönetiminin kurumsal özerkliği artık kurumsallaşmıştır. Liderler ve seçmenler, gelecekte, yasal bir süreye bağlanmış, kapsamlı, adil ve yarışmacı seçimlerin yapılacağını; seçmenlerin tam olarak kaydedileceğini ve baskıdan uzak olacağını; oyların dürüstçe sayılacağını içselleştirmişlerdir. Yine kazananların hükümet olacağı ve hükümet sürelerinin keyfi olarak sınırlandırılmayacağı da özümsemiştir. Buna ilave olarak, elektoral sürecin var olabilmesi için, düşünce özgürlüğü; siyasal parti kurma özgürlüğünü de içeren dernek özgürlüğü ve sansürsüz medya da var olmalıdır. Aksine olarak, seçimleri bu nitelikleri taşımayan ülkeler, demokrasi olarak nitelendirilemeyecektir (O’Donnell, 1996a:37; Dursun, 2008b:175-176).

Siyasal sistem tanımları, “siyasal hayatın örgütleniriliş biçimi ve vatandaşla devlet arasındaki ilişki açısından” ele alındığına göre (Linz, 2008:15); kurumsallaşmış bir demokraside en ayırt edici unsur, “vatandaş” kavramı olarak öne çıkmaktadır. Demokrasisini tamamlamış ya da tamamlamakta olan demokrasilerin çoğunda, tarihsel olarak vatandaşlık tanımı, yaş, cinsiyet, sınıf, ırk, okur-yazarlık, mülkiyet, vergi ödeme

gibi kriterlere dayanılarak yapılmıştır. Buna bağlı olarak, toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmıştır. Bugün için, belli görevlere seçilebilmek için yüksek sayılabilecek bir yaş sınırı aranmakta ise de, seçme ve seçilme hakkının üzerindeki sınırlandırmalar kaldırılmıştır (Schmitter ve Karl, 1999:5). Öyle ki, bazı teorisyenler demokrasiyi, oyların dürüstçe sayıldığı, tarafsız bir şekilde idare edilen “seçimler”le bir tutmuştur.

“Demokrasilerde esas olan, seçimlerin belli zamanlarda yapılması, ...vatandaşların, siyasal partiler tarafından üst düzeyde bir araya getirilmiş olarak sunulan alternatifler arasından seçme yapmasına izin verilmesidir”. Alternatifler arasında seçim yapmak ise “rekabet”i zorunlu, rekabet de gruplaşmaları kaçınılmaz kılar. Bu süreçte, vatandaşlar, çeşitli araçların vasıtasıyla (medya, çıkar grupları, sosyal hareketler, yerel gruplaşmalar vb.) kamusal siyaseti etkileme imkânı bulabilirler. Bu gruplaşma ve hizipleşmeye dayalı yarışmanın yapılmasındaki şekil ve kurallar konusundaki fikir ayrılıkları ise demokrasinin alt kategorilerinin ortaya çıkmasına yardımcı olur (Schmitter ve Karl, 1999:5-6).

Hiçbir demokrasi, bu gruplaşma ve hizipleşmede, büyük bir bölümü kariyerlerini önemli görevleri elde etmeye yönlendiren profesyonel politikacılardan oluşan “temsilciler” olmadan var olamaz. Seçimler, bu temsilcilerden oyların çoğunluğunu alanlara, otorite makamlarını işgal etme ve diğerlerine meşru emirler verebilme, yani “yöneticiler” olma imkânı sağlar. Burada, demokrasiler için önemli olan, “temsilcilerin nasıl seçildiği ve hareketlerinden dolayı nasıl sorumlu tutulduğu” kadar; demokratik yöneticilerin “kendilerinden öncekilerin iktidara nasıl geldiklerini belirleyen kurallar ve hareketlerinden dolayı sorumlu kılan uygulamalardır” (Schmitter ve Karl, 1999:4-7).

“Çoğunluğun yönetme” hakkı, demokrasinin yaygın olarak kabul edilen bir yönüdür. Bu çoğunluk, seçimlerde, parlamentolarda, komitelerde, şehir meclislerinde, parti kongrelerinde ortaya çıkabilir. Bazen kararlar için nitelikli çoğunluk aranabilirse de demokrasi, bireylerin eşit tercihlerinin bir araya getirilmesi anlamını içermelidir. Ancak bu, çoğunluğun, düzenli olarak bazı azınlıklar aleyhine kararlar alabileceği anlamına gelmez. “Azınlık haklarını korumak için çoğunluğun yönetimi ilkesinin sınırlanması” gerekir (Schmitter ve Karl, 1999:6).

“Demokrasi aktörleri, devlet politikasını bağlayıcı kararlar alırken gönüllü olarak bir bütün halinde” “işbirliği” yapmak zorundadır. Bu aktörlerin, “adayları seçmek, tercihleri ifade etmek, otoriteden talepte bulunmak ve politikaları etkileyebilmek için partiler, örgütler ve hareketler yoluyla birlikte hareket etmek yeteneğine sahip olmaları gerekir”. “Çağdaş siyasî literatürde bu özerk grup faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliği ve fikir alışverişi ‘sivil toplum’ başlığı” altında toplanır. “Ortak ihtiyaçlarını keşfetmek ve görüş ayrılıklarını herhangi bir üstün otoriteye güvenmeksizin aralarında tartışmaları konusunda”, demokratik özgürlüklerin vatandaşları ve sivil toplumu cesaretlendirmesi gerekir (Schmitter ve Karl, 1999:6-7).

Bütün bu süreç ve faaliyetler, “toplumu bağlayan ve devletin yaptırım gücüyle desteklenen kolektif normların ve tercihlerin yapılmasını içeren” “kamusal alan”da gerçekleşir. Demokrasilerde bu “alanın içeriği, kamu-özel, devlet ve toplum, meşru baskı ve gönüllü katlanma, kolektif ihtiyaçlar ve bireysel tercihler arasında daha önceden var olan farklılıklara bağlı olarak büyük ölçüde” (Schmitter ve Karl, 1999:4) değişebilir.

Demokrasinin gelişebilmesi için, usule ilişkin özel kurallar kurumsallaşmalı ve temel haklar tanınmış olmalıdır. Kendisini bu şekilde sınırlayamayan devletler, hukuk devletini tanımakta başarısız olacaklar ve hiçbir surette demokratik devlet tanımlamasına giremeyeceklerdir (Schmitter ve Karl, 1999:8).

Literatür taramasından, demokrasinin iki temel değere dayandığı sonucu çıkarılabilir: Birincisi, “bireyin eylem olanaklarının engellenmemesi anlamında” özgürlük (Erdoğan, 1995:4) ve ikincisi, “herkesin bir sayılması, kimsenin birden fazla sayılmaması anlamında” eşitlik (Beetham ve Boyle, 1998:3). Birey, hem kendi yönetimini belirleme hem de bireysel özgürlüklerini iktidara karşı koruma hakkına sahiptir. Bir anlamda “demokrasi, özgürlüğün *kurumsallaşması*”dır (Türk Demokrasi Vakfı, 1991:9). Eşitlik ilkesinin, bireylerin kişi ve vatandaş olarak eşit değerinde ve bundan dolayı devletin bireylere eşit davranması gerektiği anlamında yatay; iktidar ile vatandaşlar arasında bir ast-üst ilişkisinin olmadığı, devlet iktidarını kullananlar ile vatandaşlar arasında hukuka uymak bakımından fark bulunmadığı anlamında dikey boyutları vardır. Dikey eşitlik, ancak “hukuk devleti” ile ve yatay eşitlik, ancak “devletin resmi bir ideolojiye sahip olmaması” ile mümkün olur (Dursun, 2008b:172).

Demokrasi konusunda, giderek büyüyen literatürde, Schumpeterian demokrasi çeşidinden katılımcı demokrasi, radikal demokrasi, müzakereci demokrasi, çatışmacı demokrasiye varan demokrasi anlayışlarına rastlanabilir. Fakat bugün demokrasi denildiğinde, örneği Batı ülkelerinde görülen, liberal değerlerle anlamlı bir bütün oluşturan; özgür, adil ve düzenli seçimler, çoğunluğun yönetimi, çoğunluğun değişebilirliği, azınlık haklarının garanti altına alınması, sivil ve siyasi hak ve özgürlükler, çoğulculuk, seçilmişlerin üstünlüğü ve ekonomik özgürlükler gibi ilkeleri bünyesinde barındıran “liberal demokrasi” anlaşılmaktadır.

Toplumun ortak değerleri ve ilkeleri üzerinde kurulmuş olan modern dönemlerin demokrasi anlayışını temsil eden liberal demokrasi, temelde seçimler ve hukuk kuralları yoluyla uzlaşmaya dayalı bir “temsili demokrasi”dir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanmaya başlanan modernite krizi; temsili liberal demokrasilerde katılımın sınırlı düzeyde kaldığı, bireylere ve gruplara ilişkin farklılıkların ve kimliklerin temsiline imkânsızlaştığı, devletin giderek bürokratikleştiği ve farklı kimliklere cevap verilemediği tartışmalarına yol açmıştır (Dursun, 2008b:198-190).

Altmışlı yıllardan itibaren modern dünyada ortaya çıkan “yeni değerler” ve “yeni sosyal hareketler” (kadın, çevre, barış, nükleer karşıtı, etnik, cinsel kimlik), modern toplumun devlet-toplum ilişkilerine “farklılıklara saygı” (cinsel, etnik, dini, kültürel, vb) ve mevcut “farklılıkların tanınması” temelinde eleştirel bir bakış geliştirmişlerdir. Bu bakış, en genelde kimlik politikalarının yaşama geçirilmesine; özelde, demokrasi kavramının, çoğulcu siyaset anlayışı ve farklılıkların tanınmasına dayalı “radikal demokrasi” kavramıyla yer değiştirmesine yol açmıştır (Keyman, 2000:46-47).

“Radikal demokrasi projesi, demokrasinin temelini uzlaşmadan daha çok çelişkilerin tanınmasında görür” (Keyman, 2000:196). Çelişkinin demokrasinin tanımlayıcı bir ögesi olarak düşünülmesi, toplumsal sözleşmeden dışlanmış kimliklerin tanınmasına imkân sağlar. Liberal demokrasilerde, belli hak ve özgürlüklere sahip vatandaş-bireyler, aralarındaki farklılıkları eriterek bir aynılık tablosu oluştururken; radikal demokrasilerde, eşdeğerlikler temelinde farklı kimlikler arasında diyalojik kamusal alan kurulmaktadır (Dursun, 2008b:200). Batı liberal demokrasileri demokrasinin demokratikleştirilmesi, demokrasinin derinleştirilmesi kavramları ile radikal demokrasiye doğru evrilmektedir.

Dünyanın birçok bölgesinde demokrasi ve demokratikleşme yaygın olmakla birlikte, ilgi demokrasi ve demokrasi karşıtlığına, demokrasi çeşitlerine ve onun evrimsel doğasına kaymıştır (Nagle ve Mahr, 1999:12). Bu eğilim doğrultusunda bu tez, demokrasi ve demokrasi karşıtlığından çok, liberal demokrasiye geçiş açısından Avrupa Birliği sürecinde Türk demokrasisinin konsolidasyonu üzerine odaklanmıştır.

1.2. Demokratikleşme ve Demokratik Konsolidasyon

Modern dönemde ortaya çıkan yeni ve dünya ölçeğinde nispeten az görülen bir olgu olan demokrasi yirminci yüzyılda göz kamaştırıcı bir gelişme göstermiştir. Ondokuzuncu yüzyılda oy hakkının yaygınlaşması, seçimlerle temsili meclislerin oluşturulması ve bunların içinden sorumlu hükümetlerin çıkarılması ile başlayan demokratikleşme süreci, bazı duraklamalar ve geri dönüşler yaşamış olmasına rağmen önemli bir başarı göstermiştir (Dursun, 2008b:167-168).

Freedom House'un araştırmasına göre, yirminci yüzyılın başında demokratik bağımsız bir tek devlet bile yokken (Dursun, 2008b:168); bugün 193 ülkenin 119'u "elektoral demokrasi" olarak görülmekte (Freedom House, 2009) ve bunların 90'ı özgür, Türkiye'nin de içinde yer aldığı 43'ü kısmen özgür ve 60'ı özgür olmayan ülke olarak rapor edilmektedir (Freedom House, 2008a). Bugünlerde demokrasinin başka ülkelere yayılması yavaşlarken, bu yeni rejimlerin nasıl sağlamlaştırılacağı ve istikrara kavuşturulacağı konusunda baskı yaratan kaygılar, hızla yükselmektedir. Bunun sonucu olarak, siyasal bilimciler demokrasinin konsolidasyonu üzerinde odaklanmaya başlamışlar (Schedler, 1998:91) ve "demokratik konsolidasyon" kavramını "karşılaştırmalı siyaset biliminde çok sıklıkla kullanılan kavramlardan biri" (Schedler, 2001:66) haline getirmişlerdir.

Çok genel bir yaklaşımla demokratikleşme, demokrasiye doğru evrilmeyi ifade eder. Genel olarak, tam demokrasinin yerleştirilmesi ve istikrarını amaç edinen bir rejim değişikliği süreci olarak tanımlanır (Schmitz ve Sell, 1999:25). Whitehead (2002:27), demokratikleşmeye "karmaşık, uzun dönemli, dinamik ve açık uçlu bir süreç" olarak bakmaktadır ve demokratikleşmeyi, demokrasisini konsolide etmeyi başarmış olan ülkelerdeki demokrasiye geçiş süreci olarak görmektedir. O'na göre, demokratikleşme "kurala bağlı, daha uzlaşmacı ve daha çok katılımcı bir siyaset anlayışına doğru evrilmeyi" kapsamaktadır. Renwick (2006:36), demokratikleşmeyi, "aktörlerin kendi

arasında ve aktörlerle çevresel şartlar arasında uzun dönemli, olumsal ve karmaşık etkileşim sürecinin sonucu” olarak görür. Bu bağlamda vatandaşların tutum ve davranışları ile demokrasiye geçiş sürecinde oluşturdukları baskı, demokratikleşmenin önünü açan itici faktörler olarak öne çıkmaktadır (Duran ve Haşlak, 2005:26) ve sadece “devlet kurumlarının yerleştirilmesinden” ibaret olmayan bu baskı, sosyal vatandaşlık uygulamalarını yaratmaya ve bu uygulamaları milli sınırların her yerine yaymaya doğru çok daha radikal bir nitelik taşımaktadır (Grugel, 1999:11).

Kubicek (2003:21), demokratikleşmeyi üç aşamaya ayırmakta ve konsolidasyonu bu sürecin son aşaması olarak görmektedir: Siyasal sınırlandırmaların kaldırılması ve *liberalizasyona* geçiş ilk aşama, *rejim değişikliği süreci* ikinci aşama ve “kitle ve elitlerce demokratik normların içselleştirilmesi kadar, demokratik kurum ve uygulamaların kurumsallaşması ve istikrar kazanmasında uzun ve sürekli bir süreç olan” *konsolidasyon* son aşamadır.

Orijinal anlamda demokratik konsolidasyon; yeni demokrasileri güvenli yapma, kısa dönemin ötesinde onların yaşama beklentilerini artırma, onları otoriter rejimlere, gerilemeye karşı bağışıklama, muhtemel “ters dalga”lara karşı barajlar inşa etme anlamına gelmektedir. Schedler (1998:92-94), konsolidasyon kavramına verilen anlamın, nerede durulduğuna (ampirik bakış açısına), ulaşılmak istenen hedeflere (normatif görüşlere) ve zihinsel amaç ve koşullara göre değiştiğini; bu bağlamda, demokratik çöküşlerden kurtulma, demokratik erozyondan korunma, demokrasiyi tamamlama, demokrasiyi derinleştirme, demokrasiyi organize etme anlamlarına gelebildiğini belirtmektedir. Ona göre, demokratik konsolidasyon; elektoral ya da liberal demokrasilerden otoriter demokrasilere (korkuyla) bakan yazarlar açısından, otoriter gerilemeden, demokrasinin “hızlı ölümü”nden sakınma; elektoral ya da liberal demokrasilerden ileri demokrasilere (umutla) bakanlar açısından, demokrasinin derinleştirilmesi, demokrasinin niteliklerinin geliştirilmesi; liberal demokrasilerden elektoral demokrasilere (kaygılı) bakanlar açısından, demokrasinin “yavaş ölümü”nden, demokrasinin belirli temel özelliklerinin aşınmasından sakınma; elektoral demokrasilerden liberal demokrasiye (sabırsızlıkla) bakanlar açısından, demokrasiyi tamamlama, demokrasinin eksik özelliklerini ikmal etme anlamlarına gelmektedir. Schedler’in bu yaklaşımını biraz açarak demokratik konsolidasyon kavramının çok yönlü doğasına doğru bir gezintiye çıkmak, onu kavramak bakımından yararlı olabilir.

Demokratik Çöküşten Sakınma

Herhangi bir ülkede, otoriteryen rejimden, özgür, adil ve yarışmacı seçimlerin (az ya da çok) yapıldığı bir noktaya bir kez ulaşıldığında; demokratik aktörler, genellikle, demokratik yönetimin “sınırlı belirsizliği”nden rahatsız olurlar. Bu yeni rejimi tehdit eden “sınırsız belirsizlikler”, demokratların esas ilgilerini demokrasinin ana kurumlarını korumaktan, bu kurumların ulaştığı düzeyi korumaya çevirir. Bu durumda demokratik konsolidasyon, bu aktörler açısından, demokrasinin çökme ihtimalinin, uygun güvenilir bir noktaya düşürülmesi anlamına gelir (Schedler, 1998:95). Bir başka ifadeyle, bir demokratik rejim “devam etmesi muhtemel” olduğunda (O'Donnell, 1996b:8), “gelecekte de sürecek” olduğunda (Valenzuela, 1990:18) konsolide olmuştur. Bu anlamda konsolidasyon, üst düzeyde demokrasiye ulaşmaktan ziyade otoriteryen rejime dönüşten kaçınmaya eşitlenmektedir ve beklentilerle ilgilidir (Schedler, 2001:67). Bu rejimin idamesi bakışı, demokratik konsolidasyonun “klasik” anlamını ifade eder. Konsolidasyonun bu türü, pozitif bir formülasyonla, demokratik süreklilik, demokratik idame, demokratik sağlamlaştırma, demokratik beka, demokratik kalıcılık, demokratik direnç, demokratik istikrar, demokratik yaşayabilirlik, demokratik sürdürülebilirlik ve geri dönülmezlik gibi bakışları karşılar. Yine konsolidasyonun bu türü, negatif bir formülasyonla, demokratik kırılmanın, demokratik istikrarsızlığın, demokratik belirsizliğin, demokratik korunmasızlığın, geri dönebilirliğin ya da çökme tehlikelerinin ötesine geçmenin gerekliliğine başvurur. Nüans farkları ne olursa olsun, bu çok yönlü söz dağarcığının birleştirici amacı açıktır: “Temel olarak, demokrasinin “hızlı ölümü”nü engelleyerek onu hayatta tutmakla meşgul olmak” (Schedler, 1998:95-96).

Darbe tehlikesine odaklanan demokratik konsolidasyonun ilk nosyonu, her şeyden önce antidemokratik tutum ve davranışları bünyesinde barındıran “sapkın” ya da sistem karşıtı aktörlerle ilgilenmek olacaktır. Genellikle, demokratik çöküşten sakınma anlamında demokratik konsolidasyon, bürokratik-otoriter rejimlerin yakın tarihinde esaslı bir şöhreti olan devletin zor kullanma meslekleri üzerinde odaklanma eğilimindedir. Fakat gerçekte, ordu destekli seçilmiş başkanları, özel silahlı adamları (gerillalar, uyuşturucu kartelleri, şiddetli sokak göstericileri), yargıyı, medyayı, iş dünyasını ve sosyal eşitsizlik ve ekonomik zorluktan yorgun düşmüş inançsız kitleyi içeren “demokratik yönetimin suikastçileri ya da mezar kazıcıları listesi” oldukça

uzundur (Schedler, 1998:96). Bu aktörler, demokratik olan karşıtlarından “başka bir oyun” oynarlar ki, bu oyun, demokratik kuralların evrensel geçerliliğini yıkıma uğrattır (Schedler, 2001:71): siyasetçilere ve siyasal partilere olan güveni sistematik bir şekilde yıkmaya, onları yabancı ajanları ve onların politikalarını yabancıların politikası gibi göstermeye çalışabilirler; açıkça demokratik rejimi ve/veya parlamento gibi onun araçlarını, seçilmiş hükümeti, meşru olarak görmeyi reddedebilirler; temel hak ve özgürlükleri sınırlayan anti-demokratik ve otoriter politikalar önerebilirler; demokratik olmayan yöntemlerle iktidara gelmek isteyebilirler ya da seçilmiş hükümeti düşürmeye teşebbüs edebilirler; güce, şiddete, başvurabilirler; siyasal rakiplerine suikast düzenleyebilirler; özgürlüklere, vücut bütünlüğüne, siyasal muhaliflerinin mülkiyet haklarına saldırabilirler; cebir ve hile ile seçmenleri ve adayları yıldırabilirler; etnik ve sosyal temizlik; ayaklanmalar ve etkileyici şekilde kamu mallarına zarar verme gibi politik amaçlı şiddeti teşvik edebilirler ya da silahlı kuvvetlerden yardım almak için “kışanın kapısını” çalabilirler (Linz, 1978:30).

Bu listedeki “sapkın” ve “sadakatsiz” oyuncularını bertaraf etmek, etkisizleştirmek ya da devşirmek, demokratik çöküş önlemlerinden öncelikli olanı haline gelecektir. Bu noktada, Linz (1978:27-38), rejimin bekası açısından, Merkel’in (1998) elit düzeyine paralel olarak, her çeşit şiddetin ve güç arayan kanunsuzluğun yerleştirmesini reddeden sadık elitlere büyük önem vermektedir. Schedler (2001:69-70) de, “demokrasi ne ilahi bir hediye ne de toplumsal faktörlerin yan etkisidir; o siyasal aktörlerin eseridir”; “demokratik oyuncular yoksa demokratik oyun da yoktur” derken, sadık elitlere dikkat çekmektedir. Oysa, sadakatsizleri uslandırmak, hiçbir şekilde demokratik istikrarla alakalı pratik tek sorun değildir. Bu nedenle bazı akademisyenler; “ekonomik performans”, “ulus inşası”, “devlet inşası”, “kitle meşruiyeti yaratma”, “demokratik değerlerin yayılması”, “otoriter mirası bertaraf etme”, “parti sistemlerinin kurumsallaşması” ve benzerlerini tartışır (Schedler, 1998:96).

Di Palma (1990), demokratik konsolidasyonu, geçiş dönemi sonunda, demokrasinin uygulanması konusunda anlaşma olarak görmektedir. Böylece, demokratik konsolidasyon çok uzun, geniş ve derin etkileri olan bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, kuralların ve usullerin içselleştirilmesini; geçiş dönemini kuşatarak kalan belirsizliklerin aşamalı olarak ortadan kaldırılmasını ve “demokratik değerlerin

yayılması yoluyla siyasal kültürün yeniden oluşturulmasını” (Pridham, 2005:12) “siyasal kültürde kapsamlı bir değişikliği” (Diamond, 1999:65) içerir. Bu anlamda, W. Merkel (1998;1996:3), dört düzey içeren çok boyutlu kavramlaştırmasından “davranışsal konsolidasyon” ve “sivil kültür konsolidasyonu”nu ileri sürerken; Diamond (1997), konsolidasyonu, iki boyut (davranışsal ve normlar) içinde üç düzeyde görür: elit düzey (tepe karar mercileri, örgütsel liderler, siyasal eylemciler ve kanaat önderleri), orta düzey (partiler, organizasyonlar, hareketler), halk kütlesi düzeyi.

Buna paralel olarak, Juan Linz ve Alfred Stepan (1996:15-16), kurumsallaşma tadında ve siyasal kültürün yayılması anlamında konsolidasyonu “anayasal”, “davranışsal” ve “tutumsal” boyutları ile ele almaktadır. Onlara göre; davranışsal olarak, “önemli ulusal, sosyal, ekonomik, siyasal ya da kurumsal aktörlerin hiçbiri, demokratik olmayan bir rejim yaratmak veya devletten ayrılmak için şiddete ya da yabancı müdahalesine yönelmek yoluyla amaçlarını gerçekleştirmeye teşebbüse yönelik önemli miktarda kaynak harcamadığı zaman” ve tutumsal olarak, “önemli ekonomik sorunlar karşısında ve yönetenlere yönelik derin bir memnuniyetsizlik halinde bile; güçlü bir kamuoyu çoğunluğu, demokratik usullerin ve kurumların kendilerinki gibi bir toplumdaki kolektif hayatı idare edecek en uygun yol olduğu inancını taşıyorsa ve sistem karşıtı alternatiflere olan destek oldukça küçük ya da demokrasi yanlısı güçler tarafından belli ölçüde izole edilmişlerse”, bu ülkedeki demokratik rejim konsolide olmuş demektir.

Demokratik bir rejimin yıkılma ihtimalinin ortadan kalkması olarak kısaca tarif edilen demokratik konsolidasyon ihtimalinden bahsedebilmek için Linz ve Stepan’a göre; etkin demokrasiye geçişin tamamlandığı, yöneticilerin demokratik bir yönetim sergilediği bir devletin varlığı yanında birbiriyle bağlantılı ve birbirini güçlendiren beş şartın daha bulunması ya da gerçekleştirilmesi gerekir: özgür ve canlı bir sivil toplum için şartların varlığı; nispeten özerk ve kendisine değer verilen bir siyasal toplum; vatandaşların özgürlüklerinin ve bağımsız dernek hayatının yasal garantilerini sağlayacak hukukun üstünlüğü; yeni demokratik hükümet tarafından kullanılacak işe yarar bir devlet bürokrasisinin varlığı; kurumsallaşmış iktisadî toplumun varlığı (Linz ve Stepan, 1996:17).

Demokratik Erozyondan Sakınma

Demokratik konsolidasyon çalışmaları, ayrıcalıklı konular olarak ordu ve klasik darbe politikaları üzerinde odaklanarak, dikkatlerini diğer baskı yaratan sorunlardan ayırabilirler. Ancak bu, yanlış yerde tehlike arayan eksik bir bakış açısı yaratabilir ve böylece, daha az geleneksel yerlerde saklanan ya da açıklıkta gizlenmiş gerçek tehlikeleri gözden kaçırabilir. Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, birçok demokrasi, antidemokratik güçler tarafından, illegal ya da görünüşte yasal, hükümet düşürme tehlikeleriyle karşı karşıyadır. Fakat bu çökme riskine ilave olarak birçok yeni demokrasi, daha az dikkat çeken, çok daha marjinal bozulma ve daha az açık gerileme tehlikesi ile mücadele etmek zorundadır (Schedler, 1998:96-97). Huntington (1996:8), “Geçmişte, demokratik rejimler devrimler ya da darbeler yoluyla düştüğünde, ne olduğu konusunda şüphe yoktu ve otoriteriyenizme geçiş, kısa, açık ve etkileyiciydi. Üçüncü dalga demokrasileriyle problem hükümetin devrilmesi değil fakat erozyonudur: seçilmişlerin yol açtıkları demokrasinin kesintili ya da aşamalı zayıflaması” derken bu duruma dikkat çekmektedir.

Bir dereceye kadar buna paralel olarak, O'Donnell (1992:19), demokrasiden yarı-demokrasiye gerilemenin tehditlerine dikkat çekerek, çürüme tehlikelerinin üstesinden gelmeyi demokratik konsolidasyonun tanımı içinde birleştirmektedir. Klasik siyasal darbeye atıfta bulunan “hızlı ölüm” ve “liberal anayasacılığın klasik garantilerinin etkilerinde ve mevcut sivil iktidarın hareket alanında gelişen daralma”yı kasteden “yavaş ölüm” ayrımını önermektedir. İkincisini, görünüşte demokrasi, ancak nihayetinde baskıcı olan *democradura* 'ya götüren, “yavaş ve bazen anlaşılmaz, birbirini izleyen otoriter ilerlemeler süreci” olarak açıklamaktadır.

Son yıllarda yapılan demokratik konsolidasyon çalışmaları, bu “yavaş ölüm”ün alabileceği rotaları geliştirmiştir. O'Donnell tarafından vurgulanan “ordu üstünlüğü”, olasılıklardan sadece biridir ve erozyonun diğer türleri, demokrasinin diğer kurumsal sütunlarına saldırır. Örneğin, devletin zayıflığı kadar devletin şiddet yoluyla istikrar sağlamaya çalışması “hukuk devleti”ni yıkabilir; hegemonik partiler “yarışmacı seçimler”i boğabilir; seçimi yönetmekle yetkili kurumların yozlaşması, “seçimlerin dürüstlüğü”nü etkileyebilir. İktidarı elinde bulunduranlar, bir şekilde devlet kaynaklarına ve medyaya erişim ayrıcalıklarını kullanarak “seçim adaleti” ve “fırsat

eşitliği”ni ihlâl edebilirler veya vatandaşlık haklarında yapılan yasal ya da fiili kısıtlamalar “demokratik katılma” kurallarını ihlâl edebilir (Schedler, 1998:98). Bu noktada Adam Przeworki (1991:26), konsolidasyonu, “ilgili bütün güçlerin merkezi olmayan stratejilerinin dengeli dağılımı” olarak ele almaktadır.

Liberal demokrasinin kişi egemenliğinden ziyade hukuk devletini gerektirdiğini söylemek klişedir. Açıkça, demokratik hükümetler ya da kamu görevlileri, “kendilerini hukukun üzerine yerleştirme alışkanlığından vazgeçmelidirler” (Carothers, 1998:100). Aksi takdirde yürüttükleri rejim, en iyi ihtimalle “illiberal demokrasi” (Zakaria, 1997), olarak nitelendirilir. Larry Diamond’un (1999:69) ifade ettiği gibi, bir demokrasinin konsolide olması için siyasal aktörler, “kanunlara, anayasaya ve karşılıklı kabul edilmiş siyasal ahlak normlarına uymak” zorundadır. Kamu çalışanları, görevlerinin yasal sınırlarını ihmal etmeye başladığında demokrasinin alarm zilleri çalmaya başlar. Kamu çalışanları; kural koymaya, kural zorlamaya, kural yorumlamaya ya da ihtilafların çözümünde genel kabul görmüş kuralları ihlâl etmeye başladığında, demokratlar tetikte olmalıdırlar. İzole edilmiş sınır aşmaları demokratik istikrar üzerinde çok az etkiye sahiptir. Ancak, kuralların ihlâli ve başkalaşımı belli başlı sorunlarda tekrarlayan uygulamalara dönüşebilir (Schedler, 2001:71).

Temsili bir demokraside, “oyunun yazılı (ve yazılı olmayan) kurallarına uymak” (Diamond, 1999:65) rejimin esas kurumu olan “özgür ve adil yarışmacı seçimler”i kabul etmeyi gerektirir. Siyasal partiler, demokratik seçimlere katılmayı reddederlerse veya aktif olarak diğerlerini katılma haklarından mahrum bırakırlarsa; seçim sonuçlarını cebir ve hile ile kontrol etmeye çalışırlarsa; demokratik seçim sonuçlarını kabul etmezler ve kurum-dışı protestoları harekete geçirirlerse; seçilmiş meclisleri ve başkanları, hükümetleri boykot ederlerse, demokrasinin, “hiç kimsenin demokratik kurumlar dışında hareket etmeyi hayal etmediği kasabadaki tek oyun” olmadığı ve erozyona uğramakta olduğu açık olur (Schedler, 2001:71). Çünkü bu durumda, “bütün siyasal olarak önemli grupların ... oyunun demokratik kurallarına sadık olduğu” (Gunther ve diğ., 1995:7); “önemli hiçbir milli, toplumsal, ekonomik, siyasal ya da kurumsal aktörün, amaçlarına ulaşmak için önemli kaynakları, demokratik olmayan rejimler yaratmaya ya da devletten ayrılmaya harcamadığı” (Linz ve Stepan, 1996:16); “önemli hiçbir kolektif aktörün demokratik kurumların meşruiyetini reddetmediği ya da

devamlı olarak onların anayasal normlarını, usullerini ve kanunlarını ihlâl etmediği” (Diamond, 1999:67) ve “hiç kimsenin demokratik kurumların dışında hareket etmeyi hayal edemediği” (Przeworski, 1991:26) yaygın bir demokratik uzlaşmadan uzaklaşmaktadır.

Adam Przeworski ve diğerleri (1996:40-41), “ekonomik gelişme seviyesinin demokrasinin yaşama ihtimali üzerinde çok güçlü bir etkisi olduğunu” ve “ekonomi ne kadar hızlı büyürse, demokrasinin sürdürülebilirliğinin o kadar muhtemel olduğunu” belirtmektedirler. Onların hesaplarına göre, kişi başına yıllık geliri 6.000 doları aşan zengin demokrasilerin “etkilenmeyeceği ve daima yaşayabileceği” beklenebilirken; kişi başına yıllık geliri 1.000 doların altına düşen zayıf demokrasiler “aşırı kırılabilir”dir. Martin Lipset’e (1959:75) göre; “bir millet ne kadar zenginse, o kadar büyük bir şansla demokrasiyi sürdürecektir”. Huntington (2002:60), kişi başına milli gelirin 3.000 doların ötesinde askerî darbelerin muhtemel olmadığı “darbe teşebbüsü tavanı” kadar, kişi başına milli gelirin 1.000 doların ötesinde askeri müdahalelerin başarıya ulaşmasının muhtemel olmadığı “başarılı darbe tavanı”nı benzer bir sayısal eşik tahmini olarak gerçekleştirir. Mevcut tartışmanın sentezi, ekonomik gelişme seviyesinin demokratik konsolidasyon için önemli sınırlama ve fırsatlar sunduğudur. Ekonomik gelişme seviyeleri ve ekonomik dalgalanmalar ile birlikte, yoksulluk ve sosyal eşitsizlik, demokratik konsolidasyon araştırmacılarının ısrarlı ilgilerine mazhardır. Aşırı ekonomik yoksunluk ve eşitsizlik, demokratik vatandaşlığı kuran eşit hakları etkin uygulamak için gerekli minimal koşulları yıkma eğilimindedir (Schedler, 2001:80).

Demokrasiyi Tamamlamak

Liberal demokrasiler, demokratik erozyonu engellemenin ve yarı-demokratik yönetime gerilemenin “negatif” sorunlarıyla karşı karşıya iken, “elektoral demokrasiler”, demokrasiyi mükemmelleştirme, tam demokratik kurallara ulaşma sorunlarıyla yüz yüzedir (Schedler, 1998:98). Elektoral demokrasi çalışmaları, demokrasiyi “düşük kaliteli” karakterinden “yüksek kaliteli” ya da “gerçek” karakterine, konsolide liberal demokrasiye taşıma amacı ile ilişkilendirilir (Usul, 2003). O’Donnell,(1996a:48, 1994:4 1996:9), bu süreci demokratik hükümetten demokratik rejime “ikinci geçiş” olarak tanımlar. Yani bu kavrama biçimi, geriye doğru otoriteryen gerileme tehlikelerine bakma eğiliminde değil, ileriye doğru demokratik gelişme umutlarına bakma

eğilimindedirler. Demokratik gelişme beklentileri gerçekleşmediğinde, konsolidasyon çalışmaları, bunu, demokratik “donma” ya da “doku sertleşmesi” gibi, yarı-demokratik yönetimin engelleyici kurumsallaşması olarak açıklar (Schedler, 1998:98).

Demokrasinin tamamlandığı yer, aktörleri ve çatışmaları “elektoral demokrasi”nin nerede bulunduğuyla bağlıdır. Süregelen otoriter rejimlerin olduğu ülkelerde bazı demokrasi dışı kurallar anayasalara yazılabilir. Bu tür anayasal kusur durumlarında, tam demokratikleşme, bu resmi otoriter kalıntıların kaldırılmasını gerektirir (Schedler, 1998:98). Bu noktada Merkel (1996:3), “anayasal konsolidasyon” ve “temsil konsolidasyonu” boyutlarını sunarken Linz ve Stepan (1996:16), “anayasal konsolidasyon” başlığı altında bu anayasa-merkezli demokratik tamamlama tipini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Linz ve Stepan’a göre, “gerek hükümet gerekse hükümet dışı güçler, devletin, ülkesinin her yerinde, yeni demokratik sürecin gerektirdiği belirli kanunlar, usuller ve kurumlar çerçevesinde çatışmaların çözümüne tabi olduğu ve devlet, bunları alışkanlık haline getirdiği zaman, bu ülkedeki demokratik rejim konsolide olmuş” demektir.

Tamamlama olarak demokratik konsolidasyonun ayrıcalıklı sorunlarını arttıran diğer bir tür yarı-demokrasi ise krizlerdeki hegemonik parti sistemleridir. Hegemonik partiler, devlet yardımlarına, medya kontrolüne, baskılara ve (son durumda) seçim hilelerine dayanarak, seçimleri kaybetmezler. Ancak, iktidar değişmedikçe, mevcut iktidarın ulusal seçim kaybını kabul edip etmeyeceğine ilişkin kuvvetli şüpheler sürüp gidecektir. Oysa iktidar değişimi, her demokratik seçim sisteminin kanıtıdır (Schedler, 1998:99). Burada bu hegemonik partileri yalnızca tek bir kurumsal örgüt olarak düşünmek yanıltıcı olabilir. Bunlar bir anlayış bütünlüğü halinde hareket eden homojen ya da eklemlenmiş heterojen bir blok olarak, açık ya da gizli bir biçimde, iktidarı ellerinde tutuyor olabilirler. Kahraman (2005; 2009:5), Türkiye’deki bu iktidar yapısını Gramsci’den bir uyarılma ile “tarihsel blok” olarak adlandırmaktadır.

Türkiye, Batı Avrupa’nın siyasal gelişiminin tarihi seyrini izlememiştir: önce ulus-devlet inşası, ikinci olarak devletin meşru yerel kültürlenmesi ve üçüncü olarak devletin demokratik kültürlenmesi. Diğer bölgelerdeki birçok “üçüncü dalga” demokrasilerinde dahi bu seyir tersine olmuştur. “Demokrasiler, hukuka aykırı kuralları yürütmekten daha fazlasını yapamayan uygun yargısal sistemler ile varlığı kısmi ve belirsiz görünen

devletler bağlamında” yaratılmıştır (Schedler, 1998:99). Hegemonik parti sistemlerinin yapısal kusurları kadar, Türkiye’de olduğu gibi, askerî rejimlerin anayasal kusurları, demokratik reformculara ürkütücü “ eşik sorunları” olarak görünür. Buna bağlı olarak, Türkiye demokrasinin baskın “vesayetçi yapısı”na ve “illiberal doğası”na çözüm olacak iki anahtarın, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde çoklukla öne çıkan, “devlet reformu” ve “yargısal reform” olması bu nedenle önemli bir anlam taşımaktadır.

Demokrasiyi Derinleştirmek

Bu konsolidasyon kavramı, ilerleme-merkezli demokratik konsolidasyonu “demokrasinin sürekliliği” üzerinde daha ileriye hareket ettirerek –liberal demokrasiyi derinleştirerek ve onu ileri demokrasiye yaklaştırarak– ikinci bir “pozitif” versiyon sunar (Schedler, 1998:99). Türkiye demokrasisini Batı Avrupa demokrasileri ile karşılaştırdığımızda, ilki birçok değerlendirmede eksik kalır. Türkiye demokrasisi, siyasetin neredeyse bütün alanlarında “görelî dezavantajlar”a sahiptir. Muhtemel yapısal boşlukların listesi; hükümet performansı, kamu yönetimi, yargısal sistemler, parti sistemleri, çıkar grupları, sivil toplum, siyasal kültür ve karar oluşturma biçimleri kadar farklı alanları kapsar. Bütün bunlarda ve birçok diğer alanda, Türkiye demokrasisi, “ileri demokrasiler” ile karşılaştırıldığında “azgelişmiş” görünür.

Demokratik konsolidasyon çalışmaları, hem demokrasinin istikrarı; hem de demokrasiyi derinleştirme üzerinde yoğunlaşırlar. Bu iki demokratik konsolidasyon yaklaşımı, hayli popülerdir. Türkiye dâhil birçok demokrasinin hala uzun dönemli bekası konusunda kaygılanmaları sebebiyle, ilkinin akademik popüleritesi sürpriz olarak görünmez. Ancak bugün, demokratik beka konularından ziyade demokratik nitelik konuları günlük siyasette çok daha fazla dikkat çekme eğilimindedir (Schedler, 1998:100).

Demokrasiyi Organize Etmek

Demokratik gerilemeyi engellemeye çalışan “negatif” konsolidasyon anlayışları ile demokratik ilerlemeye ulaşmaya çalışan “pozitif” konsolidasyon anlayışları arasında, arabulucu bir konumda, demokratik konsolidasyonu demokrasinin “organizasyonu” olarak kavrayan bir “nötrâl” kullanım alanı ayırt edilebilir (Schedler, 1998:100). Bu perspektiften, demokrasiyi konsolide etmek, demokrasinin basit temel kurallarının kurumsallaşmasından daha fazlasını gerektirir. Bu yaklaşım, dikkatini, demokratik

rejimleri tanımlayan prosedürel asgarilerden, demokrasinin çeşitli şekillerini tanımlayan organizasyonlar ve somut kurallara çevirir. Analiz düzeyini rejimlerden alt sistemlere ya da Schmitter'in (1995) terimleriyle "kısmi rejimlere" geçirir. Böylece demokratik konsolidasyon, "kurum inşası" ile eş anlama gelir. Modern liberal demokrasilerin altyapı karakteristiğini meydana getiren bütün büyük organizasyonların inşasını ifade eder: partiler ve parti sistemleri, yasama kurumları, devlet bürokrasisi, yargısal sistemler ve çıkar aracılığı sistemleri gibi (Schedler, 1998:100-101).

Bu demokratik konsolidasyon kavramı, olabildiğince hem ayrılma hem de varış noktasında liberal demokrasiye hizmet ettiği kadar "kendine-atıflı"dır. Deyim yerindeyse, liberal demokrasiden hiçbir yere bakmaz. Schedler'e (1998:101) göre, bu kavram normatif olarak ikirciklidir: Demokrasiyi "organize" etmek, demokratik ilerlemeleri etkilemenin ve demokratik gerilemeleri engellemenin normatif amaçlarına yakınlık gösterebilir. Ne var ki, daha uzağa da götürebilir. Hepsi, demokrasinin organize edildiği somut şekillere bağlıdır.

Schedler (1998:103), sadece konsolidasyon kavramının "negatif" anlamlarıyla ("demokratik kalma" ile alakalı olarak, "çöküşten sakınma" ve "erozyondan korunma"), kullanılmasını önerse de, hangi bakış açısından bakılırsa bakılsın, konsolidasyon kavramlaştırmaları birbirleriyle örtüşür ve demokrasiyi "kasabadaki tek oyun" haline getiren, anayasal/kurumsal, tutumsal ve davranışsal olmak üzere üç boyutu öne çıkarır. Bu boyutlar, nedensel bağlarını içinde barındıran, bir sebep sonuç zinciri şekillendirirler: a) davranışlar, rejim istikrarının yakın bir nedeni olarak görünür, b) tutumlar, davranışların en önemli motivatörü olarak görev yapar, c) yapısal ya da anayasal şartlar hem aktörlerin hem de tutumların yakın bir kaynağını teşkil eder (Schedler, 2001:69). Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri açısından konsolidasyon kavramı, 2005 yılına kadar "pozitif" (umutlu, sabırsız) anlamlar taşıırken, bundan sonra "negatif" (kaygılı, korkulu) anlamlar yüklenmiştir.

Konsolidasyonun "negatif" ve "pozitif" algılamaları, sonuçta aynı yapılacak işler listesini gerektirir: yeni bir demokratik anayasa tasarlamak ya da mevcut anayasayı revize etmek ve kabul etmek, hukukun üstünlüğünü garantiye almak, demokratik temsil, demokratik yasama ve demokratik yürütme kurumlarını kurmak, bütün insan hakları ihlallerini ve her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak, "otoriter güç ve yetkiler"i

ve “mahfuz alanlar”ı kaldırmak, otonom ve güçlü sivil ve siyasal toplum oluşturmak, uygun bir seçim sistemini garantiye almak vs (Usul, 2003). İşte bu noktada, Avrupa Birliği, Türkiye’nin demokratikleştirilmesinde ve demokrasinin konsolidasyonunda, teşvik ve şartlandırma yoluyla önemli bir dış dinamik olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Türkiye’de Demokrasi ve Temel Karakteri

Huntington’a (1999:129) göre, “ilk demokratikleşme dalgası”, 1820’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde erkek nüfusun büyük bir oranına oy hakkı verilmesi ile başlamakta ve Mussolini’nin 1922’de İtalya’da iktidara gelmesi ile de demokratikleşme hareketi, “ilk ters dalga” ile karşılaşmaktadır. İkinci Dünya Savaşını demokrasilerin kazanması ile demokratikleşmenin “ikinci dalgası” başlamakta ve bunu 1960’larda başlayan “ikinci ters dalga” izlemektedir. 1980’lerde neo-liberalizmin yayılması, sosyalizmin çökmesi ve küreselleşme ile ivme kazanan “üçüncü dalga”, 1975’ten sonra başlamakta ve özellikle 1990’larda Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nin kendilerine “demokratikleştirici” misyonu yüklemesi ile doruğa çıkmaktadır.

Türkiye’de demokrasiyi kurma çabalarının ise iki asırlık bir tarihten söz edilebilir (Dursun, 2001a:24). 19. yüzyılda, Osmanlı’da görülen “batılılaşma” çabaları, askeri alanlardan siyasi ve idari alanlara kaymış ve ardı ardına “ıslahat”lar gerçekleştirilmiştir. Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), Kanun-u Esasi’nin ilanı (1876) ile parlamenter rejime geçiş ve Meclis-i Umumi’nin toplanması (1877), yeni kanunların yapılması, Mecelle’nin yürürlüğe sokulması gibi reform çabaları, temelde siyasi ve idari yapı ile geleneklerde önemli değişim ve dönüşümlere neden olmuştur (Dursun, 2001b:34). Özellikle II. Meşrutiyette gözlenen Sultanın yetkilerinin sınırlandırılarak, egemenlik yetkilerinin siyasi temsil kurumu olan Meclis-i Mebusan’a devredilmesi, modern anlamda kodifikasyona gidilmesi; modern sistemin temel kurumlarından olan seçim ve siyasi partilerin kurulup iktidar yarışına girmeleri, iktidar için partilerin yarışmaları; örgütlenme ve basın özgürlüğü sınırlarının genişletilmesi (Dursun, 2007:23) demokrasiye geçişin somut adımları olmuştur. Bu bağlamda, kökleri Osmanlı’da olan Türkiye’yi, birinci dalga demokrasilerden saymak mümkündür.

Cumhuriyetin ilanı, Türkiye için başlı başına köklü bir dönüşümün dönüm noktası olmuştur (Dursun, 2007:23). 1930’lara kadar birkaç kez yeni kurulan devlette çok partili rejime geçme çabaları olmuşsa da, özellikle Avrupa’da etkili olan ters demokrasi

dalgaları, Batılılaşmaya çalışan Türkiye’yi de derinden etkilemiştir. 1922-1945 yılları arasında, İtalya’da Mussolini, Almanya’da Hitler, İspanya’da Franco, Portekiz’de Salazar, güçlü, zengin ve etkili otoriter rejimlerini kurmuşlar; “homojen bir ulus” inşası için etnik farklılıklara karşı hoşgörüsüz ve pozitivist bilim anlayışı karşısında dini özgürlükleri önemsemeyen bir yönetim örneği sergilemişlerdir. Türkiye, muasır medeniyet olarak gördüğü İtalya’nın yönetim modelini benimsemiş ve hukuk düzenini İtalya ve Almanya’dan ithal etmiştir. 1925 ve 1945 yılları arasında Türkiye’nin güçlü, zengin, etkili ve bağımsız olmanın yolu olarak gördüğü “Batılılaşma” kavramı; otoriterleşmek, homojen bir ulus yaratmak, pozitivismi hâkim kılmak, dini ve dindarı kamusal ve sosyal hayattan atmak, farklılıkların yaşam alanını daraltmak anlamlarına gelmiştir. Otoriter rejimin sembol ve ritüellerinin taşıyıcısı Cumhuriyet Halk Partisi ile devlet bütünleşerek (Ahmad, 1992:20), parti devletleşmiş ya da devlet partileşmiştir. Devlet, siyasetin öznesi; parlamento, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve diğer siyasal aktörler ile siyasal liderler ise nesnesi durumuna gelmişlerdir.

Burada Cumhuriyetin, iktidar gücüyle toplumu yeniden inşa etme esasına dayanan bir toptan modernleşme projesi olduğuna (Dursun, 1999:16) değinmek gerekir. Ahmet Altan’ın “Selanikleştirme” projesi (Altan, 2009) dediği bu projede, toplumu dönüştürme iddiasında bulunan devletteki siyasî otoritenin kaynağı olan Cumhuriyet Halk Partisi, hükümet ve diğer kurumlar içinde “önder ve yol gösterici” olmuştur. Bu parti, mensuplarının algısında, “ideal bir toplum” yaratma iddiasına sahip “öncü” bir partidir. Bu durumda, çoğunluğu oluşturan halk, kendisi için neyin “iyi” olduğunu bilemeyen bir “topluluk”tan ibarettir. Halkın eğilim gösterdiği ya da göstereceği partiler ise, modernleşme “karşıtı”dır ve “gerici”liği temsil etmektedir. Bu durumda, “öncü parti”nin ve/veya devletin, modernleşme “karşıtlar”ına ve “gerici”liğe karşı, toplumsal dönüşüm projesini “koruma”sı gerekmektedir. Bir başka deyişle, devleti korumak, toplumsal dönüşümü amaç edinen “modernleşme projesi”ni korumak anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın, tüm siyasal ve toplumsal alanı baskı altına alması ve liberalizme aykırı bir biçimde gelişmesi kaçınılmazdır.

Batı düzeni modelinde siyasal ve toplumsal bir yapı kurmayı amaçlayan modernleşme projesinin en belirgin niteliği, “ulus-devlet” inşası olmuştur. Modernleşme projesinin en temel aracı olan “lâiklik ilkesi”, çok katı bir biçimde uygulanmış, din ve dindarlar

siyasal ve toplumsal hayattan dışlanmışlardır. Lâiklik ilkesi, farklılıkların yaşam alanını garantiye almaktan ziyade, “homojen bir toplum” yaratmanın en temel aracı ve “devleti koruma”nın en önemli kalkanı haline gelmiştir. Bu yaklaşım biçimi, vatandaşlarının haklarını korumayı görev edinmiş bir devletten ziyade, “devlete karşı yükümlülüklerle dayalı bir vatandaşlık anlayışı”nın gelişmesine (Keyman, 2000:180) yol açmıştır.

Modernleşme projesinin “iktidar blok”u temel olarak, yargının da dâhil olduğu askerî ve sivil bürokrasi ile devletle patrimonyal bir ilişki içerisinde olan büyük sermayenin koalisyonundan oluşmuştur. Türk Modernleşme” projesinin faileri olan bu koalisyonun etkinliği ve iktidarı kayıtsız, şartsız ve mutlak olmuş; Abraham Lincoln’un “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” şeklindeki demokrasi kavramlaştırması, Dahl’ın demokrasinin varlığı için ileri sürdüğü şartların hiçbirinin mevcut olmadığı “halk için, halka rağmen, öncü partinin yönetimi” şekline dönüşmüştür.

İkinci Dünya Savaşından sonra; dünya sisteminin değişmesi, tek partili rejimlerin ilham kaynağını oluşturan otoriter rejimlerin savaştan yenik ayrılmaları, Sovyetler Birliğinden Türkiye’ye yönelen tehditler ve Sovyet yayılması Türkiye’yi “muasır medeniyet” olarak tanımlanan “yeni demokratik Batı” dünyasına yaklaştırmıştır. Türkiye savaştan sonra, ya statükoyu koruyarak “tek şef, tek parti” esasına dayanan otoriter rejimi korumak, ya da dünyada gelişen “ikinci dalga demokrasi” hareketiyle birlikte, cumhuriyeti, demokrasi yönünde dönüştürmek gibi bir yol ayrımına gelmiştir. Savaşın “otoriter rejimler”e karşı “demokrasi cephesi” tarafından kazanılmış olması, “tek şef, tek parti” esasına dayalı otoriter rejiminin sürdürülmesini imkânsız hale getirmiştir (Dursun, 2007:29). Bununla birlikte, “otoriter modernleşmeci” koalisyon, çok partili sistemde, hükümeti değilse bile, hegemonya ile, iktidarı elinde tutmanın yolunu bulmuştur.

Çok partili sisteme geçişte, parlamentoda var olan kadrolardan ayrılan bir grubun ikinci bir parti kurması öngörülmüş; böylece, hem geçmişteki “tek-parti” rejiminin meşruluğunun sorgulanması engellenmiş, hem de Türk Modernleşme projesinin temel ilkelerine sadık bir parti yaratılmıştır. Dahl, Diamond, Linz ve Lipset gibi demokrasi yazarlarının demokrasi için şart koştuğu kapsamlı siyasal katılma, çok partili sisteme geçiş de arzu edilmemiştir. Toplumsal bir siyasal katılım olsa bile “bunun denetimli” ve “adım adım” olması öngörülmüştür (Kara-incioğlu, 2000:208). Bir başka deyişle, çok partili sisteme geçerken yapılmaya çalışılan, rekabetçi, çoğulcu ve katılımcı bir parti

sistemi değil, partilerin sadece görünüşte var olduğu bir “hegemonyacı parti” rejimi, Diamod’ın (2008:4) deyimiyle bir “sahte-demokrasi”nin yerleştirilmesidir. Nitekim 1945 yılında bir yandan parti içi muhalefetin ayrı bir parti kurması teşvik edilirken, bir yandan da tek parti rejiminin yasalarında hiç bir değişiklik yapılmaması (Kara-incioğlu, 2000:208) “kasabada oynanılacak oyun”un demokrasi olmayacağını göstermektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılan elitlerce, Cumhuriyet Halk Partisi’nin onayı ile kurulan Demokrat Parti, Türk modernleşme projesine sadık kalmakla birlikte, tek parti döneminde uygulanan devrimci modernleşme yöntemleri yerine evrimci modernleşme yöntemlerini benimsemiştir. Demokrat Parti lideri Bayar, “bu iki partinin görüşleri, bir paranın iki yüzü gibidir, ayrı yönler bakmış fakat aynı değeri sağlamaya çalışmıştır” (Hughes, 2009:87) derken bu gerçeğin altını çizmektedir. Böylece, toplumun siyasal olanla artan temasının, onun iktidar anlamında siyasal olandan uzak olduğu algısının yaratacağı ihraç edilmişlik duygusu (Shils, 2002:94) bertaraf edilerek, toplumun iktidar olduğu yanılsaması ile modernleşme projesi, modernleştirici koalisyonun vesayeti altında işlemeye devam etmiştir. Bu nedenle, 1950’de Demokrat Partinin hükümet kurmasını, Hasan Bülent Kahraman (2005) “tarihsel blok” dediği modernleşme projesinin iktidar koalisyonu açısından bir yenilgi olarak nitelerken yanılmaktadır. Ancak, yine de bu hükümet değişikliği ile kısmen de olsa, ekonomide ve dini özgürlük alanlarında bir liberalleşmeden bahsedilebileceğini kabul etmek gerekir.

Demokrat Parti döneminde kısmi dini özgürlüklerin tanınması, “modernleştirici” koalisyonun asker kanadı tarafından modernleşme projesinden taviz olarak değerlendirilmiş ve bir askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. 1960 ve 70’lere giderken, demokrasilerin ters dalgalara doğru yol alması ve bir çöküş içinde bulunmaları, Türkiye’de modernleşme için otoriter rejimin konsolidasyonunu arzu eden koalisyona gerekli dışsal konjoktürü de sağlamıştır. İç konjoktür ise, harp okullarında gizli olarak örgütlenmiş, Kemalist Devrimin “doğal olarak görevlendirilmiş koruyucuları” (Hughes, 2009:92) “Genç Subaylar”¹ tarafından, Linz’in belirttiği türden her türlü “komplo” (Hughes, 2009:99) yapılarak sağlanmıştır. 1960 askeri darbesi sonrası hazırlanan ve birçok akademisyenin Türkiye’nin gördüğü en demokratik anayasa olarak tanımladığı 1961 Anayasası ile “ordu” iktidarın kalıcı vasisi durumuna

¹ Türkiye’de “Genç Subaylar”, ifadesinden anlaşılması gereken bu gizli yapılanmalardır.

gelmiştir. Oysa, O'Donnell, Schimetter, Burnel, Calvert, Kaldor ve Vejvoda'nın belirttiği gibi, demokrasi, silahlı kuvvetler üzerinde sivil kontrolü zorunlu kılmaktadır.

1970'lerde toplum, siyasal alana talip olduğunda, hegemonik yapıda sarsılmalar meydana gelmiştir. Kentleşmeyle birlikte büyüyen işçi sınıfı kendisini fark etmeye başlamış; yönetici sınıfın hegemonyası altında tuttuğu işçi örgütleri yavaş yavaş iktidara yönelmiştir. Devletin kontrolü altında tutulan ve baskılanan dini hareketler toplumsal alanda varlığını hissettirmeye başlamış, dini cemaatler ve farklılıklar ile etnik kimlikler (özellikle Kürt) kendilerine toplumsal alanda yaşam alanı açmaya başlamışlardır. Bu dönemde farklılıklar, Kemalizm'in ideolojik baskısından ve eklemleyici pratiklerinden kurtulmaya çalışmış; yani toplum, "üçüncü dalga" demokrasi hareketleri ile konjonktürel uyum içerisinde demokrasi talep etmeye başlamıştır. Ancak 1961 Anayasası ile, 1960'ta darbe ile iktidarı elde eden orduya yaratılan mahfuz alanlar ve ayrıcalıklar ile çıkış garantileri, Türkiye'deki demokratikleşme çabalarının çok sancılı olmasına yol açmış; demokrasiyi engelleyici komplolar, Güney Amerika'da görülen örneklerinden daha kanlı ve sinsî olmuştur. Terör ve anarşi sarmalının içinden çıkamayan Türkiye, otoriter rejime geri dönme yolunda yeni bir "ters dalga" ile karşı karşıya kalmış; 1980'de ordunun yönetime el koyması ile demokrasi arayışları ağır bir darbe almıştır (Dursun, 2007:42).

12 Eylül 1980 askerî darbesi birçoklarınınca sağ bir darbe olarak değerlendirilmektedir. Bu, Kemalizmin organik devletçi imajına ters olarak, ekonomide ithal-ikameci yapıdan ihraç-teşvikli bir yapıya geçildiği (Aydın ve Keyman, 2004:8) için kısmen doğrudur ama aslında bir yanılsamadan ibarettir. 12 Eylül darbesi, iktidar hırsı ile yanıp tutuşan subaylarca, Kemalist ideolojiyi korumak ve derinleştirmek; bozulan hegemonik ilişkileri yeniden tesis etmek üzere yapılmış bir darbedir. 12 Eylül darbesi, 1990'lara kadar kriz yaratmadan gelen yeni bir hegemonik ilişki inşa etmede, başarılı da olmuştur. Bu hegemonik ilişki, Faruk Birtek ve Binnaz Toprak'ın (Aydın ve Keyman, 2004:8) iddia ettiğinin aksine, Türk-İslâm sentezli bir inşa süreci değildir. Dünya konjonktürüne uygun görünen muhafazakâr partilerin hükümeti altında "ulusalcı", "lâikçi", "Kemalist", asker-sivil bürokrasi, yargı, aydınlar, işçi örgütleri, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, medya vb oluşan otoriteryen bir hegemonik koalisyondur, bir sahte-demokrasidir. Hükümetlerin muhafazakâr görüntüsü, vatandaşların rızasını kazanmak

bakımından hegemonyanın yayılımını kolaylaştırmıştır. Liberal ve/veya muhafazakâr iktidarları tasvip etmeyen otoriter koalisyon hükümet etmemiş olsa da, hükümetlere vesayet etmiştir. Toplumsal politikaları bloke etmiş ya da en azından kendi ideolojik anlayışlarına göre yumuşatmıştır. Yani muhafazakâr-liberal-milliyetçi toplumsal yapılar, hükümet olarak seçilmeyi başarabilmişler; ancak, zorunlu olarak iktidarı ele geçirmeksizin sadece hükümet makamını kazanmışlardır.

Bu otoriteryen koalisyon, ordunun “devletin kurucu babası” olduğu gibi bir hegemonik yanılısma yaratarak subayların siyasal alanda kalmasını sağlamış ve vesayetçi demokrasiyi meşrulaştırmıştır. “Kurtuluş Savaşı” gibi Türkiye tarihinin en olağanüstü döneminde, parlamentonun açık olduğu ve bu en olağanüstü dönemi parlamentonun yönetmiş olduğu, toplumsal hafızadan silinerek, siyasetin ve parlamentonun çözümsüzlük ürettiği gibi bir yargı yaratılmıştır.

12 Eylül 1980 askerî darbesi, modernite projesinin temel amaçlarından biri olarak “uluslaşma” sürecinde etnik ve dini kimliklerin zorla bastırılması uygulamasına devam etmiştir. Bu durum Kürt kimliğini silâhlanmada arama girişimlerini büyütmüş ve 90’lı yıllarda etnik temelli büyük terör eylemlerine yol açmıştır. Kürt kimliğinin “ulus-devlet”i parçalayacak çok ciddî bir tehdit olduğuna dair toplumsal, bürokratik ve siyasal algı yaratılmış ve bu algı, asker-sivil bürokratik-otoriter vesayet sistemini ve “milli güvenlik devleti”ni konsolide eden bir araç olarak kullanılmıştır.

1980’lerde, liberal ve/veya muhafazakâr hükümetlerin, hükümet makamını işgal etmesine rağmen iktidar olamaması; katı, dayatmacı pozitivist özgürlük anlayışına dayalı “lâiklik” uygulamaları ile dinin baskı altında tutulması, dindarları yeni arayışlara itmiş; en temel özelliği toplumsallık olan cemaatler, toplumsal alanda yaşayabilmek için siyasal alana müdahale etmek zorunda kalmıştır. Dünyanın öne çıkardığı liberal demokrasi ile Türkiye’nin etnik ve dini kimliklerinin tanınmasının asker-sivil bürokratik otoriter koalisyon tarafından reddedilmesi, 1990’ların ikinci yarısında, Türk modernleşmesine bağlı hegemonik krizi açık etmiş ve post-modern bir şekilde gerçekleşen 28 Şubat askeri müdahalesine yol açmıştır.

28 Şubat post-modern darbesi sözde “şeriat” tehdidine karşı yapılmış görünmekle birlikte, aslında ülke içine “sızmış” post-modern değerlere karşı yapılmıştır. Post-modern dünyanın ülke içine sızdırdığı değerler içinde farklılıkların tanınması

(feministler, siyahlar, savaş karşıtları, yeşiller, etnik, ırkçılık karşıtı, kentsel, otoriter rejim karşıtı, kurumsal yapı karşıtı, bölgesel mücadeleler ya da dinsel azınlıkların mücadeleleri ve dini kimlikler, vb tüm farklılık sistemleri) ve bunların eşdeğerlikleri, liberal demokrasi, liberal ekonomi, insan hak ve özgürlükleri, gibi değerler yer almaktadır. Yine de, 28 Şubat post-modern darbesi, post-modern dünyanın “sızma”larını engelleyememiş 2000’li yıllarda büyümeye devam etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisinin muhafazakâr niteliklerinden ödün vermesi üzerine, farklı siyasal anlayış ve kimlikler, eşdeğerlikler içinde, farklılık sistemlerinin yüzer-gezer yapısının imkân tanıdığı ölçüde kısmî ve kısa vadeli bir eklenmeye girmiş ve Askeri-sivil bürokratik vesayete karşı bir mücadele başlamıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye demokrasisi, dünya konjonktüründe meydana gelen demokrasi dalgalanmalarından ve ters dalgalanmalardan etkilenmektedir. Türkiye’nin etkilendiği dalgalanmalarda, Avrupa, başat dış dinamik olarak rol oynamaktadır. İki asırlık tecrübe, konsolide edilememiş yapısı bakımından Türkiye demokrasisinin demokrasi dalgalanmalarından yüzeysel olarak etkilenirken, ters dalgalardan derinden etkilendiğini göstermektedir. Bu ters dalgalar; ordunun yargı, büyük sermaye, medya, meslek kuruluşları, siyasal partiler, parlamento üzerindeki gücünü bir önceki duruma göre daha fazla artırmış; ordu ve yargı, bir önceki duruma göre, daha derin daha etkili mahfuz alanlar ve ayrıcalıklar elde etmiştir. Orduya bağlı ve onun yarattığı mahfuz alanları ve ayrıcalıkları korumayla görevlendirilmiş bir yargının “hukuk devleti” ilkesi içerisinde hareket ettiği söylenemeyeceği gibi, “temel hak ve özgürlükler”in garanti altında bulunduğunu ileri sürmek de mümkün değildir. Sonuç olarak bu yapıya “demokrasi” denilmesinin imkânı da yoktur.

Bugün Türk demokrasisinin temel sorunu, konsolidasyondan ziyade, “Kemalist modernite projesinin karşılaştığı kriz dikkate alınarak, devlet-toplum ilişkilerinin, toplumsal farklılıklar ve talepler bağlamında ve bir diyalog zemininde yeniden üretilmesi” (Dursun, 2007:27), kuvvetler ayrılığı temelinde “hukuk devleti”nin inşası, “temel hak ve özgürlükler”in garanti altına alınması yani “demokratikleşme” sorunudur. Toplumun her kesimi, devlet-toplum ilişkilerinin, demokrasi temelinde yeniden düzenlenmesi talebinde bulunmaktadır. Sivil toplum ile birlikte, devlet ve siyaset elitleri de demokrasi talebini dile getirmekte, sıklıkla demokrasiye vurgu yapmaktadırlar.

Ancak her kesimin referans noktasının birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. “Hangi demokrasi” sorusunun cevabı çok farklı çıkmaktadır. Otoriteren koalisyon, tek parti dönemi Kemalist modernite projesini ve hatta tek parti yönetimini, homojenliği, demokrasi talebiyle karşılar; “bir takım toplumsal çevrelerse, kendi farklılıklarının ifadesine, tanınmasına ve kamusal alanın yeniden kurulmasında dikkate alınmasına imkân sağlaması çerçevesinde demokrasiyi referans olarak kullanmaktadırlar” (Dursun, 2007:27). Batı tipi “liberal temsili demokrasi” konusunda uzlaşma sağlanabilmiş görünmemektedir. Liberal kavramı hala sakıncalı, bazı medya yazarlarının köşelerinde ise alay konusudur. Bu durumda kasabadaki oyun, demokrasi olamamaktadır.

Türkiye’nin iki asırlık demokratikleşme süreci, sürekli gerçekleşen yap-bozlar nedeniyle bir türlü kurumsallaşamamış, siyasî örgüt ve yöntemleri bir yana siyaset dışı olması gereken kamusal kurumları dahi istikrar ve itibar kazanamamıştır. Bir asrı biraz aşan bir zaman dilimine altı anayasa sığdırılmıştır. Anayasalar, kurumsal liderlerden daha hızlı değişmiştir. Son elli yılda meydana gelen askeri ve yargısal müdahaleler Türkiye siyasetinin gelişmesine değil, bozulmasına hizmet etmiştir. Tek parti ideolojisinin ürünü kurumlar ve usuller, olağanüstü yöntemlerle ve müdahalelerle çok partili rejimde de sürdürülmeye çalışılmaktadır (Dursun, 2008a). “Toplumun yukarıdan aşağıya total bir dönüşümünü amaçlayan” (Keyman, 2000:124) mevcut devlet-toplum ilişkilerinin, demokrasi taleplerine cevap vermesi, siyasal hakları ve sivil özgürlükleri kamusal alanda tanınması imkânsız görünmektedir. Bu durumda, öncelikle farklı kimliklerin tanınması, bu farklılıkların kendini ifade etmesinin sağlanması ve kamusal alanın kurulmasında diyalogun tesisi temelinde, devlet-toplum ilişkilerinin “katılımcı demokrasi”ye göre yeniden yapılandırılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Devlet, toplumsal ilişkileri belirleyen değil, düzenleyen kurum ve yapı olarak kabul edilmek suretiyle hukuk temelinde örgütlenmelidir ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle denetlenmelidir. “Ayrıca farklılıklar temelinde varlığını sürdüren toplumun siyasal haklarının ve sivil özgürlüklerinin en yüksek düzeyde, uluslararası düzenlemeler ışığında anayasal çerçevede koruma altına alınması yeni demokratik yapılanmanın bir zorunluluğudur” (Dursun, 2007:28). Bu zorunlulukların gerçekleştirilmesinde, 50 yıllık Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri içerisinde, özellikle 1999 Helsinki zirvesi önemli bir dönüm noktası olmuş; Avrupa Birliği, Türkiye’nin demokratikleştirilmesinde en önemli dışsal dinamik haline gelmiştir.

1.4. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, coğrafi, kültürel, ekonomik ve siyasi derinliğe sahip; stratejik ortaklığa dayanan, çok boyutlu, kültürel, siyasi ve ekonomik maliyeti, katkısı ve getirisi yüksek; karşılıklılık esasına dayanan sistem dönüştürücü nitelikte bir entegrasyon ve bütünleşme sürecidir. Türkiye-Avrupa ilişkileri, Avrupa kimliğinin çok kültürlü boyutunu geliştirirken, Türkiye'nin demokratik ve çoğulcu bir nitelik kazanmasını sağlayan, devletin demokratik, etkin, şeffaf ve sorumlu olmasını gerekli kılan; Türkiye'de devlet-toplum-birey ilişkilerini radikal biçimde değiştiren, toplumu "haklar dili" temelinde güçlendiren ve çoğullaştıran ve sivil haklar ve özgürlükler alanını genişleterek yeni bir vatandaşlık anlayışı yaratan ilişkilerdir (Keyman, 2007:79).

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üye olmak için Temmuz 1959'da başvuru yapmış ve Brüksel ile Eylül 1963'de Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. Topluluk ile Türkiye arasında gümrük birliğini kurma ve Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlama amacını güden anlaşma, 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Türkiye'ye doğrudan mali yardım yapmasını ve ticarete öncelik tanınmasını içeren "Başlangıç Dönemi (1964- 1969)"; Türkiye ve Topluluk arasında gümrük birliğini oluşturmak için bütün gümrük tarife ve ticaret engellerini ortadan kaldırmayı hedefleyen "Geçiş Dönemi (1969-1981)"¹ ve eğer Türkiye gerekli ilerlemeleri gösterebilirse, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üye olarak katılım olasılığının gözden geçirilmesini sağlayan "Son Dönem"den oluşan üç aşamalı bir üyelik süreci öngörmüştür (Sözen, 2004:3).

1970'li ve 1980'li yıllar Avrupa Birliği'nin genişleme yıllarıdır (Acar, 2001a:114). Bu genişleme dalgası döneminde, 1987'de Türkiye, Roma Antlaşması'nın "Topluluğun üçüncü bir devletle ortaklık oluşturan anlaşmalar imzalamasına" dair 238. maddesi kapsamındaki Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ekseninde değil; "Her Avrupa Devleti Topluluğu'na üye olmayı talep edebilir" şeklinde başlayan 237. maddesi çerçevesinde Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Uysal, 2001:146).

1991'de yapılan Maastricht zirvesinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan oluşan Avrupa

¹ 1969 yılında Türkiye Topluluk'tan geçiş dönemini hazırlamasını istemiş ve 1973 yılında geçiş dönemini 22 yıla çıkaran Ek Protokol yürürlüğe girmiştir.

Toplulukları tek çatı altında (Avrupa Topluluğu) toplanarak Avrupa Birliği'ne vücut verilmiştir. Maastricht Antlaşması'yla ekonomik ve parasal birlik sağlanması, üye ülkeler arasında tek bir para biriminin benimsenmesi gibi ekonomik hedeflere, Avrupa vatandaşlığı, ortak güvenlik ve dış politika, ortak sağlık ve kültür politikaları oluşturulması gibi sosyal hedefler de ilave edilmiş, böylece Topluluk projesi ekonomik olmasının yanı sıra "siyasi bir bütünleşme" projesi haline gelmiştir. Yine üye ülkeler arasında mallar, hizmetler ve işgücünün serbestçe dolaşabilmesine olanak tanıyan "Tek Avrupa Pazarı" süreci 1993 yılında başlatılmıştır (Acar, 2001a:113-114).

1990'larda Sovyetlerin dağılmasıyla demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden pek çoğunun Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmaları üzerine ortaya çıkan yeni konjonktürel koşullar çerçevesinde birliğin genişleme politikaları, 1993'te Kopenhag'ta yapılan Avrupa Konseyi zirvesinde gözden geçirilmiş, *Kopenhag kriterleri* olarak da anılan bir dizi kriter birliğe katılmak isteyen ülkeler için Avrupa Birliği'ne üyeliğin önkoşulları olarak belirlenmiştir:

1. İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasi,
2. Hukuk devleti,
3. İnsan hakları,
4. Azınlıkların korunması,
5. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı,
6. Avrupa Birliği içindeki rekabetçi ortam ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi.

Bu çerçevede Kopenhag kriterleri; piyasa ekonomisine yönelmeyi, dışa açılmayı, rekabetin ve özel sektörün teşvik edilmesini, enflasyonun aşağı çekilmesini ve kamu sektörü borçlanma gereğinin düşürülmesini, demokrasi standartlarının yükseltilmesini, sivil otoritenin hâkim kılınmasını, insan haklarına saygı gösterilmesini, işkencenin önlenmesini, idam cezasının kaldırılmasını, azınlıkların kültürel haklarının tanınmasını, yargının bağımsız ve tarafsız hale getirilmesini şarta bağlamaktadır (Acar, 2001a:114-115).

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme ilgili olarak alınan kararlar, Türkiye-Avrupa Birliği ile ilişkilerin 1987'de yapılan tam üyelik başvurusu ekseninde değil, 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması çerçevesinde yürütüleceğini göstermektedir (Uysal,

2001:148). Ancak, 1999 Helsinki Zirvesinde, “Türkiye’nin diğer aday devletlerle aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet olduğunun” teyit edilmesi (Uysal, 2001:150) ve 8 Kasım 2000’de yayımlanan, *Avrupa Birliği’ne üyeliğin yol haritası* olan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur (Piccoli, 2005:1). Artık üyelik müzakerelerine başlanabilmesi için mesele, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi, bir başka ifade ile Türkiye’nin demokrasisini konsolide etmesidir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye’nin ekonomik ve siyasal alanlarda üyelik öncesi yapması gereken oldukça fazla değişikliğin bulunduğunu ortaya koymakta, ulaşılması gereken hedefleri kısa, orta ve uzun vadede yapılması gerekenler olarak ayrıntılı biçimde sıralamaktadır (Sözen, 2004:8;). Avrupa Birliği’nin üyelik için öne sürdüğü ve yeni siyasalar benimsemeyi gerekli kılan liberal temsili demokrasiye geçiş şartları, Türkiye’nin illiberal yapısının korunmasından yana olan asker-sivil bürokratik otoriter koalisyonun beklentileriyle uyuşmadığından, ulusal güvenlik, yerel sanayilerin korunması gibi “Türkiye’nin özel koşulları”nın dikkate alınmadığı gerekçesi ile dirençle karşılaşmıştır. Kopenhag siyasi kriterlerinden sonra resmi ve özel devlet-merkezli kesimlerin Avrupa Birliği ile bütünleşme konusunda sergilediği direncin özünde, liberal temsili demokrasiye geçiş şartlarının yarattığı rahatsızlığın yer aldığı söylenebilir (Acar, 2001b:78).

Ekonomik alanda yapılacaklar listesi, Türkiye’nin devlete bağımlı iş dünyasında ve siyasi-bürokratik çevrelerde sıkıntı yaratmasına karşın, piyasa ekonomisi, özelleştirme, rekabet, şeffaflık gibi kavramlara açıktan karşı çıkılmadığından, iş dünyası ve siyasi-bürokratik çevreler bu konudaki rahatsızlıklarını ve tepkilerini, ulusalcılığı kabartarak ve “Sevr paranoyası” yaratarak göstermişlerdir (Sözen, 2004:12).

Her şeye rağmen ekonomik alanda yapılması gerekenler Uluslararası Para Fonu ile imzalanmış olan istikrar programı çerçevesinde halen kısmen yerine getirilmektedir. Oysa siyasi ve hukuki alanda yapılması gerekenler, Türkiye’nin mevcut siyasi ve hukuki yapısında ciddi sayılabilecek açılımlar gerektirmektedir (Acar, 2001a:119). Siyasal ve hukuki alanda yapılacaklar listesinde asıl sıkıntı yaratan konuların başında Milli Güvenlik Kurulu’nun statüsü, yönetimde sivil otoritenin hâkim kılınması, azınlık dillerinde yayın başta olmak üzere azınlık haklarının tanınarak kültürel ve siyasal

açılımlar yapılması, insan hakları standartlarının yükseltilmesi ile Kıbrıs ve Ege sorunlarının bir çözüme bağlanması, yargının tarafsızlığının ve bağımsızlığının sağlanması gelmektedir. Vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü gibi üretilmiş endişelerle resmi dilden başka yerli dillerin konuşulmasına, okullarda öğretilmesi ve yazılı ve görsel olarak bu dillerde yayın yapılmasına ilişkin yasaklarla; lâikliğin ve istikrarın tehlikeye gireceği gibi anlamsız kaygılarla düşünce, kılık-kıyafet, sendikalaşma, toplantı ve gösteri yürüyüşü, yükseköğrenim vs. konularda getirilen kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Tüm bunlar demokratik standartlar açısından Avrupa ile aramızda kapatılması gereken ciddi bir demokratik açık bulunduğuna işaret etmektedir (Acar, 2001a:119).

19 Mart 2001 tarihinde kamuoyuna açıklanan, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne Türkiye'nin cevabı niteliğindeki "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program" (Ulusal Program), Katılım Ortaklığı Belgesi ile belirgin bir üslup ve yaklaşım farklılığı taşısa da Türkiye'nin demokratik konsolidasyonunun sağlanmasında, Türkiye'nin iktidar ilişkileri dikkate alındığında, önemli adımlardan biri olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte, Ulusal Program'da yer alan taahhütlerin büyük bir kısmının belirsiz ve tereddütlü ifadelerle kaleme alınmış olmasının, "yapılması taahhüt edilen her iyileştirme için yürürlükteki Anayasa'nın mantığına paralel kayıtlar ve rezervlere yer verilmesinin" reform sürecini zora sokabileceğini ayrıca belirtmek gerekir (Acar, 2001b:88).

1.5. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Avrupa Birliği Çapası

Cumhuriyet dönemi Türkiye demokrasi tarihinde, din ve dindarlar, kamusal alandan dışlandığı gibi sivil toplumsal alandan da dışlanmış ve din, inanç özgürlüğünün içsel boyutunda yaşanmaya zorlanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasal kökleri itibarıyla, din ve dini uygulamalara siyasal ve sosyal alanda yer açmaya çalışan bir tecrübenin ürünüdür. Programı ve tüzüğü liberal değerler taşısa ve Türkiye'nin vesayetçi illiberal demokrasisini liberal demokrasiye doğru dönüştürmeye çalışsa da, Adalet ve Kalkınma Partisinin kendisini "muhafazakâr demokrat" (Akdoğan, 2004) olarak tanımlaması da bu nedenle olmalıdır.

Türkiye 1980'lerin ortalarına kadar içe kapalı bir model dâhilinde, "Batılılaşma" idealinde, modernleşme projesini tecrübe etmiştir. Bu pratik içerisinde, Türkiye

toplumsal olarak Avrupa'yı ve Avrupalılığı Kahraman'ın "tarihsel blok" dediği elitler üzerinden tanımıştır ki, bu Avrupa, materyalist ve pozitivist bir dünyayı temsil etmektedir. Bu Avrupa ve Avrupalılık, Türkiye'nin inanç ve değerler sistemine uyum sağlamadığından, devlet ve toplum dengesi sağlanamamış, yukarıdan aşağıya "modernleştirici" tarihsel blok ile toplumun büyük bir kısmını çatışmanın içine sokmuştur.

1980'lerde kendini gösteren ekonomik gelişmeye paralel olarak, toplumun eğitim seviyesi yükselmiş, siyasal mobilizasyon ve siyasal katılma; toplumsal katmanlar arasında yatay ve dikey hareketlilik artmıştır. Ayrıca, önemli oranda öğrenci, Osmanlı'da görülen "Yeni Osmanlılar"a benzer biçimde, Avrupa ve Amerika'da eğitim almaya gitmiş ve orada siyasal bilincini yükseltmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye halkının "Avrupa ve Avrupalılık", "batılılaşma" algısının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Batılılaşmaya, Avrupa'ya ve Avrupalılığa karşı olan kesimler Batılılaşma ve Avrupa yanlısı olurken; "Batılılaşma yanlıları ve Avrupa taraftarları", Avrupa karşıtı olmuştur. Türk halkının ve onun yeni nesil aydınlarının Avrupa'nın post modern yüzü ile teması, devlet elitlerinin ve devlete bağlı sermayenin refahını ve otoritesini sağlayan pozitivist ve materyalist "Avrupa algısı" nı yıkmış; halkta özgürlükçü, farklılıkları tanıma temelinde yeni bir Avrupa algısı yaratmıştır. Bu değişimde, otoriter rejimin dışladığı kesimlere yaşam alanı açan Avrupa Birliği üyelik kriterlerinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin iyi bir başvuru mercii olduğunun keşfedilmesinin de çok önemli bir katkısı olmuştur.¹ Bu bağlamda, Devlet nazarında, dini cemaatlerin bir suç örgütü olarak algılandığı Türkiye'de, muhafazakârların Avrupa Birliği kriterlerine sarılmasının "daha çok insan hakları ve siyasal özgürlüklerle ilgili endişelerden kaynaklandığı" (Acar, 2001b:79) rahatlıkla anlaşılabilir. Burada "havuç ve sopa" yöntemleriyle, demokratikleşme, insan haklarının garanti altına alınmasının sağlanması ve hukuk

¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin dini cemaatlerle ilgili olarak verdiği kararlar, bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır:

"Gerçekten de, dini cemaatlerin özerk varlığı demokratik bir toplumda çoğulculuğun ayrılmaz bir parçasıdır ve dolayısıyla 9. maddenin sağladığı korumanın merkezinde yer alan bir husustur" (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2001).

"Mahkeme, dini cemaatlerin özerk varlığının demokratik bir toplumda çoğulculuk açısından vazgeçilmez olduğunu yinelemektedir" (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2004).

devletinin yerleştirilmesi konularında, Avrupa Birliği'nin önemli bir dış dinamik olduğunun Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından keşfedilmesinin önemi de büyüktür.

Türkiye'de lâik-antilâik ekseninde süregelen tartışmalar ve çatışmalarda, farklılıklara yaşam alanı açmaya çalışan siyasal hareketler ile toplumu temsil eden siyasal yapılanmalar, otoriter rejimin baskısı altında ezilmiş ve siyasal alanın meşru oyuncuları olarak görülmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, “Batılılaşma” ve “modernleşme” anlamında Avrupa Birliği çapasının iyi bir meşruiyet temini aracı olacağını Refah Partisi ve Fazilet Partisi tecrübelerinden kavramıştır. Toplumsal talebi de dikkate alarak, ancak “demokrasi kasabadaki tek oyun” haline gelirse, diğer farklılıklarla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi kendisine toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşam alanı açabileceğini içselleştirmiştir. Ayrıca, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne göre, Kopenhag siyasi kriterlerine uyumun temin edeceği demokratikleşme, Türkiye'deki tüm siyasal aktörlerin önünü açacak ve siyaset dışı kalması gerekenlerin siyasal alana müdahalelerini engelleyecektir (İnat ve Duran, 2005:19). Üçüncü demokrasi dalgasının yarattığı dış konjonktür ve içeride artan demokrasi talebine ilişkin gelişmeler de bu projeyi uygulamaya geçirmek için uygun bir ortam yaratmıştır.

1990'lardan itibaren demokratikleşmeye direnen ülkeler ya dağılmış ya da çökmüştür. Demokratikleşemeyen henüz çökmemiş otoriter ya da totaliter rejimler ise derin siyasal ve ekonomik krizlerle yüz yüze kalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, sivil toplum kuruluşlarında, sermaye sahiplerinde ve siyasal elitlerde, demokrasinin sadece normatif olarak iyi bir yönetim sistemi değil, aynı zamanda içeride ve uluslararası ilişkilerde güçlü ve istikrarlı bir ülke sağlamanın stratejik ve siyasal aracı olarak kavranmasına yol açmıştır. Türkiye'ye tam üyelik için aday ülke statüsü veren 1999 Helsinki zirvesi ile Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin netlik ve kesinlik kazanması (Aydın ve Keyman, 2004:11), Türkiye'nin bazı önemli yasal ve anayasal değişikliklerle 2002 Kopenhag zirvesinde üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi için bir tarih alabilmesi anlamına gelmiştir.

Devlet-toplum ilişkilerinin demokrasi oyunu içerisinde oynanmamasına bağlı olarak Şubat 2001'de baş gösteren derin ekonomik kriz, devlet-ekonomi ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Bu nedenle, Uluslararası Para Fonu ile ekonomiyi siyasetten bağımsızlaştırmak üzere devletin yeniden

yapılandırılmasını hedefleyen, güçlü bir ekonomik program hazırlanmıştır. Böylece, ekonomik alanda da demokrasinin konsolide edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Aydın ve Keyman, 2004:11). “Yapılan kamuoyu yoklamaları da özellikle özgürlükler, yeni iş bulma olanakları, ülkenin kalkınması, hayat standardı ve refah düzeyinin yükselecek olması gibi nedenlerle halkın çoğunluğunun Avrupa Birliği üyeliğine taraftar olduğunu ortaya koymaktadır” (Acar, 2001b:80). Sadece ekonomik krizden etkilenen sıradan halk değil, ekonomik aktörler de ekonomik istikrar için demokrasinin gerekliliğine inanmıştır (Aydın ve Keyman, 2004:11-12).

2000’li yılların başlarında Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İktisadi Kalkınma Vakfı gibi sivil toplum örgütleri, daha fazla demokrasi talep etmekte ve Avrupa Birliği nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunarak Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine destek vermektedirler. Sivil toplum kuruluşları, eğer Türkiye Avrupa Birliği üyeliği için güçlü bir siyasal irade ortaya koyar ve uygulamaya geçirirse ve Avrupa Birliği Türkiye’nin demokratikleşmesi için teşvik edici olursa, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye olabileceğine inanmaktadırlar (Aydın ve Keyman, 2004:12-13; Sözen, 2004:12). Avrupa ülkelerinin birçoğunun hükümetlerinde de Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine destek artmıştır.

Türkiye’de Avrupa Birliği sürecine olan desteğin artmasında, askeri/güvenlik ekseninde kurulmuş olan Türkiye’nin, Avrupa Birliği’ne uyum maliyetlerindeki yüksekliğin düşmekte olduğu algısı, yani Türkiye’nin Avrupa Birliği reformlarını hazmetme kapasitesinin artmasının önemi de büyük olmuştur. Uyum maliyetlerinin yüksekliği algısını yaratan, başta Kürt kimliği olmak üzere ulusal azınlık haklarının tanınmasının yaratacağı bölünme korkusu, 1990’ların sonunda ayrılıkçı terörünün azalmasıyla erimiş; korkunun azalması ise, askeri/güvenlik eksenli muhalefeti zayıflatarak, askeri tedbirlerden ziyade, daha fazla demokrasinin “milli birliği” sağlayacağı algısını güçlendirmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:17).

Amerika’da ikiz kulelere yapılan 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerika Başkanı Bush, terörizme karşı tek taraflı küresel savaş ilan etmiş ve bu savaş ilanı, Amerika’nın algılamasında terörizme karşı savaşta dünyayı Amerika’nın “dostları” ve “karşıtları”

şeklinde ikiye bölmüştür. Bu terörizme karşı savaş ilanında, Irak'a "demokrasi ve özgürlük götürmek" adı altında Irak'ın işgali ve Saddam'ın otoriter rejiminin devrilmesi de yer almıştır. Amerikan yönetimi bu plan kapsamında Türkiye'den, Türkiye'nin Güneydoğusuna Amerikan askeri birliklerinin yerleştirmesine izin verilmesini talep etmiş; buna ilişkin 1 Mart 2003 tezkeresi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reddedilmiştir. Türkiye böylece kendisini savaşın dışında tutabilmiş, ancak Türkiye-Amerikan ilişkilerinin de bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca, Amerika'nın Irak'a müdahalesi, Türkiye, "Kürt Sorunu"nu çözmedikçe, Kuzey Iraktaki peşmerge kuvvetlerinin faaliyetlerine ve Kuzey Irak Kürt bölgesi yönetiminin Irak'ın siyasal geleceğinde ne olacağını belirsizliğine bağlı olarak, Türkiye'nin önemli bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalacağını da açık etmiştir. 11 Eylül sonrası bütün bu gelişmeler, demokratik ve ekonomik olarak istikrarlı bir Türkiye'nin hem bölgede hem de Amerika'nın tek yanlı taleplerine karşı daha güçlü bir ülke olacağını göstermiştir. Amerika-Irak Savaşı, Türkiye devlet ve siyasal aktörlerinin kimliklerden ve farklılıklardan kaynaklanan sorunların ancak "demokratik bir Türkiye'de" çözülebileceğinin kavranmasına yardım etmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:12). Amerika'nın tek yanlı taleplerine karşı en uygun güvenli bir liman ve Türkiye'nin demokratikleşme isteklerine paralel en uygun demokratikleştirici ise Avrupa Birliği görünmektedir (Müftüler-Baç, 2004).

Türkiye-Avrupa Birliği, Türkiye-Uluslararası Para Fonu, Türkiye-Amerika ilişkilerindeki değişiklikler, sivil toplumun Avrupa Birliği sürecinde artan önemi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin anayasayı değiştirebilecek güçte tek parti hükümetini kurması; Türkiye demokrasisinin sürdürülebilirliğini ve konsolidasyonunu sağlamak kadar, Türkiye'yi daha modern, daha toplumsal, liberal, çoğulcu, çok kültürlü yapma fırsatı vermiştir. Bu uygun koşullar altında, acaba, Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye'nin demokratik konsolidasyonunun sağlanmasında yeterli performansı gösterebilmiş midir? Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirilebilmiş midir? Bu kriterleri yerine getirmek için ne gibi reformlar yapmıştır? Gelecek bölümlerde bu sorulara cevap aranmaktadır.

BÖLÜM 2: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDEKİ REFORM ÇABALARI

2.1. Demokratik Konsolidasyon Açısından Yapılan Yasal ve Anayasal Reformlara Genel Bir Bakış

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme projesi kapsamında, kuruluşunu izleyen yıllarda, resepsiyon yöntemiyle, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden hukukuna aktardığı ve bir asra yakın bir zamandır kısmi değişikliklerle uygulamada kalan günlük yaşamın temel alanları ile ilgili yasaları, post-modern çağın dinamiklerine karşı koyamaz hale gelmiştir (Anayurt, 2007:233). Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesiyle, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini yeni bir aşamaya sokan Helsinki zirvesinin ardından Katılım Ortaklığı Belgesinin kabulü ile demokratikleşme, Türkiye siyasi gündeminin ön saflarına çıkmış (Kubicek, 2005:20) ve ardından Anayasa'da radikal değişikliklere gidilmiştir. 2002 Kopenhag zirvesinde, Türkiye'nin "Kopenhag siyasi kriterleri"ni yerine getirmesi halinde, üyelik müzakerelerinin açılmasının Avrupa Birliği tarafından taahhüt edilmiş olması da hızlı bir reform sürecine yol açmıştır (Aydın ve Keyman, 2004:16; Anayurt, 2007:234).

Bu kapsamda, "anayasa düzeyinde gerçekleştirilen değişikliklere ilişkin yasal uyumların yapılabilmesi" için "Avrupa Birliği uyum paketi" olarak adlandırılan çeşitli değişiklik paketleri ile çok sayıda yasa değişikliğine gidilmiş ve yeni yasalar çıkarılmıştır. Bu değişikliklerin bir kısmı Anayasa'da gerçekleştirilen değişikliklerin yasalarla uyumlaştırılması, bir kısmı ise mevcut bir takım yasaların "Kopenhag siyasi kriterleri" çerçevesinde yeniden düzenlenmesini içermektedir (Anayurt, 2007:234).

Özellikle 2002 seçimlerinden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hükümeti kurması ile "Kopenhag siyasi kriterleri"ni gerçekleştirmede önemli bir performans gösterilmişse de; Ecevit başbakanlığında kurulan üç partili kırılgan koalisyondan oluşan (Demokratik Sol Parti-Milliyetçi Hareket Partisi-Anavatan Partisi) 57. Hükümet döneminde de önemli anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri kabul edilmiştir. Helsinki zirvesinden iki yıl sonra Kasım 2001'de 34 anayasa maddesi, Şubat 2002'de "mini demokrasi paketi" olarak adlandırılan birinci uyum paketi, Nisan 2002'de ikinci uyum paketi ve

Ağustos 2002’de üçüncü uyum paketi kabul edilmiştir. Bu paketlerle, “ölüm cezasının kaldırılması; Türkçe dışında dillerde eğitim ve yayın hakkının tanınması; ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, dernek özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesi; azınlık dinlerinin kabulü, mülkiyet hakları” (Narbone ve Tocci, 2005:5) gibi alanlarda çok “radikal, aynı zamanda hem Türkiye’deki hem de Avrupa’daki gözlemcileri şok edecek kadar beklenmedik” (Piccoli, 2005:10) gelişmeler sağlanmıştır.

Ancak, bu çalışma; 58, 59 ve 60. hükümetlerle ilgili olduğundan 57. Hükümet döneminde yapılan reform paketleri, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. 58 ve 59. hükümetler ise, tek bir hükümet dönemi olarak değerlendirilmiştir.¹ Yine 58, 59 ve 60. hükümetler döneminde yapılan anayasal ve yasal değişiklikleri bütün boyutları ile ele almak bu çalışmanın kapsamını elbette aşmaktadır. Bu nedenle bu değişikliklerin bu çalışmanın sınırları ve amacıyla bağlı olan ve bu çalışma açısından önemli bulunanları değerlendirmeye alınmıştır.

Türkiye, üyelik müzakerelerine başlayabilmek için 2002 Kopenhag zirvesinden, “Komisyonun tavsiyesi ve raporu temelinde, Aralık 2004 Avrupa Konseyi, Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini tamamladığına karar verirse; Avrupa Birliği, müzakereleri ertelemeksizin başlatacaktır” (Dağı, 2006:97) şeklinde şartlı ve biraz da geç bulunan bir tarih almayı başarmıştır. Bu suretle artan Avrupa Birliği şartlarının inandırıcılığı, Avrupa Birliği üyeliği sürecinde ilerlemeyi eş öncelikler olarak tutan I. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin dört kapsamlı reform paketini 2003’te kabul etmesinde “kaldıraç etkisi” göstermiştir.

Öncelikle, Anayasanın 76. maddesinde milletvekili seçilebilme engeli olarak düzenlenmiş bulunan “ideolojik ve anarşik eylemlere katılma” ibaresi, 26 Aralık 2002’de “terör eylemlerine katılma” şeklinde değiştirilmiş ve 78. maddeye “bir ilin veya seçim çevresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin tamamen boşalması durumunda” ara seçim yapılması gerektiğine ilişkin bir fıkra eklenmiştir.

¹ 58. Hükümet, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, ifade hürriyetinin darlığı sebebiyle, siyasi yasaklı olması ve bu sebeple 2002 milletvekili genel seçimlerine girememesi nedeniyle Abdulah Gül başbakanlığında kurulmuştur. 27.12.2002 tarih ve 4777 sayılı kanunla Anayasa’nın 76 ve 78. maddelerinde değişiklik yapılarak, Erdoğan’ın bir ara seçimle milletvekili olması sağlanmış ve Erdoğan, 59. hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 58. hükümet arızı bir durumdur ve 58. ve 59. hükümetleri, I. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi olarak adlandırmak, literatürün hemfikir olduğu bir husustur.

Ocak 2003'te, Siyasal Partiler Kanununu biraz daha liberalleştiren, kötü muamele ve işkenceye karşı mücadeleyi pekiştiren, basın özgürlüğünü daha genişleten, dernek kurmayı kolaylaştıran ve dernek faaliyetlerindeki bir kısım sınırlandırmaları kaldıran, cemaat vakıflarının mal edinme ve bunları tasarrufa konu edebilme koşullarını kolaylaştıran “dördüncü ve beşinci uyum paketleri” yürürlüğe girmiştir ¹ (Anayurt, 2007:250-251). Beşinci uyum paketi ile getirilen en önemli yenilik ise, Leyla Zana gibi Kürt milliyetçilerinin yeniden yargılanabilmesinin yolunu açan, yargılamanın yenilenmesinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları bakımından genişletilmesidir (Aydın ve Keyman, 2004:16).

Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilmesine imkân tanıyan; ölüm cezasının uygulama alanını daraltan; ifadeyi açıklama özgürlüğünü ileri taşıyan Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesinin kaldırılmasını da içeren “altıncı uyum paketi”, Temmuz 2003'te yürürlüğe girmiştir. Bu paketle ayrıca, özel radyo ve televizyonlardaki Yüksek Seçim Kurulu'nun yaptırım yetkisi azaltılmış; seçimlerde yayın yasağı süresi, seçimlerden önceki yirmi dört saatle sınırlanmış; Denetleme Kurulu üyeleri arasında yer alan Milli Güvenlik Kurulu temsilcisi, üyeler arasından çıkarılmış; sinema, video ve müzik eserleri üzerindeki denetim konuları daraltılmış; terör ve terör örgütü tanımı yeniden yapılmış; din ve inanç özgürlüğünün dışsal boyutu kapsamında ibadet yerlerine ilişkin özgürlükler genişletilmiş; çocuklara isim koyma konusundaki sınırlamalar daraltılmış; namus cinayetlerinde uygulanan ceza indirimi uygulamasına son verilmiştir. Yine pakette dikkat çekici bir husus, idari yargı alanında da, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları doğrultusunda, yeniden yargılama yolunun açılmış olmasıdır (Anayurt, 2007:252-253; Dağı, 2006:98; Ahmadov, 2008:29).

Bireysel özgürlüklerin genişletilmesi ve işkence ve kötü muameleye karşı sıkı tedbirlerin alınması kadar; Burnell ve Calvert'in demokrasinin varlığı için gerekli gördüğü “ordu üzerinde sivil kontrolün sağlanması”nı da amaç edinmesi ile dikkat

¹ Bu yasal ve anayasal değişikliklerden Recep Tayyip Erdoğan da yararlanmış ve 9 Mart 2003'te Siirt'ten milletvekili seçilerek Başbakanlık koltuğuna oturmuştur.

çeken “yedinci uyum paketi”, Ağustos 2003’te yürürlüğe girmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:16). Bu paketle, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nin yapısına ve işleyişine ilişkin düzenlemeler yapılmış; tüzel kişilere dernek kurma yolu açılmış ve dernek kurmaya ilişkin koşullar hafifletilmiş; toplantıların ertelenmesine ilişkin ölçütler somutlaştırılmış ve toplantıların erteleme süreleri indirilmiş; Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin özel kurs açılabilmesine imkân tanınmış; parlamentonun, Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarını da denetleyebilmesinin yolu açılmış; askeri yargı mercilerince verilebilecek arama ve el koyma kararlarının verilebileceği durumlar ve usuller yeniden düzenlenmiş, bu alanda kişilerin gözaltı süresi en çok dört gün olarak belirlenmiş; yakalama ve tutuklama hallerinde derhal yakalananın ya da tutuklananın yakınlarına haber verilmesi zorunluluğu getirilmiş; yasalara aykırı olarak elde edilen bulguların delil olarak kabul edilmemesi sağlanmıştır (Dağı, 2006:98; Ahmadov, 2008:29; Anayurt, 2007:253-254).

Mayıs 2004’te, Anayasayı, önceki demokratikleşme paketleri ile uyumlu hale getiren; Türk siyasal alanını biraz daha sivilleşiren, yargı ve basın özgürlüğü alanında reform gerçekleştiren “anayasa değişiklikleri paketi” kabul edilmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:16). Bu değişikliklerin “bir kısmı önceki Anayasa değişikliklerinin devamı niteliğinde ve onların eksik yanlarını tamamlayıcı özellikte; bir kısmı ise yeni birtakım kurumlar ve mevcut anayasal kurumların demokrasiyle bağdaşırılığı öteden beri tartışma konusu oluşturan yanlarının yeni bir biçime sokulmasından ibarettir” (Anayurt, 2007:241). Bu değişiklikleri özetlemek gerekirse:

Anayasa’nın eşitliği düzenleyen 10’uncu maddesine kadının sosyal konumunu güçlendirmek amacıyla “kadın ve erkek eşit haklara sahiptir” biçiminde bir ekleme yapılmıştır (Yazıcı, 2009:13-14; Anayurt, 2007:241-242).

Ölüm cezasının Türk hukuk düzeninden tamamen çıkartılmasına yönelik olarak Anayasa’nın 15, 17, 38 ve 87. maddeleri arasında bir uyum ve bütünlük sağlamaya yönelik değişiklikler yapılmıştır. Anayasa’nın 38. maddesinin 10. fıkrası “ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez” şeklinde değiştirilerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 6 No’lu Protokol hükümleri ile uyumlu hale getirilmiştir (Yazıcı, 2009:13; Anayurt, 2007:242).

Anayasa'nın 38. maddesinin 11. fıkrası "Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, vatandaş suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez" şeklinde yeniden düzenlenmiştir (Anayurt, 2007:243).

Anayasa'nın "basın araçlarının korunması"nı düzenleyen 30. maddesi, "kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz" şeklinde düzenlenerek basın özgürlüğü kuvvetlendirilmek suretiyle Avrupa Birliği normlarına uygun hale getirilmiştir (Anayurt, 2007:243).

Anayasa'nın "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" başlıklı 143. maddesi yürürlükten kaldırılarak, Katılım Ortaklığı Belgesi ve 2003 İlerleme Raporu'ndaki beklentiler karşılanmış ve askeri yönetimlerden miras kalan önemli kurumlardan biri, Türk anayasa düzeninin dışına atılmıştır (Yazıcı, 2009:17; Anayurt, 2007:244).

2003 İlerleme Raporu'ndaki sivil-asker ilişkilerinin Avrupa Birliği ülkelerindeki standartlara uygun hale getirilmesi öneri ve değerlendirmesi doğrultusunda, Yüksek Öğretim Kurulu'nun yapısını düzenleyen Anayasa'nın 131. maddesinin 2. fıkrasında değişikliğe gidilerek, Genelkurmay Başkanlığı'nın bu kurula aday gösterme yetkisine son verilmiştir. Bu Kurulun tümüyle sivil bir yapıya kavuşturulması suretiyle, Silahlı Kuvvetlerin sivil otorite üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmıştır (Anayurt, 2007:244; Yazıcı, 2009:16). Yine, 2002 İlerleme Raporu'nun ışığı altında, Anayasa'nın "Sayıştay" başlıklı 160. maddesinde değişikliğe gidilerek, Silahlı Kuvvetlerin mali denetim dışında tutulması ayrıcalığına son verilmiştir (Yazıcı, 2009:16-17; Anayurt, 2007:244). Bu iki değişiklikle birlikte kapsamlı uyum paketleri, asker-sivil ilişkilerinde biraz daha demokratik bir dengeye ulaşmanın adımları olmuştur (Hale ve Özbudun, 2009:57).

2004 Anayasa değişikliği paketinde en dikkat çekici husus, temel hak ve özgürlükler alanında önemli sayılabilecek, Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişikliktir. Yukarıdaki bölümlerde de incelendiği gibi, Türk siyasal hayatının temel sorunları sivil ve siyasal haklara ilişkindir. Bu noktada, Anayasa'nın milletlerarası antlaşmaları düzenleyen 90. maddesinde, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" şeklinde yapılan değişiklik, temel hak ve özgürlüklerin alanını

genişleten ve bunların güvencelerini güçlendiren bir etkiye sahip olmuştur (Yazıcı, 2009:14-15). Çünkü “bu düzenleme, temel hak ve özgürlükler alanı bakımından sözleşmelere üstünlük tanımakta” (Anayurt, 2007:244); Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi “ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin diğer milletlerarası antlaşmaların uygulanmasını daha etkili hale getirerek,” özgürlük “alanlarının yargısal yollarla genişletilmesine” imkân sağlamaktadır (Yazıcı, 2009:14-15).

Temmuz 2004’te yürürlüğe giren “sekizinci uyum paketi” ile Yüksek Öğretim Kanunu’nda değişikliğe gidilmiş ve Yüksek Öğretim Kurulu’na Genelkurmay Başkanlığı’na bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmış; Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunu’nda değişiklik yapılarak, uzunca bir süredir tartışma konusu olan, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nce aday gösterilmesi uygulamasına son verilmiş; Telsiz Kanunu’nda yapılan düzenlemeyle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkartılmış; Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu’nda gerçekleştirilen tadilatla, yetkili kurula Milli Güvenlik Kurulu tarafından bir üye seçilmesine son verilmiş; çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle, ölüm cezası kaldırılarak yerine ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezası getirilmiştir (Dağı, 2006:98; Ahmadov, 2008:29; Anayurt, 2007:254-255).

Türkiye, 1932’den itibaren Uluslararası Çalışma Örgütü, 1945’ten itibaren Birleşmiş Milletler, 1950’den itibaren Avrupa Konseyi üyesi ülke ve 1999 Helsinki Zirvesi’nin ardından Avrupa Birliği’ne aday bir ülke durumunda olmasına rağmen Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu sözleşmelerinden oluşan toplam 52 insan hakları sözleşmesinden 24’ünü onaylamış ve bu konuyla 31.05.1999 itibarıyla 41 Avrupa Konseyi üyesi devlet içerisinde sondan 6. olarak 35. sırada yer almıştır. Yine, 31.12.1998 tarihi itibarıyla toplam 181 Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmesinden, Türkiye 34’ünü onaylayarak, 41 Avrupa Konseyi üyesi devlet arasında sondan 5. konumdadır. Toplam 26 Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve Ek Protokollerini 31.05.1999 tarihi itibarıyla onaylayan 41 Konsey üyesi devlet içerisinde, Türkiye, 8 sözleşme ve protokolü onaylayarak 35. sırada yer almaktadır. 1999 Helsinki Zirvesi’nde, sözleşmelere onay veren Avrupa Birliği’ne aday ülkeler arasında, Avrupa Toplulukları Komisyonu’nun 52 Birleşmiş

Milletler ve 26 Avrupa Konseyi sözleşme ve protokolleri arasından seçilen toplam 18 sözleşme ve protokole taraf olmama ölçütü kullanılarak yapılan araştırmada, Türkiye sözleşmelerin 11'ini onaylamayan tek ülke durumundadır. Sıralamada Türkiye'den sonra gelen Bulgaristan ve Polonya, 18 sözleşme ve protokolden sadece 6'sına taraf değildir (Gülmez, 2000:5-6).

Bu durumdan çıkmak amacıyla Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, uluslararası sözleşmelere onay bakımından, “önce uyum sonra onay” şeklindeki geleneksel anlayış, (Gülmez, 2000:9) I. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde “önce onay sonra uyum” şeklinde önemli ölçüde değişmiş görünmektedir. Bu amaçla bazı uluslararası sözleşmeler onaylanmıştır: “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” ile “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” 4 Haziran 2003 tarihinde onaylanmış ve bu suretle Türkiye 6 temel Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmesinin tümünün tarafı olmuştur. Yine, “İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”; “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”; “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme”; “Çocuk Hakları Sözleşmesi”; “Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 6 Numaralı Protokol”; “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol” 2003 yılında uygun bulunmuştur. 2005'te “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesine Ek Ölüm Cezasının Her Koşulda Kaldırılmasına Dair 13 No'lu Protokol”; 2006'da “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol” onaylanmıştır (Anayurt, 2007:278-279).

Adalet ve Kalkınma Partisinin reform çabaları, toplumun geniş bir bölümü, özellikle liberal entelektüeller ve iş dünyasında memnuniyetle karşılanmıştır. Burada ilginç olan, lâik kuralların yerine dini kuralları yerleştirmek için gizli bir ajandaya sahip olmakla suçlanarak iktidardan düşürülmüş bir siyasi hareketin içinde aktif rol almış Adalet ve Kalkınma Partisi'nin lider kadrosunun, demokratik reformların gerçekleştirilmesinde ve Türkiye demokrasisinin Kopenhag siyasi kriterleri ile uyumlulaştırmasında öncü rol oynamasıdır. Bununla birlikte, Adalet ve Kalkınma Partisi ile onun liderlerinin lâik kuralların yerine dini kuralları yerleştirmek için “gizli bir ajanda”ya sahip olduğunu

düşünen kuşkucular hâlâ bulunmaktadır. Bu kuşkucular, Adalet ve Kalkınma Partisi’ni samimiyetsiz olmakla ve onun gizli amaçlarına ulaşabilmek için Avrupa Birliği çapasını ve Avrupa Birliği üyeliğinin gereği olan demokratik reformları bir örtü olarak kullanmakla suçlamaktadırlar. Fakat bu korkular temelsiz (Ahmadov, 2008:30) olduğu gibi, yapılan reformlar, korkuların aksine demokrasiyi konsolide edecek niteliktedir.

Avrupa Birliği üyeliği Adalet ve Kalkınma Partisi’nin seleflerince kabul edilmezken, cumhuriyetçi elit, onlarca yıl, “muasır medeniyet”e ulaşmak için bir adım olarak onu hayal etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yaptığı şey bu hayale öncelik tanımak ve Avrupa Birliği kurumları tarafından sağlanan talep ve desteklerin gereklerini yerine getirmek olmuştur (Ahmadov, 2008:30-31).

2.2. Yasal ve Anayasal Reformlardan Öne Çıkanlar

1980’lerde başlayan büyük siyasal ve ekonomik dönüşümler, özellikle Kürt etnik yapısına ve gelenekçiliğe bağlı kimlik eksenli politikaların ortaya çıkmasını kolaylaştırmış; güçlü devlet-merkezli partilerin başarısız politikaları, artan bu sorunlara ve köyden kente göçün artmasına paralel olarak artan sivilleşme taleplerine ve işsizlik sorunlarına çözüm üretememiştir. Böylece 2000’li yıllara ekonomik ve siyasal kriz içerisinde girilmiştir. Bununla birlikte, 2000’li yılların başlarında, Türkiye’de azınlık dillerini destekleyerek Avrupa Birliği, devlet-toplum ilişkilerinin derinleştirilmesinde önemli bir rol oynamaya başlamış ve daha fazla demokratik Türkiye bağlamında sivil/kültürel hak ve özgürlüklerin tanınmasını talep eden çok sayıda sivil toplum organizasyonlarına meşruiyet sağlamıştır. Benzer biçimde, Avrupa Birliği, demokrasiye, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasına vurgu yapan Adalet ve Kalkınma Partisi’ne, Kasım 2002’de iktidara geldikten sonra siyasal reformların hızına da yansıyan, meşruiyet sağlamıştır. Avrupa Birliği tarafından desteklenen demokrasi, muhafazakârların sistem değişimi arayışının stratejik aracı ve sloganı haline gelirken, aynı zamanda kendilerinin demokratik karakterlerini liberalleşme yönünde değiştirmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:17).

2.2.1. Asker-Sivil İlişkileri

Askerlerin siyasal alanda varlığı ve siyaseti vesayet altında tutma geleneği, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne intikal eden ve Schedler’in (1998:99) deyimiyle

reformistlere ürkütücü “eşik sorunları” olarak görünen yasal, anayasal ve kültürel boyutlar içeren yapısal bir durumdur. Bu anlamda belki Osmanlı tarihine “darbeler tarihi” denilebileceği gibi, Türk siyasi hayatı da başarılı bir darbenin ya da müdahalenin nasıl yapılabileceği konusunda ciddi ve çok sayıda örnekler içermektedir. Bu sorunu aşmak üzere; Atatürk, askerlikle siyasetin bağdaşmayacağı gerekçesi ile subayları siyasetin dışına atmış; ancak 1940’larda İnönü ile birlikte subaylar, İnönü iktidarının muhafızları olarak görev yapmak üzere, siyaset sahnesinde tekrar rol oynamaya başlamışlardır. 1960 askeri darbesi ile askerler, Türkiye siyasetinin en önemli siyasal aktörü haline gelirken, sivil otoriteler üzerinde vesayeti temin eden önemli garantiler kazanmışlar; 1971, 1980 ve 1997 askeri müdahaleleri ile bu garantileri ve mahfuz alanları hem derinleştirmişler hem de genişletmişlerdir (Özbudun, 2003:97,99).

Bu süreçte iki temel strateji birlikte rol oynamıştır: Birincisi, askerler tarafından devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ile Atatürk ilke ve inkılâpları ve modernleşme amaçlı reform kanunları gibi kesin ve değiştirilemez bazı hükümlerin anayasaya yerleştirilmesi; ikincisi, birincideki değerleri korumak ve sivil otorite üzerinde üstünlüğü sağlamak amacıyla askerlerin otoritesi altında görev yapmak üzere oluşturulmuş Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği gibi resmi kurumların ihdasıdır (Özbudun, 2003:98-100).

1960 askerî darbesi ile ihdas edilen Milli Güvenlik Kurulu ¹, 1980 askerî darbesinin getirdiği anayasa ile sivil ve askerî üyelerin sayısını birbirine eşitlemek ve yetkilerini genişletmek suretiyle statüsünü daha da güçlendirmiştir. Buna göre Milli Güvenlik Kurulu, Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirmekle görevlidir. Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu tarafından bildirilen, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirlere ilişkin kararları öncelikle dikkate alacaktır. Milli Güvenlik Kurulu Genel

¹ 1961 Anayasası’nın 111. maddesine göre, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanacak olan kurul, kanunun gösterdiği bakanlar, Genelkurmay Başkanı, kuvvet temsilcilerinden (Kara, Hava, Deniz) oluşmakta iken; 1971’te yapılan değişiklik ile “temsilcileri”nin yerini “kuvvet komutanları” almıştır. Bilgi sunma görevi, tavsiye etme görevine dönüşmüş, yardımcılık etme görevi kaldırılmıştır. 1982 Anayasası ile kuvvet komutanlarına “Jandarma Genel Komutanı” da eklenmiştir. Böylece askerî otorite iyice pekiştirilmiştir.

Sekreterliği ise, bu kararların uygulanmasında koordinatör olarak görev yapmak üzere kurulmuş ve bütün sivil alan onun kontrolüne verilmiştir. Genel Sekreter ise asker kişilerden atanmaktadır.

Demokratik reformlara kadar, Anayasa, Latin Amerika’da gözlemlenen askerin geleneksel dış güvenlik profesyonelliğini iç güvenlik profesyonelliği (ya da siyasallaşmış bir iç güvenlik profesyonelliği) ile birleştirerek “ulusal güvenlik” tanımını oldukça geniş bir biçimde yapmış (Özbudun, 2003:100; Aydın ve Keyman, 2004:19); 2945 sayılı Kanun ise ulusal güvenliğin anlamını daha da genişletmiştir. Buna göre; ulusal güvenlik “devletin anayasal düzenini, varlığını ve birliğini; uluslararası alandaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik menfaatlerini ve uluslararası anlaşmalarla kazanılmış haklarını her türlü iç ve dış tehdide karşı korumak” olarak tanımlanmıştır. Bu durumda ulusal güvenlik her şeyle ilgili ve her şeyin üstündedir. Bu şekilde askerler, kendini “meşru bir şekilde sadece iç ve dış tehditlere karşı savunmayla ilgili” görmemekte “ülkenin milli hedeflerine ulaşabilme kabiliyetinin aktif bir şekilde geliştirilmesiyle de ilgili” görmektedirler (Özbudun, 2003:100).

1960 darbesi ile Genelkurmay Başkanı’nın Milli Savunma Bakanı’na bağlılığı kaldırılarak, Başbakan’a karşı sorumlu hale getirilmiş ve statüsü yükseltilmiştir. 1971 askeri müdahalesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri, Sayıştay denetiminden muaf tutulmuş; askerî personeli ilgilendiren idari eylem ve işlemlerin denetimi, yeni kurulan Askerî Yüksek İdarî Mahkemesine verilmek suretiyle Danıştay denetiminden kaçılmış; Devletin güvenliğine karşı işlenen suçlara bakmak üzere sivil ve askerî üyelerden ¹ oluşan Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri, 1982 Anayasası ile kurulan Devlet Denetleme Kurulu’nun denetim yetkisinden muaf tutulduğu gibi; orgeneraller ve oramirallerden oluşan ve üst düzey askerî personelin terfi ve emeklilikleri ya da askerî personellerin ordudan ihraçları ile ilgili nihaî kararları vermekle görevli olan Yüksek Askerî Şura kurulmuştur. Bu Şuranın kararlarına karşı yargı yolu da kapatılmıştır.

1980’de Sıkıyönetim Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, sıkıyönetim komutanlarının kararlarına karşı, idarî ya da adlî mercilerde dava açılmayacak ve sıkıyönetim komutanlarının neden olduğu kişisel mağduriyetler nedeniyle özel hukuk kapsamında

¹ Askerî üyeler, askerî otoriteler tarafından atanmaktaydı.

sorumlulukları çalıştırmayacaktır. Sıkıyönetim Kanununun birçok suç tanımını sıkıyönetim mahkemelerinin görev alanına aldığı dikkate alındığında, ne kadar güçlü bir otoriter yapı tesis edilmiş olduğu takdir edilecektir.

Askerlerin kendilerini vasi olarak algılamalarının üçüncü bir yolu da; kendilerini hükümetler gibi geçici kurumların aksine “devletin kalıcı kurumu” olarak tanımlaması sonucu, ulusun genel menfaatlerini daha iyi yorumlayıp savunabileceği (Yazıcı, 2009:144) yanılığına vararak, “Türk Silahlı Kuvvetlerini, Anayasa’nın ve yasaların “garantörü” olarak görmeleridir. Bu yanılığa Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 35. maddesinin Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevini “Türk yurdunu ve Anayasa’yla tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak” olarak tanımlanması önemli rol oynamaktadır ki; “askerler, siyasete müdahalelerini meşrulaştırmak için” bu maddeye sık sık müracaat etmişlerdir (Özbudun, 2003:101).

Darbe sonrası, askerler, yapılan seçimlere fiili müdahaleler yanında yasal ve anayasal düzenlemelerle de müdahalede bulunmuşlardır. Bunun en basit yolu olarak, asker kişilerden ya da militarist sivillerden Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamak olmuştur. Bu bağlamda, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren asker kişiler olarak seçilirken; Ahmet Necdet Sezer, “temelde mevcut demokrasinin sınırlarının daraltılıp, özünün ufalanması ve niteliklerinin eksiltilecek devam ettirilmesi esasına dayanan” (Karadağ, 2006:76) “militan demokrasi” anlayışını temsil eden cumhurbaşkanı örneğini oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanının yasa yapımı sürecinde veto ve devletin önemli kadrolarına atamalarda onay yetkisi gibi olağanüstü yetkilere sahip olması, Cumhurbaşkanlığını sistemin kontrolü bakımından önemli kılmaktadır. Bu sebeple her Cumhurbaşkanı seçimi sancılı ve gerilimli olmakta; askeri müdahalelere yol açmaktadır.

Yine askeri rejim, çekilirken, çıkış garantisi olarak bazı eylemlerinin geri dönüşümünü zorlaştırmış; anayasalara, askerî rejim tarafından yapılan yasaların anayasaya uygunluğunun denetlenemeyeceği kuralını koymuşlardır. 1980-1983 döneminde Milli Güvenlik Konseyi, seçimler, siyasi partiler, yargı sistemi, polis, olağanüstü hal, yerel yönetimler, üniversiteler, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, dernekler, sendikalar, meslek örgütleri, toplu sözleşme ve grev, basın, toplanma özgürlüğü gibi günlük hayatı

düzenleyen 600'den fazla kanun çıkararak Türkiye'nin anayasal ve yasal yapısını yeniden yapılandırmıştır (Özbudun, 2003:106).

Milli Güvenlik Kurulu'nu demokratik konsolidasyon açısından önemli kılan nokta, onun varlık ve fonksiyonunun, demokrasinin teorik anlamı ve benzer örnekleriyle ne ölçüde bağdaşabilir olduğudur. Burnell ve Peter (1999:3), Kaldor ve Vejvoda (1997:63)'nın da belirttiği gibi, liberal demokrasilerde, ülkenin milli güvenlik de dâhil olmak üzere, karşı karşıya olduğu tüm meselelerin çözümünde, karar yetkisi tümüyle ve doğrudan doğruya seçilmiş organlara aittir. Milli güvenliğin silahlı kuvvetlerin uzmanlık alanıyla doğrudan ilişkili olması, bu gerçeği değiştirmemektedir. Ancak Türkiye'de, Milli Güvenlik Kurulu'nun düzenli aralıklarla gerçekleştirdiği toplantılar, orduya hükümetlerin milli güvenlik politikaları üzerinde bir tür vesayet denetimi yapma olanağı sunmuştur (Yazıcı, 2009:152). Silahlı kuvvetlere seçimle belirlenen organlar üzerinde vesayet kontrolü sunan yetkilerin mevcut olduğu bir anayasa düzenine yahut siyasal elitler için vesayet denetiminin meşru görüldüğü bir siyasal yapıya en fazla "vesayetçi demokrasi" denilebilir (Merkel, 2004:18; Yazıcı, 2009:145). Valenzuela'nın belirttiği gibi "seçimli demokrasi"ye geçişi kolaylaştırırsa da, otoriter yöneticilere ve onları destekleyen güçlere güvenceler sağlayan bütün kurumlar, garantiler ve mahfuz alanların, demokrasinin konsolidasyonunun sağlanması için değiştirilmesi ve tasfiye edilmesi gerekir (Valenzuela, 1990:58).

Sivil iradenin devlet yaşamında etkin kılınması, askeri otoritenin sivil otoriteye tabi olması ve sivil otoritenin kararları üzerinde belirleyici bir konumunun olmaması Kopenhag Siyasal kriterleri arasında yer alan temel ilkelerdendir. Askeri iradenin Türkiye'nin siyasal hayatında belirleyici bir konumda bulunması, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci ilerleme raporlarında sürekli eleştiri konusu olmuştur. İlerleme Raporlarında, Milli Güvenlik Kurulu'nun milli güvenlik politikasının oluşturulması ve uygulanmasında oldukça önemli bir role sahip olduğu, ulusal güvenliğin ötesinde birçok konuyu ele aldığı belirtilmiş; Milli Güvenlik Kurulu kararlarının hukuken bağlayıcı olmamasına karşın, hükümetlerin siyaseti üzerinde etkili olabildiğini, Anayasa'nın da ordunun Türk siyasal yaşamın her alanına müdahalesine imkân verdiğini rapora bağlamıştır. Ayrıca, ordunun sivil bir denetime tabi olmamasının yadırgatıcı bulunduğu belirtilen raparlarda bu durumun da Milli Güvenlik Kurulu kanalıyla ordunun siyasal

yaşamda oynadığı büyük rolün bir sonucu olduğuna işaret edilmiştir (Avrupa Komisyonu, 1998:11-12; Avrupa Komisyonu, 1999:10; Avrupa Komisyonu, 2000:12). Avrupa Birliği Genel İşler Konseyi'nin Aralık 2000'de son şeklini verdiği Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Milli Güvenlik Kurulu'nun Hükümete bir danışma organı niteliğindeki Anayasal rolünün, Avrupa Birliği üye ülkelerinin uygulamalarına uyumlulaştırılması gerektiği belirtilmiştir¹ (Avrupa Birliği Konseyi, 2001).

I. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde, Katılım Ortaklığı Belgesindeki öncelikler doğrultusunda yapılan anayasal ve yasal değişiklikler; Milli Güvenlik Kurulu'nun oluşumunu, görevlerini ve fonksiyonlarını düzenleme çabaları olduğu kadar; askeri harcamaları da kontrol altına almaya dönük olmuştur. Bu reformlarla; Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın kontrolünde danışma birimine çevrilerek, artık kendi inisiyatifiyle “milli güvenlik” konularında araştırma yapamaz ve tahsis edilen ödenekleri doğrudan kullanamaz hale getirilmiş, sivil kurumlar üzerindeki geniş denetleme ve bu kurumlara sınırsız giriş izinleri kaldırılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin askeri personel olma zorunluluğu kaldırılmış, Başbakanın teklifi üzerine sivil kişilerden atanabilmesi sağlanmıştır. 2004'te Büyükelçi Yiğit Alpogan, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri olarak atanmak suretiyle uygulamaya da geçilmiş; bunu Büyükelçi Tahsin Burcuoğlu'nun atanması izlemiştir. Yüksek Öğretim Kurulu ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nda yer alan Milli Güvenlik Kurulu temsilcileri bu kurullardan çıkarılmış ve bu kurullar tamamen sivil bir kimliğe kavuşturulmuştur. Milli Güvenlik Kurulu toplantılarının her ay yerine iki ayda bir yapılması sağlanmış; bu suretle askerin hükümetler üzerindeki baskısı azaltılmaya çalışılmıştır. Ordu'nun elinde bulunan devlet malları, savunma harcamaları ve satın alma işlemleri açıkça, Sayıştay denetimi altına alınmış; 2005'te yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçe dışı fon kullanımı kaldırılarak, en fazla

¹ Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin Mayıs 2001'de kamuoyuna açıkladığı “*Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ve Avrupa Birliği Kopenhag Siyasal Kriterleri*” başlıklı raporda, Milli Güvenlik Kurulu'nun “milli güvenlik kavramını” oldukça geniş yorumladığı ve sadece ulusal güvenlik alanında değil ülkenin siyasal, ekonomik, kültürel, hukuksal hemen hemen tüm sorunlarıyla ilgilendiği, özelleştirmeden dış politikaya, bankacılıktan yerel yönetimlere birçok konudaki temel siyasetin belirlenmesinde etkili olduğu vurgulanmış, Kurul'da değişikliğe gidilmesi istenmiştir. Raporda Genelkurmay Başkanı'nın, Silahlı Kuvvetlerin komutanı sıfatıyla, Silahlı Kuvvetlere temsilen, Kurul'a tek başına katılması ve milli güvenlik, milli savunma konularında görüş ve bilgilerini aktarması isteminde bulunulmakta; sadece gündem gerektirdiği takdirde, Kurul toplantılarına ilgili bakanlar, diğer kuvvet komutanları ve ilgili kişilerin de çağrılabilmesi; sivil üye sayısının artırılmasının önemli, ancak yeterli olmadığı kaydedilerek, Anayasa'da Milli Güvenlik Kurulu'nun bir Danışma Kurulu niteliğinin açıkça vurgulanması istenmiştir (TÜSİAD, 2001).

bütçe dışı fon kullanan ordu, bütçe disiplini içine alınmıştır. Bütçe tekniği değiştirilerek, performans bütçe uygulamasına geçilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004). Reformlara uygun olarak, Milli İstihbarat Teşkilatı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun bütçeleri ile Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın idari bütçesi 2006 yılı devlet bütçesine dâhil edilirken; savunma tedarik projelerinin büyük bölümü bütçe dışı fonlardan finanse edilmeye hala devam etmektedir. Anayasa'da yapılan değişikliğe uygun olarak, uygulama mevzuatının çıkarılmaması nedeniyle Sayıştay, ordu'nun elinde bulunan devlet mallarının denetimini yerine getirememektedir.

Türkiye'de ordu, ekonomik güç ile de yakından ilgilidir. 2000'lere kadar ordunun kamu harcamalarındaki payı % 9 ile % 11 arasında seyrederken, 2004'te % 6,6'ya indirilmesine rağmen, ordu, bütçe içinde en büyük paya sahip olabilmıştır. Bununla birlikte, 2004'te teklif edilen savunma bütçesinin üçte biri, parlamento görüşmelerinde kesilerek, toplam bütçe içindeki payı itibariyle ilk kez ikinci sıraya düşürülmüştür (Hürriyet, 2004b). Aynı şekilde, 2005'te, Savunma Sanayi İcra Komitesi toplantısında, 15 milyar dolarlık modern tank, taarruz taktik keşif helikopteri ve insansız hava araçları projelerinin ihalelerinin iptal edilmesine karar verilebilmiştir (Yeni Şafak, 2004). Yine de, adalet, sağlık, eğitim, ulaşım, bayındırlık gibi sosyal ve ekonomik yatırımlar alternatifine karşı yüksek tutulan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütçedeki payı, aynı zamanda orduya birçok özel firmalarla iş yapma imkânı (gıda alımları, tekstil, akaryakıt, lastik, yedek parça vs.) sağlamakta ve özel sermayeyi bu suretle otoritesi altında tutmanın yolunu açmaktadır. Ayrıca, ordudan emekli olan subayların, büyük sermaye şirketlerinin yönetim kurullarında görev alarak, bu şirketlerle ordu arasındaki ilişkileri sağladıklarını belirtmek ve yine ordunun, Ordu Yardımlaşma Kurumu ve onun pazarlama şirketi OYPA gibi kurumlarla doğrudan ekonominin içinde bulunduğunu, Ordu Yardımlaşma Kurumu ile ikinci bir sosyal güvenlik kurumu yaratmak suretiyle başka imtiyazlar da elde ettiklerini eklemek gerekir. Bundan başka, askeri birliklerin önemli bir tüketici kitlesine sahip olduğunu ve ordunun bu kitlenin alışveriş edebileceği ve edemeyeceği yerleri belirlediği de dikkate alındığında (Zaman, 2009a), Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ekonomi içerisinde ne kadar etkili ve belirleyici kurum olduğu anlaşılacaktır. Silahlı kuvvetlerin ekonomi içerisindeki ağırlığını azaltacak daha ciddi çabalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Sivil-asker ilişkilerinde, 2004 yılı sonuna kadar sivil otorite lehine gelişmeler olmakla birlikte; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2005 yılından itibaren duraklamaya girmesi ile, O'Donnell (1996a:35), Karl ve Schmitter (1999:9)'in, gerekli gördüğü halk tarafından seçilmiş organların, anayasal yetkilerini, fiilî olsa dahi seçilmemiş organların ezici muhalefetine ve vetolarına tabi olmadan kullanabilmelerini sağlayacak kadar reform gerçekleştirilememiştir. Ordunun bir ölçüde özerkliğinin korunmasına imkân veren bazı düzenlemeler ile sivil kurumlara karşı sorumlu olmayan yasal ve idari yapılar hala varlığını sürdürmektedir. Özellikle, askeri müdahalelere meşruiyet sağlayan; Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevlerini, ülkenin bölünmez bütünlüğü, laiklik ve cumhuriyetçilik dâhil olmak üzere, Anayasanın giriş bölümünde belirtilen ilkeler ışığında, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak olarak betimleyen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 35. maddesi ile 85. maddesinin 1. fıkrasının kaldırılması ya da yeniden düzenlenmesi yönünde çaba sarf edilmemiştir. Ayrıca, gerektiğinde, hemen hemen her politika alanını kapsayacak şekilde yoruma açık olan Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nun ulusal güvenliği tanımlayan 2. maddesinin a) fıkrası için de durum aynıdır. Demokrasiye geçişin önünde duran bu engeller Avrupa Birliği ilerleme Raporlarında da eleştiri konusu olmaya devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005:16; Avrupa Komisyonu, 2006:7; Avrupa Komisyonu, 2007:8; Avrupa Komisyonu, 2008:8; Avrupa Komisyonu, 2009:11).

Haziran 2009'da, Türkiye Büyük Millet Meclisince, askeri personelin barış zamanında, askeri darbe teşebbüsü, milli güvenlikle ilgili suçlar ve organize suçlar da dâhil olmak üzere, Ceza Muhakemesi Kanununun 250. maddesine göre ağır ceza mahkemelerinin yargı yetkisindeki suçlardan, sivil mahkemelerce yargılanmasını öngören bir Kanun çıkarılmıştır. Bunun yanında, yeni Kanun, askeri mahkemelerin barış zamanında sivilleri yargılayabilmesine yönelik kalan yetkilerini de kaldırmak suretiyle Türkiye'deki uygulamayı Avrupa Birliği ile uyumlu hale getirmiştir. Ancak, Anayasa'da uygun değişiklik yapılmadığı için Anayasa Mahkemesince bu kanunun yürürlüğü durdurulmuştur (Anayasa Mahkemesi, 2010).

Kararları bakımından yargısal dokunulmazlığı bulunmasından dolayı sıkça eleştirilen Yüksek Askeri Şura konusunda henüz bir ilerleme kaydedilememiştir. Oysa, demokratik konsolidasyonun sağlanmasında en önemli reformlardan birisi, Yüksek

Askeri Şura kararlarının yargısal denetiminin sağlanması olacaktır. Çünkü Yüksek Askeri Şura üyeleri, kendilerinin yerlerine kimlerin geleceğini belirleme yetkisine sahip olduğundan; yerlerini yine siyasal anlamda otoriter davranış kalıpları ile yetişmiş ve siyasal alana müdahale etme arzusunda bulunan askerlere bıraktığından/bırakabileceğinden, ordudaki antidemokratik davranış kalıplarının yaşlanmasını engellemekte; müdahaleci anlayışın gençliğini ve diriliğini sürekli muhafaza etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de sandıktan galibiyetle çıkmasıyla, “Balyoz” (Taraf, 2010e), “Demir Yumruk” (Zaman, 2009b) gibi darbe planlarının yapılmış olduğunun iddia edilmesi bunu doğruluyor görünmektedir.

2007, 2008 ve 2009 Avrupa Birliği ilerleme raporlarında eleştiri konusu yapılan ve orduya sivil güvenlik makamlarının görev alanına müdahale imkânı veren Emniyet-Asayiş Yardımlaşma Protokolü (EMASYA) 2010 yılında kaldırılabilmiştir. Ancak, 2005 yılından itibaren yıllık ilerleme raporlarının eleştiri konusu yapılan “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi”nin seçilmiş organlarca hazırlanması henüz sağlanabilmiş değildir. Bu belgenin tehdit algılamaları, orduya siyasal alana müdahale imkânı vermektedir. Ordunun siyasal alana müdahale edebilme kapasitesi ise Türkiye demokrasisinin insan hakları karnesini olumsuz etkilemektedir.

2.2.2. İnsan Hakları

Türkiye’de insan hakları konusu özellikle Kürt Sorunu olmak üzere ulusal etnik azınlık hakları ile yakından ilişkilidir. Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terörü, azınlık haklarının geliştirilmesini engellediği gibi, ciddi insan hakkı ihlallerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Türkiye’nin 1990’lar insan hakları karnesi oldukça zayıftır. Freedom House, her yıl Ocak ayında yayınladığı çalışmasında, ülkeleri sivil ve siyasal hakların genişliği bakımından 1-7 arasındaki notlarla derecelendirmektedir. 1-2,5 arasında not verilen ülkeler özgür, 3-5 arasındaki nota uygun görülenler kısmen özgür, 5,5-7 arasında not verilenler ise özgür olmayan ülkeler şeklinde değerlendirilmektedir (Diamond, 1997:14). Türkiye’nin bu sıralamadaki durumu hiç de iyi değildir.

İnsan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde uygulanmakta olan “olağanüstü hal”, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesinde uygulanmakta olan “gönüllü köy koruculuğu” ve genel olarak özgürlüklerde kısıtlamalar yaratan düzenlemeler ve insan hak ve özgürlüklerinde ciddi sınırlamalar

yaratan “Terörle Mücadele Kanunu” rol oynamıştır. Avrupa Komisyonu Gündem 2000 Belgesinde, Türkiye’nin kişi haklarını ve ifade özgürlüğünü destekleme konusundaki sicilinin, Avrupa Birliği standartlarının bir hayli gerisinde olduğu belirtilerek; terörle mücadelede, Türkiye’ye, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermek için daha fazla çaba gösterilmesi ve Güneydoğu sorununa askerî değil sivil bir çözüm bulunması tavsiye edilmektedir. “Devam eden işkence, kaybolma ve yargısız infaz olayları”, “güvenlik kuvvetlerinin faaliyetlerini izleme ve kontrol etme yeteneğinin sorgulanmasına neden olmaktadır” denilmektedir (Avrupa Komisyonu, 1998:8).

1999’dan sonra, PKK’nın askeri anlamda çökertilmesi ve Avrupa Birliği üyelik sürecinin olumlu etkisi ile, işkence ve kötü muameleye karşı mücadele ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kültürel özgürlükler gibi bireysel ve grup hak ve özgürlüklerini genişletmekte önemli adımlar atılmıştır. Bunlar içinde en önemlisi “olağanüstü hal” uygulamasının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını düzenleyen 5. maddesinin Olağanüstü Hal Bölgesinde askıya alınmasına ilişkin Türkiye beyanının kaldırılması, Ceza Kanununda dernek ve ifade özgürlüğünü genişleten düzenlemeler yapılması, ölüm cezasında önemli sınırlandırmalara gidilmesi, kişi hürriyeti ve güvenliğinin güçlendirilmesi, Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesinin (devletin bölünmezliğine karşı propaganda) kaldırılması, ulusal azınlıkların kendi dillerini öğrenebilmesi ve Türkçeden başka dillerde yayın yapılabilmesine izin verilmesi sayılabilir. Bu düzenlemeler ayrıca, Avrupa Konseyi’nin Türkiye’yi izlemeden çıkarmasına da yardımcı olmuştur.

2.2.2.1. İşkence ve Kötü Muameleyle Mücadele

İşkence ve kötü muameleyle ilgili olarak, hükümet kendisini “sıfır tolerans” politikası ile bağlamıştır. Şubat 2002’de Uluslararası Af Örgütü ile Başbakan ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı temsilcilerinin katıldığı toplantı daha çok, Türk Devleti’nin insan hakları tutumunda değişiklik yaratmak üzere sembolik bir bildiri niteliğini taşımaktadır (ABGS, 2004).

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne “yapılan başvurularda önemli bir yer tutan ve ilerleme raporlarının tümünde gündeme getirilen işkence ve kötü muamelelerin önlenmesi amacıyla yapılan yasal düzenlemeler” (Anayurt, 2007:259) dört, altı ve yedinci uyum paketleri ile gerçekleştirilmiştir. Buna

göre, gözaltında bulunanlar, gözaltı sürecinin başlamasından itibaren avukat edinme hakkı elde etmişler; tutuklulara ve gözaltındakilere sorgulamaya alınmadan önce, avukat ve sağlık kontrolü garanti edilmiş; tutuklu, hükümlü ve gözaltındakilerin sağlık muayenesinde, kolluk görevlilerinin bulunması uygulamasına son verilmiş; gözaltına alınların yakınlarına derhal haber verme zorunluluğu getirilmiş; savcıların işkence ve kötü muamele ile ilgili olarak yapacakları soruşturmalarda idari makamlardan izin alma zorunluluğu kaldırılmış; sorgulama için nezarethane ve tutukevlerinden kişilerin getirilmesi sorgu hâkiminin iznine bağlanmış; işkence ve kötü muameleye ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar acele işlerden sayılarak öncelikle ve ivedilikle ele alınması temin edilmiş (adli tatilde de bu davalar görülecektir ve zorunluluk olmadıkça duruşmalara 30 günden fazla ara verilemeyecektir); işkence ve kötü muameleye ilişkin suçlar, ertelenemez ve paraya çevrilemez suçlar haline getirilmiştir. Ayrıca, işkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kararlar sonucunda devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücû edilebilmesinin yolu da açılmıştır. Böylece, işkence ve kötü muamele suçlarının işlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Anayurt, 2007:259;). İşkence ve kötü muamele iddialarının daha çok gözaltı süreleri içerisindeki uygulamalara ilişkin olarak meydana geldiği dikkate alındığında; örgütlü suçlarda, cumhuriyet savcısının yazılı emriyle dört güne kadar uzatılabilmekle birlikte, gözaltı süresinin 24 saate indirilmesini de işkence ve kötü muameleyle mücadele konusunda atılmış önemli bir adım olarak görmek gerekir. Bundan başka, zorunlu insan hakları derslerini de içerecek biçimde polis memurlarının eğitimi, altı aydan iki yıla çıkarılmış; İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarındaki kolluk görevlileri temsilcilerinin üyeliklerine son verilmiştir.

Hükümet, kolluğa ilişkin yapılan mevzuat değişiklikleri ve düzenlemeler hakkında Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu desteği ile başlatılan yoğun bir insan hakları eğitimi verilmesini temin etmiştir. Buna ilave olarak, adliyeler yenilenmiş; nezarethaneler Avrupa Birliği standartlarına çıkarılmaya çalışılmış ve Avrupa Birliği standartlarına uygun cezaevleri inşa edilmiştir.

Bu değişikliklerle işkence ve kötü muameleye maruz kalma şikâyetlerinde ciddi bir azalma olmakla birlikte; zaman aşımı, hala üst kademe yöneticileri hakkında izin şartının

bulunması ve özel soruşturma ve yargılama usullerinin belirlenmiş olması, savcılarının polis ve jandarma üzerinde gözetim ve denetim yetkilerini kullanamamaları, yargılamanın uzun sürmesi, adli tıbbın yetersiz kalması, soruşturma ve kovuşturma altında bulunanların görevlerine devam etmesi gibi nedenlerle işkence ve kötü muamele örneklerine rastlanılmaktadır.

2.2.2.2. İfade Özgürlüğü

Avrupa Komisyonu ilerleme raporları sürekli olarak, Türkiye'nin ifade özgürlüğündeki sınırlandırmaların kaldırılmasının altını çizmektedir (Hale ve Özbudun, 2009:58). Avrupa Birliği'ne uyum sağlamak ve ifade özgürlüğündeki sınırlamaları kaldırmak amacıyla uyum paketleri ve özel değişikliklerle bir dizi reform yapılmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun halkı sosyal sınıf, ırk, din ve mezhep farklılığına dayalı kin ve nefrete teşvik etmek suçunu düzenleyen 312. maddesi, bu tür açıklamaların ancak kamu düzeni için bir tehlike oluşturulabileceği durumlarda suç sayılacak şekilde değiştirilmiştir. Yeni Ceza Kanunu ise, 2005'te yürürlüğe girmiş ve bu tür açıklamaların suç sayılacağı halleri, "kamu güvenliği için açık ve yakın tehlike" durumu ile sınırlandırmıştır.

Dördüncü uyum paketi, Türk Ceza Kanunu'nun parlamento veya hükümetin kişiliğini, ordu veya donanmayı ya da Türklüğü tahkir ve tezyif edenlere ceza verilmesini öngören 159. maddesine; kurumları aşağılamak ya da alay etmek niyeti olmaksızın sadece eleştiri amacıyla yapılmış yazılı, sözlü ya da görsel ifade açıklamalarının suç oluşturmayacağı hükmünü eklemiştir; yedinci uyum paketi de bu suça ilişkin ceza hükmünü bir yıldan altı aya indirmiştir. Yeni Ceza Kanununda 301. madde olarak düzenlenen bu suç, "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" olarak düzenlenmiştir; "Türklük" ve "Cumhuriyet" kavramlarındaki muğlâklık ve belirsizlik ile eleştiri ve aşağılamanın sınırlarının çizilmesinin zorluğu nedeniyle hem Avrupa Birliği'nden hem de akademik çevrelerden yoğun bir eleştiri almıştır (Gönenç, 2005:252). Nihayet, 2008'de "Türklük" ve "Cumhuriyet" kavramları yerine "Türk Milleti" ve "Türkiye Cumhuriyeti" ibarelerinin yerleştirilmesi, soruşturmanın başlatılabilmesinin Adalet Bakanının iznine bağlanması ve hapis cezalarının paraya çevrilebileceği kuralının getirilmesiyle 301. madde daha liberal bir niteliğe kavuşturulmuştur.

2003'te Ceza Kanununun 169. maddesindeki, “eder veya her ne suretle olursa olsun hareketlerini teshil” ibaresi çıkarılarak, teröre yardım ve yataklık etme suçunun kapsamı daraltılmıştır. İfade özgürlüğü için bir başka engel olarak görülen, “devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda” suçunu düzenleyen Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesi, Cumhurbaşkanı'nın vetosunu aşarak, altıncı uyum paketi ile suç olmaktan çıkarılmıştır. Reform tarihi itibarıyla, bu maddeye ilişkin çok fazla soruşturma bulunduğundan, bu madde ile yapılan ifade özgürlüğündeki genişleme oldukça önemlidir. Bu reform, ifade özgürlüğünün etkili korumasını sağlayan sigorta olması nedeniyle başlı başına pozitif bir gelişme olarak takdir edilmiştir (Gönenç, 2005:249).

2003'te yapılan, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunundaki değişikliklerle, bu alandaki faaliyetlerin yasaklanması, ancak, eserin Cumhuriyetin Anayasa'da belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, genel ahlâk ve genel sağlığa ve kamu düzenine aykırı bulunması hâlinde” hâkim kararı ile yapılabılır hale getirilmiş; acil hallerde idarenin verdiği yasak kararlarının ise, 24 saat içerisinde hâkim önüne çıkarılması kurala bağlanmıştır. 2004'te ise bu kanun tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

Üçüncü ve dördüncü uyum paketlerinde, basın özgürlüğü konusunda ilerlemeler sağlanmıştır. Buna göre, basılı materyale, ancak mahkeme kararı ile acil durumlarda Cumhuriyet savcısının emriyle el konulabilecektir. Cumhuriyet savcısının kararı 24 saat içerisinde yetkili hâkimin onayına sunulacak; hâkim 48 saat içerisinde karar vermezse, cumhuriyet savcısının kararı otomatik olarak düşecektir. Gazete sahipleri, genel yayın yönetmenleri, gazete ve süreli yayın yazarları, haber kaynaklarını açıklamaya zorlanamayacaklardır. Matbaaların kapatılması ise her durumda artık mümkün değildir.

Bunlar önemli gelişmeler olmakla birlikte; ifade özgürlüğünün önünde hâlâ ciddi engeller görülmektedir. Siyasal partiler, ülke sorunlarının çözümüne ilişkin fikir üretmesi ve bunu halka açması gereken kurumlar olması sebebiyle, ifade özgürlüğünü herkesten fazla hak etmektedirler. Ancak siyasal partiler, çoğunlukla üyelerinin bazı ifadeleri sebebiyle kapatılmaktadırlar. Bu sebeple, Siyasal Partiler Kanunu ve Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılarak, siyasal partilerin toplumsal ve siyasal sorunlara çözüm üretmesinin önü açılmalıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi, bu önemli konuyu sürekli ihmal etmekte, gündem konusu yapmaktan kaçınmaktadır. Oysa, hem kendisinin

hem demokrasinin vazgeçilmez unsurları diğer siyasal partilerin ve siyasal düşüncelerin yaşaması ve gelişmesi, Siyasal Partiler Kanununun değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasal Partiler Kanunundaki yasakları kaldırmak ve seçim barajını indirmek için çaba sarf etmemesi, onun demokrat yönünün sürekli tartışma konusu yapılmasına neden olmuştur.

Anayasa'nın 136. maddesinde, otoriter rejimin güvenlik supabı olarak düşünülen Diyanet İşleri Başkanlığı, din işlerini yürütmek üzere, varlığını sürdürmektedir. Oysa lâiklik ilkesi, din ve devlet işlerinin kesin ayrılığını ifade ederken, bu şekliyle lâiklik, dinin kontrol altında tutularak baskılanması anlamına gelmektedir. Siyasal Partiler Kanununun 89. maddesi, siyasal partilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemeyeceklerini belirtmektedir. Bu sınırlandırmanın kaldırılması gerekmektedir (Yazıcı, 2009:56). Ancak, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bu maddenin kaldırılmasına dönük yapacağı çabanın, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tarihsel kökleri nedeniyle, asker-sivil otoriter koalisyon tarafından lâikliğe karşı bir eylem olarak nitelendirilmesi kuvvetle muhtemeldir. Fakat yine de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın otoriter yapının ihtiyaç duyduğu sivil kültürleşmenin yaratılmasında rol oynayan en önemli araçlardan biri olduğunu tekrar belirtmekte yarar vardır. Demokratik siyasal kültürün üretilmesi, devletin dinin kontrolünden çıkarılması kadar, dinin de devlet kontrolünden çıkarılmasına bağlıdır.

Türkiye'deki demokratik konsolidasyonun önündeki temel engelin zihniyet kalıpları olduğunu ve bu illiberal zihniyet kalıplarının yargısal alana da ciddi biçimde yansıdığını belirtmek gerekir. Anayasa Mahkemesi, çeşitli gerekçeler yanında Siyasal Partiler Kanunu'nun 89. maddesine aykırılık yönüyle, Özgürlük ve Demokrasi Partisi aleyhine açılan davada kapatmaya hükmederken ¹; programında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Devletin genel idare yapısı içinden çıkarılması gerektiği ifadelerine yer veren, Demokratik Barış Hareketi Hakkında kapatma istemini reddetmiştir ². Görüldüğü gibi

¹ “...Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini ortadan kaldırmak ve bu yolla bu kurumun hukuksal varlığına son vermek özellikle siyasi partiler yönünden 2820 sayılı Yasa'nın 89. maddesine aykırıdır....Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nin kapatılması gerekir” (Anayasa Mahkemesi, 1993).

² “...Anayasa, siyasi partilerin kapatılma nedenlerini tek tek saymış, yasa koyucuya, bunların dışında düzenleme yapmaya elverişli bir yasama alanı bırakmamıştır... Demokratik Barış Hareketi Partisi'nin... kapatılması isteminin reddi gerekir” (Anayasa Mahkemesi, 1997).

Anayasa Mahkemesi, Siyasal Partiler Kanunu'nun Anayasa'ya aykırı hükümleri konusunda istikrarlı bir tutum geliştirememiştir. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ifade özgürlüğünün ilgili hükümlerine ters düşen Siyasal Partiler Kanunu'ndaki düzenlemelerin kaldırılması uygun bir yol olarak görülmektedir. Her ne kadar, 2004 yılında, Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişiklik, bu tür temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerle ulusal kanunlar arasında çatışma olması halinde uluslararası sözleşmelerin esas alınacağını belirtse de, yargı organları, Anayasa'nın bu hükmünü dikkate almada isteksiz ve istikrarsız davranmaktadırlar (Yazıcı, 2009:59).

2.2.2.3. Dernek Özgürlüğü

Üçüncü, dördüncü ve yedinci uyum paketleri ile örgütlenme özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca, yeni Dernekler Kanunu ve Vakıflar Yasası çıkarılmıştır. Ancak sendikal haklar konusunda hala kısıtlamalar bulunmaktadır. Ayrıca örgütlenme özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarının uygulamalarında ciddi problemler devam etmektedir.

57. Hükümet döneminde ikinci ve üçüncü uyum paketleri ile dernek özgürlüğü konusunda önemli değişiklikler yapılmış, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri bu konudaki reform sürecini devam ettirmiştir. Dördüncü uyum paketi ile, derneklere uluslararası faaliyette bulunma ve yabancı derneklerle işbirliği yapma imkânı getirilmiş; yurt dışında şube açma ya da yurt dışında kurulu bulunan derneklere üye olabilme imkanı tanınmıştır. Benzer şekilde, uluslararası işbirliğinin faydalı olacağını değerlendirildiği durumlarda, karşılıklılık prensibi çerçevesinde, İçişleri Bakanı'nın izniyle, yabancı derneklerin Türkiye'de bulunan derneklerle işbirliği yapmasına ve faaliyette bulunmasına ya da bu derneklere veya onların şubelerine üye olabilmelerine imkân tanınmıştır. Yedinci uyum paketi ile, tüzel kişilere de derneğe üye olabilme hakkı tanınmış ve dernek kurma koşulları hafifletilmiş; derneklerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi kurumlarıyla yapacakları yazışmaları dışındaki yazışmalarında, Türkçe dışındaki dilleri kullanabilmelerine imkân verilmiştir.

Nihayet, Yeni Dernekler Kanunu, 2004'te kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Yeni Dernekler Kanunu ile dernek kurma hakkı genişletilerek, dernek kuruculuğu ve üyeliği ile ilgili kısıtlamalar ve özellikle eski hükümlüler ve çocuklar ile ilgili sınırlamalar

kaldırılmıştır. Eylem ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin önceden izin almaksızın dernek kurabilmeleri ve 12 yaşını bitiren çocukların kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilmeleri yolu açılmıştır. Dernek genel kurullarının üç yılda bir yapılabilmesi; tüzüğün, yerleşim yerinin, genel kurulun, tüzük ve yerleşim yeri değişikliklerinin gazetede ilan edilmesi, genel kurullara hükümet komiserinin katılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Dernek organlarına seçilen üyelerle ilgili bildirim süresi 30 güne çıkartılmıştır. Derneklerin izinle kurabileceği tesisler yurt, pansiyon ve lokaller sınırlandırılmıştır. Derneklerin yabancı fonlar, ortaklıklar ve faaliyetler için ön izin alma zorunluluğu kaldırılmış; tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunabilmesi imkânı getirilmiştir. Derneklerin denetiminde, kolluk kuvvetlerinin yetkileri sınırlandırılmış; güvenlik kuvvetlerinin mahkeme kararı olmaksızın derneklerin mülklerine girişi engellenmiştir. Derneklerin denetim için 24 saat önceden haberdar edilmeleri temin edilmiş; habersiz denetimleri için haklı bir gerekçenin varlığı aranır olmuştur. Derneklere, ancak yüz kişiden çok üyeye sahipse ücretli kişiler çalıştırabilmesi, yönetim ve denetim kurulu üyeleri dışındaki üyelere ise ücret, huzur hakkı veya başka bir ad altında herhangi bir karşılık ödenmemesi hükümleri getirilmiştir. Derneklerin vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere platformlar oluşturmaları imkânı sağlanmıştır. Derneklerin yurtdışında temsilcilik ve şube açabilmesi, yurtdışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilmesi ve yurtdışında dernek ve üst kuruluş kurabilmeleri imkânı tanınmıştır. Derneklere projelerinin %50'sine kadar kamu fonlarından destek sağlama imkânı getirilmiş ve derneklerin gayrimenkul alım ve satımı kolaylaştırılmıştır.

2006 yılında Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen yeni Vakıflar Kanunu, 2008 yılında yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre; Yabancılar, Türkiye'de, hukukî ve fiilî karşılıklılık esasına göre yeni vakıf kurabilirler. Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler. Vakıflar; yurt içi ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan ayni ve nakdi bağış ve yardım alabilirler, yurt içi ve yurt dışındaki benzer amaçlı vakıf ve derneklere ayni ve nakdi bağış ve yardımda bulunabilirler. Vakıflar; amacını gerçekleştirmeye yardımcı olmak ve vakfa gelir temin

etmek amacıyla, Genel Müdürlüğe bilgi vermek şartıyla iktisadî işletme ve şirket kurabilir, kurulmuş şirketlere ortak olabilirler.

2.2.2.4. Din Özgürlüğü ve Azınlık Hakları

Din özgürlüğü ve azınlık hakları, Türkiye’de, bütün reformları tıkayabilecek kadar problemlili bir alandır. Daha önce de izah edildiği gibi Türk modernleşme projesinin en temel iki yönü homojen bir “ulus-devlet” inşası ve dinin siyasal ve toplumsal alanın dışına atılmasını hedefleyen “pozitivist laikçi” anlayıştır. Bu konuda yapılmaya çalışılacak her reform “karşı devrim” olarak algılanarak, otoriter koalisyona kışlanın kapısını çalmak için fırsat vermiştir ve verebilecektir. Esasen azınlıkların (Yahudiler, Rumlar, Ermeniler) yasal statüsü, din temelli olarak, 1923’te Lozan Anlaşması ile belirlenmişken; bu anlaşmanın azınlık haklarına ilişkin bazı hükümlerinin uygulanmamış olması, uygulanabilen hükümlerinin de zaman içerisinde kaldırılması, Türk modernleşmesinin, dini kabul edilebilir bir özgürlük alanı olarak görmediğini göstermektedir.¹

Lozan anlaşması gayrimüslim azınlıklara birtakım “negatif” ve “pozitif” haklar sağlasa da, Lozan anlaşmasının kapsamına girmeyen gayrimüslimler bu haklardan yoksundur. Bu bakımdan üç, dört ve altıncı uyum paketleri bunlar açısından kısmi bir önem taşımaktadır. Üçüncü uyum paketi ile, cemaat vakıflarının Bakanlar Kurulunun izniyle, hediye ve miras kabul etme ya da satın alma yoluyla gayrimenkul edinebilmesine, satabilmesine izin verilmiştir. Dördüncü uyum paketiyle Bakanlar Kurulu’nun izin yetkisi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir. Altıncı uyum paketi ile, gayrimüslim cemaatlerin, yetkili idari merciin izniyle ibadet yerleri inşa edebilmelerine izin verilmiştir. Vakıflar Kanununun 2008’te yürürlüğe girmesi ile de gayrimüslim vakıfları diğer vakıflarla aynı yasal düzenleme ve kısıtlamalara tabi olmuştur.

Gayrimüslimlerin dini eğitim sorunları (Ruhban Okulu, eğitim kurumlarına Türk yönetici atanması) ise, hâlâ devam etmektedir. Oysa, gayrimüslimlerin haklarına saygı gösterme konusunda, Türkiye’nin radikal reformlar çıkarmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Lozan Anlaşmasının uygulanması durumunda gayrimüslim

¹ 2003 yılına kadar kamu görevine talip olan vatandaşlarımızın arşiv araştırması ve güvenlik soruşturamalarında, soyunda dönmelik bulunup bulunmadığının araştırılması da bu duruma bir başka örnektir.

azınlıklara ilişkin sorunlar büyük ölçüde çözülebilecektir. Ancak zihniyet kalıpları ve otoriter koalisyonun milli güvenlik algısı, yine Lozan Anlaşmasının ve uluslararası insan hakları belgelerinin uygulamaya geçirilmesinde engelleyici rol oynamaktadır.

Azınlık hakları konusunda diğer önemli bir sorun, Sünni olmayan önemli bir dini cemaat ya da mezhep olan Alevilerin haklarıdır. Bu grup da, dinin toplumsal ve kamusal alandan dışlanması ile “Türk Modernleşme” projesinden etkilenmektedir. Bu grup devlet tarafından resmen (cemaat ya da mezhep olarak) tanınmamakta; kültür dernekleri altında faaliyetlerine devam etmektedirler. I. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti, Alevileri görmezden gelmiş; ancak 2007 parlamento seçimlerinde Reha Çamuroğlu’nun da aralarında bulunduğu bazı Alevileri milletvekili adayı göstermek suretiyle Alevi sorununun çözümüne ilişkin çekişen adımlar atmıştır. Başbakan Erdoğan 11 Şubat 2008’de Alevi iftarına katılarak (Radikal, 2008a), Alevilerle bağlantı kurmaya çalışmıştır. Erdoğan’ın Alevilik sorununa yaklaşımı, Alevi sorunun çözümünün önündeki engel olarak görülebilecek Sünnilerin Alevilik sorununa bakışını değiştirip dönüştürmesi bakımından önemli bir adımdır. Erdoğan’ın Alevi iftarı açılımını “Alevi Çalıştayları” takip etmiştir. II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti, 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde 7. ve son Alevi Çalıştayını yapmıştır (Radikal, 2009a). Ancak uzun bir süredir devam eden bu çalıştaylar boyunca hiçbir somut adım atılmaması Hükümetin samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Kemalist milliyetçilik kavramı (1982 Anayasası’nda “Atatürk milliyetçiliği”), ırk ve etnik temel yerine ideal, dil ve kültür birliğine dayanır. Bu tanımlama, alt kimliklerin tanınmasında ve geliştirilmesine imkân vermemektedir (Hale ve Özbudun, 2009:75). Bununla birlikte, Türk tarihi içinde, “Türk milliyetçiliği”, Recep Peker ve Mahmut Esat Bozkurt’un belirlediği, liberalizmi reddeden (Özbek, 2008:1309) “etnik ya da neredeyse ırkçı bir çizgide” gelişmiştir (Hale ve Özbudun, 2009:75). 1930’lardan itibaren Kürt kimliğinin ve dilinin yok sayılması ve baskılanması, sonuçta PKK terörünü doğurmuştur (Aydın ve Keyman, 2004:34).

2000’li yıllara kadar teröre karşı alınan tedbirler, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde, ciddi insan hakları ihlallerine neden olmuştur. Olağanüstü Hal, Terörle Mücadele Kanunu uygulamaları, ifade özgürlüğünü iyice sınırlamıştır. Geçici Köy Korucularının sıkı kontrol edilememesi, insan hakları ihlallerini daha da arttırmıştır. Güvenlik sebebiyle

boşalmış ya da boşaltılmış köylerin sakinleri daha fazla etnik kimliğe sarılmışlar ve gittikleri yerlerde daha fazla şiddetin faili durumuna gelmişlerdir. Bölge halkı devlet ve PKK arasında sıkışmıştır (Aydın ve Keyman, 2004:34).

1990'ların sonunda PKK çökertilince, Avrupa Birliği şartlandırmasının da yardımıyla Kürt meselesindeki devlet politikası değişmiş, Kürtlerin yaşam kalitesini arttırmaya dönük tedbirler alınmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi, Türkçeden başka yerel dillerde (Kürtçe) yayına ve çocuklara Kürtçe isim verilmesine imkân tanınması olmuştur. Yedinci uyum paketi ile, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabilmesi ve bu dil ve lehçelerin öğrenimi için özel kursların açılabilmesi imkânı sağlanmıştır. Ağustos 2003'te kısmi af ve ceza indirimi öngören "eve dönüş yasası" çıkarılarak, illegal örgüt üyelerinin yani PKK militanlarının silah bırakması sağlanılmaya çalışılmıştır. "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" uygulamaya devam etmiştir. Olağanüstü hal uygulamasının kaldırılması, çatışma yüklü bölgede sadece hukuk devleti uygulamalarının bölgeye girmesini sağlamakla kalmamış; aynı zamanda kısmen de olsa, bölge halkının psikolojisini de düzeltmiştir (Aydın ve Keyman, 2004:36). 2008'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu 6 adıyla Devlet televizyonunun yayına başlaması ve 2009'da 24 saat yayına geçmesiyle bölge halkında az da olsa sorunların çözümüne dair beklenti ve bu beklentiyle birlikte rahatlama sağlarken, devletin de bölgede herkese ulaşma yolunu açmıştır.

2009 yılında "demokratik açılım" adıyla, bir dizi görüşmeleri içeren ama henüz somut adımları görülmemiş; geleneksel "Türk milliyetçiliği" yorumunu, ülkedeki etnik ve kültürel çoğulculuğu tanıyacak şekilde daha kapsamlı bir siyasal toplum kavramına dönüştürmeyi amaçlayan bir proje başlatılmıştır. Bu proje ile kültürel hakların genişletilmesinden ve kültürel kimliklerin açıklanmasından sadece Kürtler değil, bütün diğer grupların da faydalanacağı anlaşılmaktadır. Ancak, 2009'da görülen siyasal kutuplaşma, toplumun önemli sayılabilecek bir kesiminde, "demokratik açılım"ın Kürtlere "pozitif haklar" getireceği şeklinde algılanması, demokratik konsolidasyonun önündeki en önemli engellerden biri olan Kürt sorununu çözmek bir yana giderek derinleştirmiştir. Kürt sorununun ve azınlık haklarının tanınmasına ilişkin çabalar, varlığını Kürt sorununun çözümsüzlüğüne bağlayan çevrelerce baltalanmaya çalışılmış,

tırmanan ulusalcılık akımı, Kürtleri “düşman” kategorisi içine yerleştirmeye başlamıştır. Bu durum, azınlıklarda ve özellikle Kürtlerde, “vatansızlık” ve “dışlanmışlık” duygularını arttırarak toplumsal çözülmeye ve “ordunun, genişleyen bir şekilde, siyasal alanda yerini sağlamlaştırmasına” da yol açabilecek bir nitelik taşımaktadır.

2.2.3. Yargısal Reformlar

Yargı sistemindeki reform alanı, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin en zayıf yönüdür. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri, yargının “hukuk devleti” ilkesi dâhilinde işlemlerini sağlayacak nitelikte reformlar gerçekleştirmekten ziyade, uluslararası gerekliliklerin yerine getirilmesine dönük şekli düzenlemelerde bulunmuştur (Aydın ve Keyman, 2004:40).

Bu kapsamda olmak üzere, aile hukuku ile ilgili davalara bakmak üzere, nüfusu 100.000’ini geçen ilçelerde de “aile mahkemeleri” kurularak yargı sistemi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu mahkemeler, çocuklar için eğitsel ve sosyal koruma tedbirleri ile yetişkinler için mali koruma tedbirleri almaktadır. Adli ve idari yargılama usulleri değiştirilerek, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve eki protokollere aykırı bulunan yargılamaların yenilenmesi yolu açılmıştır. 18 yaşın altındaki çocukların adli sicil kayıtlarının sadece cumhuriyet savcılarınca sıkı koşullar altında alınabilmesinin temini ile adli sicil sistemi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesi ile paralel hale getirilmiş ve çocuk mahkemelerinde yargılanacakların yaş sınırı 15’ten 18’e çıkarılmıştır. Adli Tıp Kurumu ile ilgili mevzuat, yargı sürecini hızlandıracak biçimde değiştirilmiştir. Gözaltında işkence ve kötü muameleye maruz kaldığını iddia edenlerin tıbbi muayenesini sağlayan bu kurumun yönetim kapasitesi, teknik ekipmanları ve bütçesi pekiştirilmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması ve sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarına son verilmesi önemli bir reform olarak görülmektedir. Artık, “orduyu isyana ve başkaldırmaya teşvik”, “halkı ordudan soğutma ve milli direnci kırma” suçlarına askeri mahkemeler bakamayacaktır.

Bu yasal reformlara ilave olarak, hâkim ve savcılarının eğitimleri için “Adalet Akademisi” kurulmuş, yeni adliyeler ve adliye personeli için lojmanlar inşa edilmiş, hâkim ve savcı maaşları arttırılarak çalışma koşulları iyileştirilmeye çalışılmıştır. 2005’te yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve yeni Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş,

sivilleşmeyi biraz daha ileri taşımıştır. Yeni Türk Ceza Kanununun felsefesi, “devleti değil bireyi ön plana çıkartarak ve bireyi bir anlamda devlete ve kişilere karşı koruma anlayışına dayanarak” önemli bir değişikliğe işaret etmektedir (Anayurt, 2007:275).

Hâkim ve savcılarının “bağımsız” olmadığı hükümetin kontrolünde olduğu şeklinde, literatürde ve medyada çokça tartışma mevcuttur (Aydın ve Keyman, 2004:42-43). Avrupa Birliği sürecinde yapılan reformlarla birlikte Türkiye’nin reformistler ve reform karşıtları (devlet-merkezci vesayetçi blok) şeklinde bölünmesi ile bu tartışmalara yargının “tarafsız” olmadığı tartışmaları da eklenmiştir ki, yargısal sorunların özünü oluşturmaktadır. 28 Şubat sürecinde hâkim ve savcılarının ordu emri altında hareket ettiğini gösteren çokça açık örnek mevcut iken ¹ ve 27 Nisan sürecinde de yine hâkim ve savcılarının iddia edilen “Balyoz” ve “Demir Yumruk” darbe planları kapsamında hareket etmiş olabileceğini gösteren çokça kanıt ileri sürülebilecekken yargının bağımsız ve tarafsız olduğunu vurgulamak anlamsız olur. Yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını parlamento ya da hükümet değil, devletin “üstün” bürokratik kurumları (ordu) ve yüksek yargının kendisi tehdit etmektedir. ² Yüksek yargıçların “militan demokrasi” anlayışları da (Savaş, 2001) bu durumu kolaylaştırmaktadır.³

İnsan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması ve eşitliğin sağlanması, Dursun’un da belirttiği gibi, “devletin resmi ideolojiye sahip olmaması” ile mümkün olur (Dursun, 2008b:172). Ne var ki, Anayasa’da düzenlenen yüksek yargının kuruluş hükümleri, özellikle Anayasa Mahkemesinin oluşumunu düzenleyen hükümler, Türkiye’nin otoriter yapısını sürekli kılmak amacıyla, dünyadaki anayasa mahkemesi oluşum modellerinden “genel bir sapma” (Kaboğlu, 2007:40) biçiminde düzenlenmiştir. Bu nedenle Türkiye

¹ Yargının orduya bağlılığı için bakınız: Sabah (1997), “Yargıya Açık Tehdit”, 10 Haziran, <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/06/10/p01.html>, 23.01.2010

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörü Yücel Aşkın’ın “tarihi eser kaçakçılığı ve ihaleye fesat kaçırma iddiasıyla” yargılandığı davada; Cumhuriyet Halk Partisi (muhalafet partisi), üniversite rektörleri ve bazı hukukçular Van’a giderek hem yerinde hem de medya üzerinden bu davanın “Cumhuriyete” saldırı olduğu şeklinde baskı yaparak, davanın savcısını değiştirmişler ve yeni savcı Kanmaz’ın, 25 bin sayfalık dosyayı “1 günde inceleyerek” beraat talep etmesini sağlamışlardır (Yeni Şafak, 2007a).

³ Ankara Barosu tarafından, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla, 11 Mart 2008 günü, “Kadın Olmak” konulu sempozyumun, “Hukukta Kadın” başlıklı oturumunda, “27 Mayıs’ı ihtilal olarak görmek hata olur, 1960 İhtilâli aslında bir devrimdir. İdame edilen Menderes hükümeti çocuk ve bebek davalarından değil, Atatürk’ün kurduğu cumhuriyete ihanetten yargılanmalıydı. Cezalandırılmaları gerekirdi” diyen ve idamları onaylayan Danıştay Başsavcısı Tansel Çölaşan’a (Zaman, 2008), bazı hukukçular ile Danıştay Başkanlığı destek vermiştir.

açısından “yargı reformu”, hukuk devletini, insan hak ve özgürlüklerini, azınlık haklarının korunmasını garanti altına almak ve demokratik yönetimin kalıcılığını temin etmek açısından kritik önemdedir.

2010 Yılında, II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti, Türk yargı sisteminin militan demokrasiye bağlı, otoriter illiberal yapısını değiştirerek, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlayacak, “ürkek ve yetersiz ama yine de önemli” (Çongar, 2010), bir “anayasa değişikliği paketi” hazırlamıştır. Bu paket, devlet-merkezci vesayetçi blok tarafından, “yargının hükümet tarafından kuşatıldığı” şeklinde eleştirilere konu olmuş (Zaman, 2010c; Radikal, 2010); hükümet, reform karşıtı blogun, öteden beri devam eden “sivil vesayet” (Ülsever, 2010), “sivil dikta” kurma suçlamaları (Görmüş, 2010) ile karşılaşmıştır.

Sivil hak ve özgürlükleri biraz daha genişleten ve yargının kısmen de olsa demokratikleştirilmesini sağlayan bu anayasa değişikliği paketi, reform yanlısı koalisyon tarafından yetersiz ve Avrupa Birliği standartlarını yakalamaktan çok uzak olmakla eleştirilmiş, ancak yine de çok geniş bir destek görmüştür. Bu paket, Türkiye’nin demokrasisinin konsolidasyonu için çok küçük, ancak Türkiye demokratikleşme çabaları dikkate alındığında önemli bir değişiklik sağlamaktadır. Yüksek yargının ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun, “Balyoz”, “Ergenekon”, “Kafes”, “Dursun Çiçek” gibi davaları sonuçsuz bırakmak için yaptığı müdahaleler dikkate alındığında ve 1978 yılında, “Kontgerilla” soruşturması yapan savcı Doğan Öz’ün katili hakkında, Ankara 1 No’lu Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi’nin verdiği karar¹ hatırlandığında yargının demokratlaştırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

¹ Taraf Gazetesi (2008f) bu kararı Ecevit Kılıç’ın *Özel Harp Dairesi: Türkiye’nin Gizli Tarihi* kitabından aktarmaktadır:

“Mahkeme 25 Haziran 1985’te hukuk tarihine geçecek ibretlik bir karar verir: ‘Sanık İbrahim Çiftçi’nin maktul Doğan Öz’ü taammüden öldürdüğü mahkememizce sabit görülmüş, ancak Askerî Yargıtay Daireler Kurulu kararları mahkememizi bağlayıcı nitelikte bulunduğu sanık İbrahim Çiftçi hakkındaki 7/8’lik oy çoğunluğuna dayanan bozma ilamına uyularak, sırf bu hukuki zorunluluk nedeniyle sanık İbrahim Çiftçi’nin beraatına karar verilmiştir’”.

2.3. Demokratik Konsolidasyon Açısından Öne Çıkan Ekonomik Gelişmeler

2002 ve 2007 kamuoyu araştırmaları, seçmenlerin ezici bir çoğunluğunun ekonomik durumu dikkate alarak oy verdiklerini göstermektedir. 28 Şubat askeri müdahalesi ekonomiyi bozmuş, 57. Hükümet döneminde yolsuzluklar artmış ve ekonomi darboğaza girmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri, 57. Hükümeti iyice çıkmaza sokmuştur. 2002 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni hükümete taşıyan en önemli koşullardan biri olarak görülen 57. Hükümet dönemindeki ekonomik daralma (Erdem, 2002); yine Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ekonomik alanda gösterdiği performans sayesinde 2007 seçimlerinde oylarını artırarak 60. Hükümeti kurmasını sağlamıştır. 2002 seçimlerinden bir ay önce yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılanların % 90'ının ekonomiyi "ülkenin en önemli problemi" olarak gördüğü (Turan, 2004:273); ve yine benzer şekilde, 2007 seçimlerinden önce yapılan kamuoyu yoklamalarında, araştırmaya katılanların % 78'ten fazlasının, "ekonomik koşullar ve beklentiler"inin parti tercihinde rol oynadığını belirtmeleri (Radikal, 2007h) dikkate alındığında; ekonomik gelişmenin demokratik konsolidasyon üzerindeki etkisi görülebilir olmaktadır.

Huntington (2006), hızlı ekonomik büyümenin görüldüğü bir ülkede siyasal istikrarsızlık yaşanabileceğini belirtse de; Przeworski ve diğerleri, (1996:42) yıllık ekonomik büyümesi % 5'ten daha hızlı olan demokrasilerin kalıcılığının, daha yavaş büyüdükleri zamanlara oranla çok daha muhtemel olduğunu ileri sürmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde, I. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde, 2001 ekonomik krizinin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması; ekonominin, ortalama % 7'den daha hızlı büyümesi önemli olmaktadır. 2009 yılında küresel krize bağlı olarak yaşanan ekonomik kriz ise, ekonominin daralmasına yol açmıştır. II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde Türkiye ekonomisi, ortalama % 0,5 biraz daha hızlı büyümüştür. "Eğer demokrasinin ekonomik gelişme sonucunda ortaya çıkacağı teorisi doğruysa" (Przeworski ve Fernando, 1997:159), I. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde, vesayetçi demokrasiden liberal demokrasiye geçişin çok daha muhtemel olduğu bir ekonomik düzeye doğru ciddi bir gelişme sağlanırken; II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde, ekonomik büyüme hızı demokratik konsolidasyon açısından riskli düzeylere inmiştir. Her iki hükümet dönemi birlikte

değerlendirildiğinde ise, Türkiye ekonomisi 2003-2009 arasında ortalama % 4,5 hızla büyümüştür ki, bu Przeworski'nin % 5'lik büyüme hızının altındadır. Bununla birlikte, Uluslararası Para Fonu verilerine göre, 2002 sonu itibariyle, dünya ekonomileri içinde, cari fiyatlara göre Türkiye ekonomisi, ekonomik büyüklük itibariyle, 21. sırada iken; 2009 yılı sonu itibariyle 17. sıraya yükselmiştir (IMF, 2010). Fakat demokratik konsolidasyon açısından önemli olan bu büyümenin kişi başına yansıyan yönüdür.

Tablo 1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçları

Yıllar	Cari Fiyatlarla	Gelişme	Cari Fiyatlarla	Gelişme	Sabit Fiyatlarla	Gelişme
	GSYH(Milyon TL)	Hızı (%)	GSYH(Milyon \$)	Hızı(%)	GSYH(Milyon TL)	Hızı(%)
2000	166.658	59.3	265.384	7.2	72.436	6.8
2001	240.224	44.1	196.736	-25.9	68.309	-5.7
2002	350.476	45.9	230.494	17.2	72.520	6.2
2003	454.781	29.8	304.901	32.3	76.338	5.3
2004	559.033	22.9	390.387	28.0	83.486	9.4
2005	648.932	16.1	481.497	23.3	90.500	8.4
2006	758.391	16.9	526.429	9.3	96.738	6.9
2007	635.911	14.2	489.250	26.0	75.341	5.0
2008	950.098	12.7	741.754	14.3	102.164	0.9
2009	953.974	0.4	617.611	-16.8	97.088	-4.7

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Adam Przeworski ve diğerleri (1996:41; 1997:164), bir demokrasinin kişi başına düşen milli gelir düzeyi ile onun herhangi bir yılda ölümü arasında doğrudan ve düzenli bir ilişki bulmuştur. Onlara göre kişi başına düşen milli gelir düzeyi 6.000 doları aşan demokrasiler yıkılmaz ve onların kalıcı olması beklenebilir. Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir, 1998-2002 döneminde 3.000-4.000 dolar aralığında gidip gelirken, 2002 yılından itibaren çok önemli bir artış göstermiştir. 2002 yılı sonunda 3.480 dolar olan kişi başına gelir, 2008’nin sonuna gelindiğinde 10.386 dolara ulaşmıştır. Osman Ulagay’ın (2008) “laik darbe fiyaskosu” olarak nitelendirdiği, belki de, iddia edilen “Demir Yumruk” ve “Balyoz” gibi darbe planlarını boşa çıkaran, 27 Nisan Muhtırasını ordu aleyhine çeviren en önemli araç, Huntington’un başarılı darbe girişimleri barajının aşılmasını sağlayan, ekonomideki bu olumlu gelişmedir.

Tablo 2. Cari fiyatlarla 1998-2009 döneminde nüfus, GSYH ve kişi başına gelir rakamları

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Gelir (TL)	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon \$)	Kişi Başına Gelir (\$)
2000	64.441	166.658	2.586	265.384	4.118
2001	65.342	240.224	3.676	196.736	3.011
2002	66.237	350.476	5.291	230.494	3.480
2003	67.123	454.781	6.775	304.901	4.542
2004	68.000	559.033	8.221	390.387	5.741
2005	68.867	648.932	9.423	481.497	6.992
2006	69.732	758.391	10.876	526.429	7.549
2007	70.586	635.911	9.009	489.250	6.931
2008	71.419	950.098	13.303	741.754	10.386
2009	72.561	953.974	13.269	617.611	8.590

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden düzenlenmiştir.

Diamond (2009:2), “Bir ülke ne kadar zenginse, demokrasinin yıkılması o kadar az ihtimal dâhilindedir” derken; demokrasinin zengin ülkelerde yaşayabileceği bulgusuna, Przeworski ve diğerleri (1996:42), gelir dağılımındaki eşitsizliği zamanla düşüren ülkelerde, demokrasinin yaşamasının daha muhtemel olduğunu eklemektedirler. Toplumda kaynakların dağılımı, ekonomik kurumlar üzerinde belirleyici olurken, siyasal kurumların evrimini de belirlemektedir (Acemoglu ve diğerleri, 2004:18). Türkiye’de, 2002-2009 arası dönemde, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin düşme eğilimine girdiği dikkate alındığında, demokratik konsolidasyon açısından önemli bir ekonomik ortamın yakalanmaya başladığı söylenebilir. Türkiye İstatistik Kurumu hesaplamalarına göre; 2002 yılında 0,44 olan Gini katsayısı, 2003 yılında 0,42, 2004 yılında 0,40 ve 2005 yılında ise 0,38 olarak tespit edilmiştir (Gökçe, 2006). Türkiye İstatistik Kurumu’nun yeni yöntemle yaptığı *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması* çalışmasının sonuçlarına göre, Gini Katsayısı 2006 yılında 0,43, 2007 yılında ise 0,41 olarak tespit edilmiştir (Eğilmez, 2009). 1994’te, gelirden en çok pay alan % 20’lik dilimin en az pay alan % 20’lik dilime oranı 11,2 ve 2002’de 9,4 iken; bu oran, 2005’te 7,3’e düşmüştür (Hale ve Özbudun, 2009:107). 2005’ten sonra yeni yöntemle yapılan araştırma sonuçlarına göre gelirden en çok pay alan % 20’lik dilimin en az pay alan % 20’lik dilime oranı 9,5 ve 2007’de 8,1 olarak belirlenmiştir. Zengin ve yoksul

arasındaki açıklığı kapatmak, ekonomik olarak önemli olmakla birlikte, fakat aynı zamanda, ülke içindeki eşitsizlikleri azaltmak da o kadar önemlidir (Altman, 2004:2). Türkiye’de bölgelerarası ekonomik dengesizlik, siyasal istikrar ve demokratik konsolidasyon açısından hâlâ ciddi riskler taşımaktadır.

Kaynakların eşitsiz dağılımı sadece gelirler ve zenginlik arasındaki dikkat çekici açığa yol açmaz, aynı zamanda toplumun bir bölümünü yoksulluk sınırının altına iter (Merkel, 2004:13). Schmitter ve Karl’ın belirttiği üzere, kurumsallaşmış bir demokraside en ayırt edici unsurun “vatandaş” olduğu ve yoksulluğun, vatandaşlık haklarının kullanımı üzerinde, Schedler’in dikkat çektiği fiili kısıtlamaları getireceği dikkate alındığında; ülkedeki yoksulluk oranının demokratik konsolidasyon için önem taşıdığı rahatlıkla anlaşılabilir. Genel olarak yoksullar ve tarihsel olarak marjinaler, toplumdaki vatandaşların, “dışsal müdahale ve cezalandırılma korkusu olmadan, kendi çıkarlarını ve kimliklerini geliştirme ve koruması” (Fox, 1994:152) için demokrasi ve sosyal adalet mücadelesinde ayırım hattını temsil ederler (Diamond, 1997:45). *Tablo 3*’te görülebileceği gibi 2002-2008 yılları arasında, Türkiye’de, yoksulluk oranlarında düşme eğilimi meydana gelmiştir. Yavuz ve Özcan (2006:108), zengin ve yoksul arasındaki makasın büyüdüğünü iddia etse de; *Tablo 3* onları doğrulamamaktadır. Bununla birlikte Yoksul ve zengin arasındaki boşluk henüz demokratik reformların içselleştirebilmesini sağlayacak kadar kapanmamıştır. Tarihsel olarak yaratılmış boşluk oldukça geniştir.

Tablo 3. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TÜRKİYE							
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,4	1,3	1,3	0,9	0,7	0,5	0,5
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	27,0	28,1	25,6	20,5	17,8	17,8	17,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Gelir dağılımında adaleti sağlamanın, yoksul oranını düşürmenin ve siyasal istikrarı temin etmenin en önemli aracı ekonomik büyüme olmakla birlikte, kronik enflasyonla baş etmek ve mali disiplini sağlamak bir o kadar önemlidir. *Tablo 4*’te görülebileceği gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri bu önemli sorunla baş etmekte kayda değer bir performans göstermiştir. 2001’de % 68,5 olan enflasyon oranı 2004 yılı

sonunda tek haneli rakamlara indirilmiş ve 2009 yılı sonunda % 6,53 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4. 1994 Bazlı Toptan Eşya Fiyatları ve Tüketici Fiyatları Endeksi, 2001-2009

Yıllar	Tüketici Fiyatları Endeksi	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
2001	68,5	88,6
2002	29,7	30,8
2003	18,4	13,9
2004	9,3	13,8
2005	10,53	4,54
2006	9,65	11,58
2007	8,39	5,94
2008	10,06	8,11
2009	6,25	5,93

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu,

Mali disiplini sağlamadaki önemli araçlardan biri de genişleyen sosyal hizmet alanındaki harcamaları karşılamak üzere vergi gelirlerini arttırırken, vergi rejimini düzenleyerek sosyal adalete ulaşmaya çalışmaktır. 2008 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü hesaplamalarına göre, Türkiye’de kişisel gelirlerin toplam gelirler içindeki payı % 15’ten daha az görünmektedir (OECD, 2008). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü ortalaması % 24,5 olan kişisel gelirin, Türkiye’deki oranının düşük görünmesindeki temel neden kayıtsız ekonomidir. Ekonomik faaliyetlerin % 53’nün kayıt altında olmadığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında, yine, kendi nam ve hesabına çalışan lokanta, doktor, avukat, mali müşavir, seyahat acentesi gibi işletme ve serbest meslek sahiplerinin sadece % 10-15 vergi oranı diliminde vergi vermeleri, kişisel gelirin Türkiye’deki oranının düşük görünmesine yol açmaktadır. Sonuçta, temel olarak devlet sektöründe çalışanlar ile büyük firma çalışanları vergi vermekte, kayıtsız çalışanlar ise hiç vergi vermemektedir. Yüksek gelir elde eden kendi hesabına çalışanlar ise, kayıtlı çalışanlardan çok daha az vergi vermektedirler. Adalet ve Kalkınma Partisi, vergi adaletinin sağlanmasında başarılı olamamıştır. Oysa, adil bir vergi yükü ve verginin tahsilatı, sosyal adaleti gerçekleştirmede en önemli araçtır.

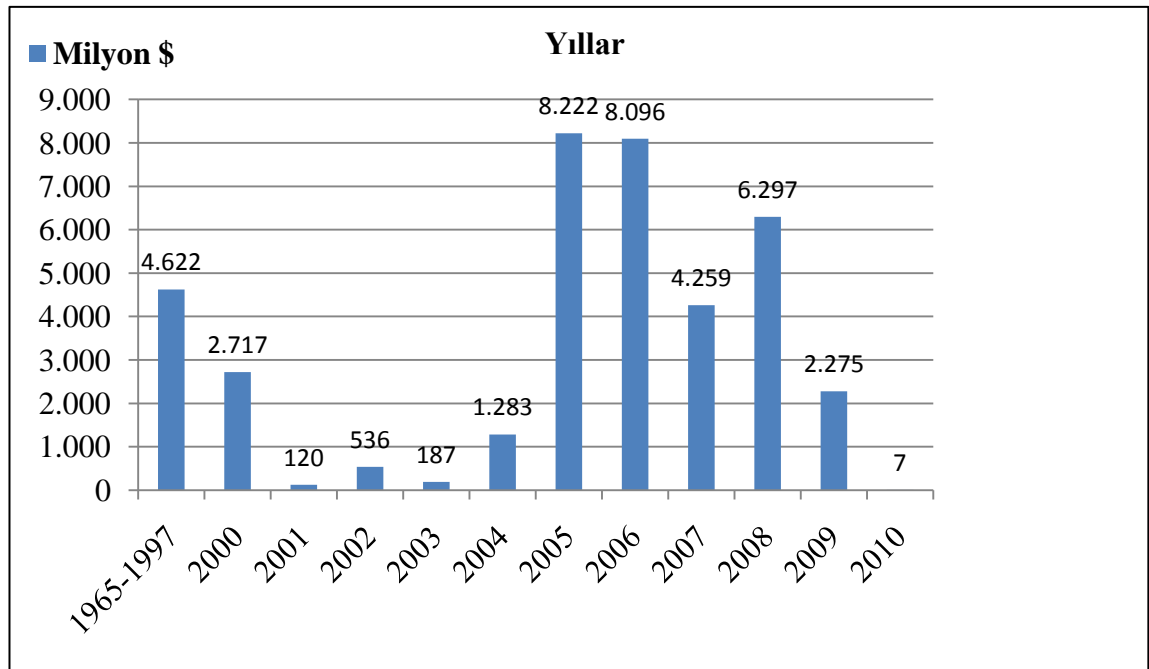
Demokratik Konsolidasyonun önündeki ciddi engellerden birisi de işsizliktir. Burada, toplam nüfusun artması, makineleşmeye bağlı olarak tarımda istihdam edilen nüfusun azalması, problemi daha zor hale getirmektedir. 2002’de % 10,3 olan işsizlik oranı 2007’de sadece 9,9’a düşürülebilmıştır. Küresel ekonomik krizle birlikte bu oran 2009 Ekim itibariyle % 13 olmuştur. 2002’de % 49,6 olan işgücüne katılım oranı, 2007’de % 47,8; Ekim 2009’da % 48,8 olarak belirlenmiştir. I. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde, işsizlik oranlarında bir azalma sağlanmış olmakla birlikte (Öniş, 2009:30), işsizlik, ciddi bir sosyo-ekonomik problem olarak kalmaya devam etmiş; II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde ise artmıştır.

Mayıs 2008’de yeni İş Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla istihdamı arttırmak üzere, 18 ve 29 yaş arasındaki işçilerin sosyal güvenlik primi ödemesinden firmalar, ilk yıl için tamamından, ikinci yıl için % 80’inden ve takip eden beş yıl için % 20’sinden muaf tutulmuş (OECD, 2008:149); bütün işçilerin sigorta primi ödemeleri de brüt ücretin % 21,5’inden % 5’ine düşürülmüştür (OECD, 2008:50). Yine yeni Sosyal Güvenlik Yasası yürürlüğe girerek, üç başlı ve birbirinden oldukça farklı sosyal güvenlik kurumu ve fonlarını tek çatı altında toplamak suretiyle, ayrıcalıklar ortadan kaldırılarak, eşitlik ve uyumluluk sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, Kırsal alandaki yoksullukla birlikte işsizlik (özellikle genç nüfus işsizliği) ve bölgeler arası istihdam dengesizliği, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin önünde aşılması gereken güç sorunlar olarak durmaktadır (Öniş, 2005:27; Öniş ve Bakır, 2007:12).

Liberal ekonomi, demokrasi kavramının ve Avrupa Birliği şartlarının ayrılmazlarından görülmektedir. Bu noktada özelleştirme uygulamaları, liberal ekonomiye geçiş ve Batı tipi liberal demokrasiye ulaşmada önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. 2005 yılına kadar demokratik yapısal reformlar gerçekleştirebilen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri, bu tarihten itibaren yasal ve anayasal reformları askıya alırken; *Tablo 5*’te görüldüğü gibi, 2005’e kadar düşük bir performansla sürdürdüğü özelleştirme uygulamalarına bu tarihten itibaren hız vermiştir. Bu süreçte, Avrupa Birliği’ne katılım müzakerelerine başlanmasının sağladığı katkı ile, yapılan geniş ölçekli özelleştirmelere paralel olarak ülkeye akan “doğrudan yabancı sermaye”, Türkiye ekonomisinin büyümesini sağlamıştır (Öniş, 2006a:11-12). Türkiye’de 1965-2005 yılları arasında yaklaşık olarak 9,5 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştirilebilmişken; 2005-2010

yılları arasında yaklaşık 29 milyar dolarlık özelleştirme yapılmıştır. Böylece son beş yılda yapılan özelleştirmeler, önceki kırk yıla oranla yaklaşık üç kat artmıştır. Ancak burada, 2005 yılındaki 8 milyar 222 milyon dolarlık özelleştirmenin % 80'inin Türk Telekom (6.550.000.000 \$) ve 2006 yılındaki 8 milyar 96 milyon dolarlık özelleştirmenin % 85'inin Tüpraş (4.140.000.000 \$) ile Erdemir'e (2.770.000.000 \$) ait olduğunu (Ertuğrul, 2009:527), özelleştirmelerdeki parasal büyüklüklerin kurumsal anlamda liberal ekonomiye geçişi göstermeye yetmediğini belirtmek gerekir. 2009'a gelindiğinde, özelleştirme uygulamalarında hızlı bir düşme eğilimi ise dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Yıllar İtibariyle Özelleştirme

Kaynak: T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Özelleştirme uygulamalarının düşmesinde yargı önemli rol oynamıştır (Öniş, 2006a:18-19). Yargının genel illiberal tutumuna uygun olarak, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay, ekonomik liberalizm planlarının iskeletini oluşturan birçok özelleştirme anlaşmasını iptal etmiştir (Türkmen, 2008:158). Demokratik bir “hukuk devleti”nde, usulsüzlük, yolsuzluk gibi kanun ihlallerinin dışında, yargının, özelleştirmenin “yerinde”liğine veya “yararlı” olup olmadığına karar vermesi beklenemez. Demokrasilerde, özelleştirmelerin “kamu yararı”na olup olmadığına karar vermesi beklenen kurum, hükümetler ya da parlamentolardır (Akyol, 2006). Aksi halde, yargı, parlamento ya da hükümetler üzerinde “veto” yetkisi kullanmış olur.

Türkiye bürokrasisi de şimdiye kadar, özelleştirme uygulamalarına direnç konusunda yargı ile uyum içerisinde olmuştur. Geçtiğimiz yıllarda, Tüpraş, Erdemir ve Türk Telekom gibi bazı büyük devlet teşebbüslerinin özelleştirmelerinde ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte; sivil havacılık ve yer hizmetleri, deniz taşımacılığı, demiryolu, turizm, eğitim ve savunma sanayi sektörlerinde, yabancılara özelleştirme yapılmasına karşı hala direnç bulunmaktadır (Türkmen, 2008:162). Bütün özelleştirme çabalarına rağmen, Türkiye, sosyalist rejimden kurtulan Doğu Avrupa ülkelerinin liberal ekonomiye geçişte gösterdiği performansı gösterememiş; ekonomide hâlâ en önemli ve etkili aktör olarak, devlet, varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

“Etkili siyasal kurumların yokluğunda görülen yolsuzluk” (Huntington, 2006:59), özellikle özelleştirme gibi “ekonomik reformların uygulanmasının önündeki en büyük engel” (Diamond, 2002:15) olarak görülmektedir. 1990’larda terörün yaygınlaşmasına ve şeffaflık yokluğuna bağlı olarak artan Türkiye’deki yolsuzluk, 2000’lerde terör eylemlerinin kısmen azalmasına, 2000 ve 2001 ekonomik krizleri nedeniyle ciddi yeniden yapılandırmalara bağlı olarak azalma eğilimine girmiştir (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:22). Fakat, Adalet ve Kalkınma Partisi, 2004’te hazırladığı Yolsuzlukla Mücadele Kanununu parlamentodan geçiremediği gibi, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Yolsuzlukla Mücadele Bölümünün tedbirlerini de uygulamaya sokamamıştır. Bununla birlikte, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesinin yanı sıra, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi kabul edilmiştir (Freedom House, 2008b:21). Etkili bir kamu yönetimini sağlamak ve yolsuzlukları izlemek üzere kabul edilen Ombudsman Yasası, Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir (Anayasa Mahkemesi, 2008). 2004 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur.

2006 ilerleme raporu yolsuzlukla mücadele konusunda “bazı ilerlemeler” olduğunu kaydederken, 2007, 2008 ve 2009 ilerleme raporları “sınırlı ilerleme”den bahsetmektedir. “Türkiye, GRECO’nun 2005 yılı ilk ve ikinci ortak değerlendirme raporlarında yapılan tavsiyelerin üçte birini uygulamaya koymuştur”. “Bununla birlikte, Hükümet, kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi hazırlayamamıştır”. Özellikle gayrimenkul şirketleri, yerel yönetimler ve üniversitelerin adlarının karıştığı yolsuzluk olayları basında sıkça yer almıştır (Avrupa Komisyonu, 2009:9-10). Yolsuzluğun

önlenmesine yönelik yasal çerçeve iyileştirilmekle birlikte; etik kuralların yetkilerinin, akademisyenleri, askeri personeli ve yargıyı da kapsayacak şekilde genişletilmesi, Sayıştay'ın yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesini amaçlayan yeni yasal düzenlemelerin çıkarılması ve yolsuzluklara ilişkin davalarda milletvekili dokunulmazlıklarının sınırlandırılması hakkında ilerleme kaydedilememiştir. Yolsuzluk hala önemli ve yaygın bir sorun olarak devam etmektedir (Avrupa Komisyonu, 2009:9-10). Bununla birlikte, Türkiye'nin de dahil olduğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, Uluslararası Ticari İşlemlerdeki Rüşvet Üzerine Çalışma Grubunun Haziran 2009 raporunda, Türkiye'nin, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi'nin uygulanmasında önemli adımlar attığı ifade edilmiştir (OECD, 2009).

Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin ekonomik stratejileri, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Birliği şartlarından olan liberal ekonominin prensiplerini yerine getirerek Avrupa Birliği üyeliğini elde etmeye çalışmak olmuştur. Genel olarak Ağustos 2008'e kadar Adalet ve Kalkınma Partisi'nin başarılı bir ekonomik grafik çizdiği söylenebilir. 2004 sonuna kadar önemli gelişmeler gözlenmekle birlikte, 2006'ten sonraki dönemde ciddi bir performans kaybı olduğunu kabul etmek gerekir. Bu performans düşüklüğünde, yüksek yargının, üniversitelerin, işçi ve işveren sendikalarının, bazı sivil toplum kuruluşlarının destek verdiği, "ordu göreve" pankartlı mitinglerin yarattığı darbe beklentisinin önemli rol oynadığını da belirtmek gerekir. Ergenekon davasından sızan bilgilere göre, darbe teşebbüsünün başarısı kaos ortamı yaratmak kadar, ekonomik kriz çıkartılmasına da bağlanmıştır. 27 Nisan Muhtırası ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı açılan parti kapatma davası ekonomik büyümeyi engelleyen en önemli olaylar olarak öne çıkmıştır. 2007'de görece olarak düşük büyüme gösteren ekonomi, 2008'in ilk çeyreğinde % 6,7'lik bir hıza erişerek toparlanmış, ancak parti kapatma davasının açılmasıyla % 1,9'a düşmüştür. Parti kapatılmamış olsa da küresel sermayenin kaçıışı engellenememiştir.

Türkiye ekonomisinin demokratik konsolidasyonu sağlayabilecek zemini oluşturmaktan hala çok uzak olduğunu kabul etmek gerekir. Türkiye ekonomisi, hâlâ adil bir gelir dağılımından, vergi adaletinden, istikrar sağlayacak bir istihdamdan, bölgesel eşitlikten ve liberal ekonomi teorisinden uzakta bulunmaktadır.

BÖLÜM 3: REFORMLARIN DEMOKRATİK KONSOLİDASYONA İLİŞKİN TUTUMSAL VE DAVRANIŞSAL ETKİLERİ

3.1. 2002 ve 2007 Seçim Sonuçları ve Demokratik Açığın Kapatılması Talebi

Parti Programı ve seçim beyannameleri dikkate alındığında, Adalet ve Kalkınma Partisi her ne kadar kendisini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlasa da, onun muhafazakâr bir parti mi yoksa Batı tipi liberal bir parti mi olduğu tartışmalıdır. Partinin sosyal adalete, gelirin daha adil dağılımına, insan haklarına ve çok kültürlülük yorumuna yaptığı vurgu, onu Avrupa tipi üçüncü yolun “sosyal demokrat partileri”ne yaklaştırmaktadır (Öniş, 2005:18; Öniş, 2004:4; Öniş, 2006b:10). “Muhafazakâr Demokrasi” beyannamesinde, serbest pazar ekonomisi, güçlü sivil toplum, evrensel insan hakları, bireyin merkezde yer alması, sınırlı iktidar, hukuk devleti, diyalog ve hoşgörü gibi demokratik ve liberal değerlerin sürekli vurgulanması (Akdoğan, 2004), Adalet ve Kalkınma Partisi’ni muhafazakâr olmaktan ziyade “liberal” yapmaktadır (Ahmadov, 2008:25). Belki tarihsel olarak liberal kavramının Türkiye’de yüklendiği olumsuz anlamlar nedeniyle, Adalet ve Kalkınma Partisi, “liberal” kavramını kullanmaktan hoşlanmamakla (Hale ve Özbudun, 2009:24) birlikte; partinin liberal demokrat söylemi ve parti programının insan haklarına ve demokrasiye güçlü vurgusu (AK Parti, 2007; AK Parti, 2007; AK Parti, 2002; AK Parti, 2007), hem “otoriteryen eğilimlere karşı bir kalkan” olmuş hem de ülke içinde ve dışında “geniş sosyal ve siyasal güçlerin partiye bağlanmasını” sağlamıştır (Dağı, 2006:9).

3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimleri, Cumhuriyet tarihinde başbakan adayı belli olmamasına ve hakkında kapatma davası sürmesine (Radikal, 2002a) rağmen iktidarı kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin “sürpriz olmamakla birlikte etkileyici zaferi ile sonuçlanmıştır” (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:9). Adalet ve Kalkınma Partisi, seçimlerden % 34,28 oy oranı ve 363 milletvekili ile çıkarırken; Cumhuriyet Halk Partisi, % 19,39 oy oranı ile 178 milletvekili çıkararak parlamentoda temsil edilen tek muhalefet partisi haline gelmiştir. 3 Kasım 2002 seçimleri ile, topluma yön verme iddiasında bulunan ve bunun toplum dışında gerçekleşmesini vaaz eden toplum mühendisliği yaklaşımlarının hilafına toplum kendi tercihini siyasal alana taşımıştır. Toplum, Demokratik Sol Parti Lideri, Başbakan Ecevit’in “lâik demokratik rejimin tehlikede olduğu” uyarılarını

(Hürriyet, 2002c); Anavatan Partisi Lideri Mesut Yılmaz'ın "28 Şubat'a izin vermeyin" çağrılarını (Hürriyet, 2002b); Doğru Yol Partisi Lideri Tansu Çiller'in "Tayyip, yeşil elmanın yarısı" imalarını (Hürriyet, 2002a) dikkate almayarak veya belki de alarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni iktidara taşımıştır. 2002 öncesi hükümetlere olan tepki, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni tek başına iktidara taşımış olmakla birlikte; bu tepkinin çok daha ötesinde sistemi dönüştürme ve demokratikleştirme eğiliminin, yükselmekte olan Anadolu burjuvazisinin siyasetin merkezine taşınma isteğinin ve toplumun siyasi ve ekonomik özgürlük arayışının etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü, "seçimler, geçmişi yargılamaktan çok daha fazla gelecek üzerine" (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:8) yapılan tercihleri belirler.

Türk Modernleşme Projesinin dışladığı, itibarsızlaştırdığı kesimlerden ciddi bir sosyolojik ve siyasal karşılık gören Adalet ve Kalkınma Partisi, sosyal demokratların seçmen tabanında yer alması gereken dar gelirli yoksul kesimleri, ezilmişlik veya Cumhuriyet epistemolojisinde bastırılmış olan farklı kimlikleri, siyasal sistemin merkezine taşımıştır. 2002 seçim sonuçları, topluma marjinal kalan devlet-merkezli siyaset karşısında, toplumun, kendisini siyasal olarak ifade edişi olarak değerlendirilmelidir. 2002 ve özellikle 2007 seçim sonuçları, devletin toplumla ilişkisini vesayet olarak yorumlayan siyasal geleneğin, artık işlevini kaybettiği, özellikle devlet-toplum dikotomisinin dönüşüme uğradığı, yeni bir siyaset tarzı geliştirmeyi zorunlu kılmış ve Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerini demokratik reformların gerçekleştirilmesi yönünde teşvik eden en önemli motivatör olarak öne çıkmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı açılmış kapatma davası altında ve bir askeri darbe tehdidine karşı gerçekleşen 22 Temmuz 2007 seçimleri; bir kısmı devlet içindeki oluşumlarla işbirliği halindeki otoriter yönetim yanlısı kesimler ile değişimi, özgürlüğü, hukuk devletini savunan anlayış arasında bir referandum görüntüsü halini almıştır (Uzun, 2007:11). Atatürkçü Düşünce Derneği'nin yönlendirmesiyle reform karşıtı sivil toplum kuruluşları "cumhuriyet mitingleri" adı altında meydanlara dökülmüş; çeşitli şiddet olayları meydana getirilerek halka "irtica geliyor" paranoyası yayılmaya çalışılmış; Cumhuriyet Gazetesi günlerce bir sayfayı kaplayan "tehlikenin farkında mısınız?" yazısı ile yayınlanmış; "Türkiye Malezyalaşıyor mu?" yazıları reform ve Avrupa Birliği karşıtı koalisyonun gazete köşelerinde genişçe yer bulmuş; 22 Temmuz

“askeri muhtırası” ile “Danıştay ve Yargıtay “muhtıraları” yayınlanmış; “kışlanın kapısı çalınmış”; Adalet ve Kalkınma Partisi, “karşı devrim”le, “bölücülük”le, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği işbirlikçiliği ile suçlanmış; vatandaşlar “demokrasi” ya da “cumhuriyet”ten birini tercih etmeye zorlanmıştır. Muhalefet partilerinin hükümet için iddia ettiği, aslında kendi yarattıkları ortama çok daha uygun düşen “koru imparatorluğu” kurma çabaları altında, Adalet ve Kalkınma Partisi, % 46,54 oy oranı ile parlamentoda 341 sandalye kazanmış; onu % 20,79 oy oranı ve 112 sandalye ile Cumhuriyet Halk Partisi-Demokratik Sol Parti ittifakı; % 14,25 oy oranı ve 70 sandalye ile Milliyetçi Hareket Partisi takip etmiştir. Diğer partiler % 10’luk seçim barajının altında kalırken; bağımsızlar 26 sandalye kazanarak Kürt kimliğini temsil eden Demokratik Toplum Partisi’nin de parlamentoya girmesini sağlamışlardır. Bu seçimlerle Adalet ve Kalkınma Partisi oylarını oldukça arttırmıştır. 2007 seçimleri ile, toplum, demokratik rejimi ve/veya siyasal partiler (Adalet ve Kalkınma Partisi) gibi onun araçlarını reddeden ya da kışlanın kapısını çalmak suretiyle ordudan yardım isteyen, Juan Linz’in (1978) sadakatsiz siyasal elitler dediği siyasal aktörleri tasfiye etmeye başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Kürt sorununa sosyal demokrat bir partiye uygun açılımlar getirememesi, aşırı ulusalcı yapısı, terörle mücadeleyi Kuzey Irak’a müdahaleye indirgemesi, kışlanın kapısını çalması gibi nedenlerle özellikle Güneydoğu’dan silinmiş ve bölgesel bir parti olarak kalmıştır. Ulusalcı söylemler Milliyetçi Hareket Partisi’ne yaramış ve salınan bölünme korkusunun etkilediği geleneksel milliyetçi oyları alarak parlamentoya girmeyi başarmıştır. Bununla birlikte Milliyetçi Hareket Partisi de Türkiye’nin partisi olmaktan çıkmış ve bir bölgesel parti haline gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Linz’in sadakatsiz bir davranış olarak gördüğü şekilde parlamentoyu protesto ederek oturuma katılmayan Demokrat Parti ile Anavatan Partisi, toplum tarafından tamamen silinmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, ülkenin genelinden oy alarak ulusal parti olma özelliğini pekiştirmiştir. Azınlık haklarına duyarlılığı nedeniyle, Doğu bölgelerinde gerçek bir oy patlaması yapmış; etnik kimlik siyaseti yaparak demokrasiyi tehdit eden Demokratik Toplum Partisinin oylarını azaltarak demokrasinin konsolidasyonunda önemli bir rol oynamıştır.

2002 seçimlerine göre 2007 seçimleri, çok daha fazla demokratikleştirici etkiye sahip olmuştur. Cumhuriyet ya da demokrasiden birini tercih ile karşı karşıya getirilen toplum, parlamentonun Cumhurbaşkanını seçecek çoğunluğa ulaşması için hükümeti desteklemiş; böylece hem Cumhuriyeti hem de demokrasiyi yani “Demokratik Cumhuriyeti” tercih etmiştir. Demokratik reformların hızlandırılması için hükümetin elini güçlendirmiştir. Ancak, demokratik konsolidasyon açısından anayasal ve yasal reformların ele alındığı Üçüncü Bölümde de görülebileceği gibi, hükümetin reform çabaları 2005’ten sonra durma noktasına gelmiştir. Demokratik ilerlemenin durmasının birçok nedeni olmakla birlikte, burada reform çabalarının durması ile reform çabalarının durmasına yol açan nedenlerin karşılıklı olarak birbirlerini beslediklerini belirtmek gerekir. Reformların durmasıyla birlikte demokratik konsolidasyonun davranışsal ve tutumsal boyutları açısından dikkat çekici gelişmeler ortaya çıkmıştır.

3.2. Reformların Ordu-Sivil İlişkileri Üzerine Etkileri

Asker-sivil ilişkileri, Türkiye’de, demokratik yönetim ve hukuk devleti ile doğrudan ilgili olması nedeniyle özel bir önemi hak etmektedir. Osmanlı dâhil Türk siyasi hayatının bir darbeler tarihi olarak ele alınmasının mümkün olduğu dikkate alındığında asker-sivil ilişkilerinin önemi ortaya çıkmaktadır. 3 Kasım 2002 seçim sonuçları, halkın iktidara gelmekte olduğunu gösterince; devlet-merkezci ve imtiyazlı reform karşıtı koalisyon, 4 Kasım 2002 günü, “merak etmeyin Ordu var...” (Özkök, 2002) köşe yazısı ile, birçok kez denenmiş ve başarıya ulaşmış bir yöntem olarak koalisyonun zor gücünü, iktidarlarının ve imtiyazlarının korunması için göreve davet etmiştir. Bu davet kapsamında, ordu içinde bazı subaylar, Taraf Gazetesi’nin iddiasına göre, “12 Eylül askeri darbesi”ni örnekleyen bir askeri darbe planı hazırlamışlardır (Taraf, 2010b). Bu plan, çok sayıda üniversite rektörüne ve bazı öğretim üyelerine, önemli oranda medya mensuplarına, devlete bağımlı sermayeye, bazı sivil toplum kuruluşlarına, çoğu işçi ve işveren temsilcilerine, kamu meslek kuruluşlarına ve yargıya da müttefik olarak manipülasyon görevi vermiştir (Taraf, 2010c).

3.2.1.Kontrollü Çatışma Dönemi 2002-2006

Avrupa Birliği şartlarına uyum amacıyla yapılan demokratik reformların yol açtığı Generallerin anayasal ve geleneksel pozisyonlarındaki değişiklikleri durdurabilmek için, 2002-2006 arasındaki reformlar sürecinde, Genelkurmay Başkanı olarak görev yapan

Hilmi Özkök, hükümetle açık bir çatışmaya girmek niyetinde olmasa da, özellikle liberal reformları ve Kürt sorununun çözümünü eleştiren Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Tuncer Kılınç, Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur, 1. Ordu Komutanı Hurşit Tolon ve daha başka bazı subaylar açıktan hükümetle çatışmayı tercih etmişlerdir (Hale ve Özbudun, 2009:82; Hürriyet, 2003c).

Kıbrıs meselesinin “Annan Planı” çerçevesinde çözülmeye çalışılması, Türkiye’nin Mart 2003’te Irak’ın Amerikan işgaline karşı gösterdiği reaksiyon ve Amerika’nın Irak’ta uyguladığı politika ordu ile hükümetin ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Ordu kadar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş da, Kıbrıs meselesinin çözümünün bloke edilmesinde önemli rol oynamıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, Kıbrıs ziyaretinde, Annan Planı’nın kabul edilemez olduğunu kamuya deklere etmiştir. Ordu komutanlarından bir başka açıklama, Adalet ve Kalkınma Partisi politikalarının Anadolu’yu kapana kıştıracağı ve kuşattıracağı şeklinde olmuştur (Çelenk, 2007:356). 2004’te, Mehmet Ali Talat’ın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, komutanlar geri adım atmış ve 23 Ocak 2004 Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, Annan Planı’nın desteklendiğini açıklamışlardır (Milli Güvenlik Kurulu, 2004).

Ordu, hükümet kadar gönüllü olmasa da, Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’a müdahalesinde Amerika Birleşik Devletleri’ne yardım edilmesi ve Türk birliklerinin Kuzey Irak’taki tampon bölgeye girmesi konusunda hükümetle hemfikir görünmüştür. Ancak, toplumsal ve siyasal muhalefetin yoğunluğundan sorumluluk almak da istememiştir (Bila, 2003). Amerika Birleşik Devletleri askeri birliklerinin Türkiye üzerinden Irak’a girmesini sağlamak amacıyla parlamentoda görüşülen tezkere ¹, kabul için gerekli nitelikli çoğunluğu az bir oy farkla alamayınca; Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanı Paul Wolfowitz’in askerlere tepkisi, onların gerekli liderlik rolünü oynamadıkları şeklinde olmuştur (Yetkin, 2003). Buna karşılık Özkök, ordunun, parlamentoya değil, yalnızca hükümete tavsiyede bulunabileceğini belirtse de; ordu, aslında Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Irak’ta yaptıklarına karşılık böyle bir tutum almıştır (Hale ve Özbudun, 2009:84).

¹ 1 Mart 2003’te oylamaya sunulduğu için “1 Mart Tezkeresi” olarak adlandırılmaktadır.

Ordu ile hükümetin temel çatışma alanı görünürde lâik-İslâmcı çatışmasında sembol olarak görülen başörtüsü meselesine dayanmaktadır. Bunun ilk işaretleri, 20 Kasım 2002’de Parlamento Başkanı Bülent Arınç’ın, Prag’taki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü toplantısına katılacak olan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’i uğurlamak üzere başörtülü eşiyle birlikte Ankara Havaalanına gitmesinde görülmüştür. “Resmi bir törene başörtüsüyle katılan bir kadını, ordu komutanları lanetli addettiklerinden” (Hale ve Özbudun, 2009:85), kuvvet komutanları, 28 Kasım 2002’de Bülent Arınç’a yaptıkları nezaket ziyaretini sessizliğin hâkim olduğu üç dakika ile sınırlı tutmuşlardır (Radikal, 2002b). 23 Nisan 2003’te Bülent Arınç’ın verdiği “Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı” resepsiyonunda, eşi Münevver Hanımın başörtülü olacağı beklendiğinden, ordu komutanları ve Cumhurbaşkanı Sezer, resepsiyona katılmamış ve bundan sonra Sezer, eşi başörtülü olan Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerini (Parlamento Başkanı ve Başbakan dâhil), resmi kabullere eşsiz olarak davet etmiştir ¹ (Sabah, 2003). Bu davranışlar, kamuoyunda, hükümetin ve parlamentonun devlet tarafından benimsenmediği ve “meşru olmadığı”, algı ve beklentisini yaratmak amacıyla yapılmıştır ki, seçilmiş meşru parlamentoyu ve hükümeti reddetmek ve sistematik bir şekilde bir siyasal partiyi ve onun üyelerini güvenilmez göstermek; Linz’in (1978:30) işaret ettiği demokrasinin sadakatsiz oyuncularının davranış kalıplarına uymaktadır.

Eğitim, ordu ve hükümet arasında bir başka çatışma alanı olmuştur. Eylül 2003’te, hükümet, meslek liselilerin üniversiteye girişlerindeki adaletsizliği de düzeltecek ² yüksek öğretim reform tasarısını hazırladığında, Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman, bu kanun tasarısına karşı muhalefet cephesinin stratejisini belirlemek için üniversite rektörleri ile bir toplantı yapmıştır ³. Özkök, 14 Eylül’de, Yalman’ın bu hareketinin Genelkurmay adına yapıldığını ve milli eğitim sistemi ile ilgili gelişmelerin ordu tarafından izlenmesinin “doğal” olduğunu söylemiştir (Hürriyet, 2003a). Bu çatışma ve gerilim 2004 baharına kadar sürmüş, önce Genelkurmay Başkanı Özkök, imam-hatip mezunlarının yalnızca din hizmetlerinde görev alabileceklerini söylemiş ve

¹ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın eşi Amerika Birleşik Devletleri Beyaz Sarayında hoş karşılanırken, kendi ülkesinin Sarayından yasaklanmıştır.

² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. maddesine göre; “Teknik ve mesleki eğitimden herkes yararlanabilmeli ve yüksek öğretim, başarıya göre, herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.”

³ Üniversitesi rektörleri, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarları boyunca, ordu ile ittifak halinde tarihsel bloğun korunması için yoğun bir çaba sarf etmiş, darbe girişimlerini açıkça desteklemişlerdir.

sonra onu Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt desteklemiştir. Hükümetin büyük çoğunlukla parlamentodan geçirdiği yasa tasarısı, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edilince rafa kaldırılmıştır (Radikal, 2004a).

Kürt sorunu başta olmak üzere azınlık sorunu da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'nin kültürel farklılıklarını kabul etmesi sebebiyle hükümet-ordu ilişkilerinde gerilimli bir alan olarak kalmıştır. 2003 yılında hükümet, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları farklı dil ve lehçelerde özel radyo ve televizyonlarda yayın yapabilmesi gibi azınlık haklarını da kapsayan altıncı uyum paketini yasalaştırmaya geçtiğinde, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Tuncer Kılınc, bu değişikliklere ilişkin Başbakan ve Cumhurbaşkanı'na "gizli itiraz mektubu" göndermiştir (Radikal, 2003c). 2005'te PKK terörist saldırılarının olması üzerine, güvenlik güçleri, kaldırılan Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesine benzer bir maddenin yürürlüğe konulmasını istemiş (Radikal, 2005a), ancak Başbakan bu teklifi reddetmiştir. 23 Ağustos 2005 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında hükümetin terörle mücadeleyi "sosyal, ekonomik ve kültürel tedbirler"le sürdürmesi benimsenmiştir. Başbakan Erdoğan Ağustos 2005'te Diyarbakır'da Türkiye'nin bir "Kürt sorunu" olduğunu kabul ederek, geçmişte hatalar yapıldığını belirtmiştir. Bu açıklama, Genelkurmay Başkanı Özkök'ten sert bir reaksiyon görünce, Milli Güvenlik Kurulu'nda zorlu tartışmalara konu olmuştur (Radikal, 2005b). Bu çıkışlar yeni Terörle Mücadele Kanunu etkilemiş ve basın yoluyla terör propagandasına getirilen cezalar ağırlaştırılmıştır.

Şemdinli'de, 2005 yılında, bir kitapçıda patlayan bomba, kamuoyu algısına göre ordunun elinde patlamış ve "derin devlet" tartışmalarını yıllarca sürecektir biçimde kamuoyuna taşımıştır (Taşgetiren, 2005). Bu olaydan sonra ordunun imajı artık kamuoyunda sürekli gerilemiştir. Ordunun imajını yükseltme amaçlı Kuzey Irak'a operasyonlar yapılsa da bu operasyonların kendisi, ordunun imajının yıpranmasından başka bir şeye yaramamıştır. Şemdinli olayının savcısı Ferhat Sarıkaya, iddianamesinde Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ı suçlayınca, meslekten atılmıştır. Bir şekilde, sivil yargıdan askeri yargıya kaymış olan soruşturmaya, Büyükanıt, Şemdinli davasının tutuklu sanıkları hakkında "tanırım iyi çocuklardır" ve yine basın önünde "Şemdinli davası bir hukuk skandalıdır" cümleleri ile müdahale etmiştir. Yargılama halen devam etmektedir. Şemdinli olayını Emekli Korgeneral Altay Tokat, "O bomba mesaj içindi ama

beceriksizce yaptılar....” şeklinde yorumlamış ve “benim zamanımda ben de bir-iki kritik noktaya bomba attırdım. Benim meselem mesaj vermektir. Batıdan gelen memurlar, hâkimler işin ciddiyetini anlamıyor. İş basite almaya çalıştılar, rastgele dolaşıyorlar. Oraya buraya gidiyorlar. Hizaya gelsinler diye evlerine yakın iki yere attırdım” diyebilmiştir ¹ (Sabah, 2006).

Mart-Nisan 2007’de Nokta Dergisi, 2003-2005 yılları arasında Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan Oramiral Özden Örnek’e ait olduğunu iddia ettiği “darbe günlükleri”ni yayımladığında asker-sivil ilişkilerinin sivil lehine gelişmesine büyük katkı yapmıştır. İddia edilen günlüklere göre, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İbrahim Fırtına ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Şener Eruygur bir darbe planı hazırlamışlardır. Plana göre, öncelikle basın baskı altına alınarak kendi yanlarına çekilecek, sonra üniversite rektörlerinin desteği alınacak ve basına açıklama yapmaları ve üniversite gençliğini sokaklara dökmeleri sağlanacak, işçi temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının hükümete karşı cephe almaları sağlanacaktır. Böylece siyasal bir kriz ortamı yaratılarak darbeye zemin hazırlanacaktır (En Son Haber, 2008). Üç kuvvet komutanı ve Jandarma Genel Komutanı, 2006 Ağustosuna kadar emekli olmuştur. Ancak iddia edilen bu darbe harekât planları soruşturulmak yerine, askeri savcılıkça Nokta Dergisi basılarak derginin kapatılması sağlanmış ve derginin editörü Alper Görmüş hakkında dava açılmıştır.

Demokrasi, içinde farklılıkların, kaybedenlerin ve kazananların bulunduğu; ancak bu nedenle kimsenin birbirini öldürmeden yürüttüğü çatışmalar sürecidir (Przewoski, 1999:95). Przewoski’ye göre, hiç kimsenin demokratik kurumlar dışında hareket etmeyi hayal etmediği; kaybedenlerin kaybettikleri aynı kurumsal yapı içerisinde tekrar kazanmayı denemek istedikleri zaman demokrasi kasabadaki tek oyun haline gelmektedir (Przewoski, 1999:26). Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri döneminde, kaybedenlerin kazanmayı aynı kurumsal yapı içerisinde denemek istemedikleri; kasabadaki oyuna şiddet, terör gibi araçları sokmaya çalıştıkları; gazetelere yansıyan açıklamalar, olaylar ve iddianamelerden anlaşılmaktadır.

¹ Terörün amaca ulaşmak için yıldırma, korkutma, tedhiş salma anlamına geldiği dikkate alındığında durumun ne kadar vahim olduğu anlaşılabilir.

3.2.2. Krizler ve e-muhtıra, 2006-2007

Aşırı ulusalcı yanı ve lâikçi tutumuyla bilinen Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Ağustos 2006'da, ulusal televizyonlarda canlı yayınlanan törende, Genelkurmay Başkanlığı görevini Hilmi Özkök'ten devralır almaz, Türkiye'nin kurulduğu günden bu yana hiç bu kadar tehditle aynı anda karşı karşıya gelmediğini; silahlı bölücü terörün dışında, silahsız terör diye nitelendirdiği iç ve dış oluşum ve girişimlerle Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısına hiç bu kadar saldırılmadığını beyan etmiştir. İrtica tehdidinin bugün de devam etmekte olduğuna vurgu yapmış, ordunun görevinin Cumhuriyetin temel niteliklerine sahip çıkmak olduğunu belirtmiştir (Akşam, 2006). Bu sert mesajlar darbe düşüncesinde olanları cesaretlendirmekle kalmamış; hükümet-asker ilişkilerinin de gerilimli geçeceğinin işareti olmuştur.

Ocak 2007'de Kıbrıs'la ilgili yeni açılım kapsamında, Lefkoşa'da bulunan Lokmacı Kapısı üzerindeki üstgeçidi kaldırarak kapıyı açmak isteyen Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yönetimine Genelkurmay Başkanlığı, "Lokmacı Kapısı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolündedir" cevabını vermiştir. Daha sonra Büyükanıt'la görüşen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Talat'a Büyükanıt'ın yeşil ışık yakması ile Lokmacı kapısı açılabilmiştir (Radikal, 2007a).

Şubat 2007'de, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, Türkiye'nin Irak'taki gelişmelere gözünü kapayamayacağını söyleyerek, Irak'taki grupların hepsini doğru istikamete sevk etmek için yeri geldiğinde yüz yüze görüşmek gerektiğini söylemiş (Hürriyet, 2007a); bu düşünceye Büyükanıt çok sert karşılık vermiştir (Hürriyet, 2007b). Bu örnekler, en azından 2007 yılı sonuna kadar, otoritenin hâlâ orduda bulunduğunu ve ordunun sivil kontrol altına girmediğini göstermektedir.

Mayıs 2007'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi, Kıbrıs ve Kuzey Irak politikalarındaki çatışmaları gölgede bırakmıştır. Devlet merkezli ve reform karşıtı koalisyon, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parlamentodaki çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçebilecek olduğunu bildiklerinden bu seçime karşı çıkmışlar ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ni Cumhurbaşkanlığı seçimini yapamadan genel seçime zorlayacak provokatif ve manipülatif eylemlere girişmişlerdir. Abdullah Gül veya Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, 12 Nisan'da düzenlediği basın toplantısında, "Hem vatandaş hem de Türk

Silahlı Kuvvetleri'nin bir personeli olarak, Cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde bağlı olacak bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz” diyerek (Radikal, 2007c) fitili ateşlemiş; Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ise, 13 Nisan 2007 günü, Harp Akademileri'nde yaptığı bir konuşmada, “Cumhuriyetimizi sinsi bir gölge gibi izlemiş olan gerici tehdit, bugün ulaşılmış olduğu boyutlarla kaygıya neden olmaktadır. Türkiye'nin lâik düzenini ve Cumhuriyet'in çağdaş kazanımlarını hedef alan etkinlikler ile dini politikaya yansıtma çabaları toplumsal gerginlikleri artırmaktadır” dedikten hemen sonra “Cumhuriyet'in demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti niteliğinin, ulusu ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğünün sonsuza kadar korunması ve kollanması Devlet'in hak ve görevidir” diyerek (Köker, 2007) ateşi körüklemiştir.

27 Nisan 2007'de Cumhurbaşkanlığı oylamasının ilk gününde Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesinde yayımlanan e-muhtıra ile Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde açık olmasa da askeri müdahale tehdidinde bulunulmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 2007a). Bu tehdidin verdiği güç ve istekle Anayasa Mahkemesi, görevi dâhilinde olmadığı halde, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesine ilişkin kararı iptal etmiştir (Anayasa Mahkemesi, 2007).

Bu süreci kamuoyunda meşru kılabilmek için, “Demir Yumruk” darbe harekât planlarını hazırladıkları iddia edilen başta Şener Eruygur¹ olmak üzere emekli subayların teşviki ile reform karşıtı koalisyonun sivil toplum temsilcileri, 4 Kasım 2006'da ve 14 Nisan 2007'de Ankara'da; 5 Mayıs'ta Manisa, Çanakkale ve Mersin'de; 13 Mayıs'ta İzmir'de; 20 Mayıs'ta Samsun'da “cumhuriyet mitingleri” düzenlemiş ve “ordu göreve” pankartları taşımışlardır (ntvmsnbc, 2007; Radikal, 2007e; Radikal, 2007f; Radikal, 2007g; Hürriyet, 2006c). Bu mitingler için, Cumhurbaşkanlığı ve bazı meslek odalarınca Atatürkçü Düşünce Derneği ve Biz Kaç Kişiyiz Platformu'na kaynak aktarılmıştır (Ocaktan, 2007; Vakit, 2009). Çeşitli tarihlerde düzenlenen şehit cenaze törenleri provoke edilmiş; hükümet üyelerine bu törenlerde saldırılmıştır.

Hükümet adına Adalet Bakanı Cemil Çiçek, 27 Nisan e-muhtirasına “Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın, herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri anayasa ve yasalarla tarif edilmiş bir

¹ Emekli olduktan sonra Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı olarak görev yapmıştır

kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.” diyerek sert bir şekilde karşı koymuştur (Hürriyet, 2007c). Türk siyasal hayatında muhtıralara karşı konulması alışılmış bir durum olmadığından, hükümetin muhtıraya direnişi, devlet merkezci koalisyonda şaşkınlığa sebep olmuş ve 27 Nisan e-muhtırası hükümetten ziyade, ordunun, kamuoyunda yıpranmasına yol açmıştır.

22 Temmuz seçimlerinden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin büyük bir zaferle çıkmasının ardından Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Genelkurmay Başkanı, 30 Ağustos Zafer Bayramı mesajını erken bir şekilde, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı için yapılan seçim turları sırasında “...Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik ve demokratik yapısını bozmak ve çağdaş kazanımlarını ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen sinsi planlar ne yazık ki her geçen gün farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır” şeklinde yayımlamıştır (Genelkurmay Başkanlığı, 2007). 28 Ağustos 2007'de Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı yemin törenine ordu komutanları katılmamışlardır (Yeni Şafak, 2007). Bu, ordu komutanlarının Gül'ü Cumhurbaşkanı ve Ordu Komutanı olarak kabul etmedikleri ve protesto ettikleri anlamına gelmiştir. Benzer şekilde, parlamentodaki yemin törenine (Hürriyet, 2007e) ve parlamentonun 1 Ekim'deki açılış gününe de katılmayarak (Hürriyet, 2007g) hem parlamentoyu hem de Cumhurbaşkanı'na protesto etmişlerdir. Yine Gülhane Askeri Tıp Akademisi diploma töreninde de komutanlar ve yeni tabip teğmenler, Gül'ü benimsemediklerine dair tutum ve davranış sergilemişlerdir (Hürriyet, 2007f). 23 Kasım 2007'de Başbakanın eşi Emine Erdoğan'ın Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde hasta olarak yatmakta olan tiyatro sanatçısı Nejat Uygur'u ziyaretine, Emine Erdoğan'ın başörtülü olduğu gerekçesi ile izin verilmemiştir (Milliyet, 2007c).

Canlı ve bağımsız bir sivil toplum, anayasallık ve hukuk devleti, konsolide bir demokrasinin tanımsal gereklilikleri olmakla birlikte; bu koşulların karşılanması, demokratik liderlerin kullanımına uygun bir bürokrasi bulunduğu çok daha muhtemeldir (Linz ve Stepan, 1996:20). Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, bu dönemde, askeri bürokrasinin, demokratik geçiş ve demokratik usullerin uygulanmasına izin verecek uygun kullanışlı bir bürokrasi olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

3.2.3. 2007 Sonrası ve Müdahale Teşebbüsü

Dağlıca ve Aktütün baskınlarıyla (Taraf, 2008d; Milliyet, 2007b) imajı iyice kırılan Türk Silahlı Kuvvetleri, Erdoğan'ın 5 Kasım 2007 Amerika ziyaretinden, Amerika'nın Kuzey Irak politikalarında değişiklik yaratacak şekilde dönmesi ve Amerika'nın Türk birliklerine gerçek zamanlı istihbarat desteği ile Türk birliklerinin Kuzey Irak'a müdahalesine yeşil ışık yakması, asker-hükümet ilişkilerindeki gerilimin yumuşamasına katkıda bulunmuştur. Kuzey Irak'a operasyon izni veren tezkerenin meclisten geçmiş olması ile birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'a imaj yenileme operasyonları yapmaya başlamıştır. Bu düşük gerilimli ilişkiler Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçi Hareket Partisi ile 30 Ocak 2008'de, başörtülü öğrencilerin üniversiteye girişlerinde uygulanan yasağın kaldırılması konusunda anlaşmaları üzerine artar gibi görünse de daha ileri gitmemiştir. Bu konuda ordu, sadece, "Türk toplumunda askerin düşüncesini bilmeyen yok. Bir şey söylememiz malumu ilândan ileri gitmez" demiştir (Milliyet, 2008a). Ancak orduyu siyasal alandan geriletecek asıl olay, 20 Haziran 2008 günlü Taraf Gazetesinde yayımlanan, Genelkurmay'da hazırlandığı iddia edilen ve ordunun siyasal alana kapsamlı müdahalesini öngören bir darbe planının parçası olan "Genelkurmay'ın Türkiye'yi biçimlendirme planı" olmuştur. Özden Örnek'in günlüklerinde geçen "Sarıkoz" harekât planı ile bağlantılı görülen iddia edilen bu plan, üniversiteleri, yargıyı ve medyayı yönlendirerek darbe için bir kamuoyu oluşturmayı öngörmektedir. Bu planda, hükümet "irticai faaliyetlere zemin hazırlamakla" suçlanmakta; yeni anayasa paketi ise "ulus-devlet"e karşı bir tasarı olarak görülmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri eylem planı uygulanırken, "kamuoyu oluşturma gücüne sahip bulunan üniversiteler, üst yargı organlarının başkanları, basın mensupları, sanatçılarla temasın muhafaza edilmesi ve bu kişilerin Türk Silahlı Kuvvetleri ile aynı paralelde hareket etmelerinin sağlanması" öngörülmektedir. İddia edilen bu plana göre; Türk Silahlı Kuvvetleri muhalifleri, karşıt yazar ve sanatçılar yıpratılacak; kanaat önderleri yönlendirilecek; film, dizi ve belgesel çekilecek, şarkılar bestelenecek; Kürt bölgeleri silahla rahatsız edilecek; elde edilen sivil toplum kuruluşları kullanılacak; sanal âlemde yararlanılacak; bilim kullanılacaktır (Taraf, 2008a). İddia edilen bu plan hakkında, Genelkurmay tarafından "Genelkurmay Başkanlığı kayıtlarında, komuta katı tarafından onaylanmış böyle bir resmi evrak veya plan bulunmamaktadır" şeklinde açıklama yapılmıştır (Radikal, 2008b). Bu açıklama onaylanmamış olsa da bir plan

olabileceği şeklinde yorumlandığı gibi, iddia edilen plana çok uygun olarak 2002- 2008 arasında gerçekleşen olaylar ve yaşananlar nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı kamuoyunu ikna edememiştir.

2008 yılı boyunca iki önemli gündem yıla damgasını vurmuştur. Bunlardan birisi Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı "lâikliğe karşı eylemlerin odağı haline gelmek" iddiası ile açılan ve 30 Haziran'da partiyi suçlu bulmakla birlikte kapatma cezası yerine "hazine yardımından mahrum bırakma cezası" ile sonuçlanan kapatma davası ile bu dava sürecinde Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Ali Feyyaz Paksüt'ün Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ'u makamında ziyaret etmesidir (ntvmsnbc, 2008). Paksüt, Başbuğ'a yaptığı ziyaretin amacının, Kuzey Irak'ta şehit olan 27 asker için başsağlığı olduğunu iddia etse de, ordunun Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı açılan kapatma davası ve bu dava ile yakından bağlantılı olan Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişikliklerle ilgili olarak açılan iptal davası konusunda, ordunun baskı yaptığı algısını giderememiştir.

2008'in orduyu yıpratın bir başka önemli olayı da, "Hükümeti devirmek ve darbe zemini hazırlamak" iddiası ile "Ergenekon silahlı terör örgütü" hakkında dava açılmasıdır. Davanın geçmişi, 12 Haziran 2007'de, Ümraniye'de bir gecekondu çatısında el bombaları ve TNT kalıplarının bulunması ile başlamıştır. Birçok emekli asker (bunlardan bazıları sivil toplum kuruluşları oluşturarak başına geçmiştir), gazeteci, hukukçu, akademisyen, rektör, bazı siyasetçiler, sendikacılar, güvenlik görevlileri gözaltına alınmış ya da tutuklanmıştır. 17 Mayıs 2006 tarihinde Danıştay'a yapılan saldırının şüphelilerinden emekli Yüzbaşı Muzaffer Tekin, Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM) biriminin kurucusu Emekli Tuğgeneral Veli Küçük de tutuklanmıştır. Danıştay saldırısı olduğu gün, dönemin Cumhurbaşkanı, Danıştay Savcısı ve birçok hukukçu ve siyasetçi bu saldırıyı, Cumhuriyete karşı bir saldırı olarak nitelendirmiş ve bu saldırıdan Hükümeti sorumlu tutmuşlardır. Sözde, bu bir irticai eylemdir ve hükümetten destek bulmuştur (Zaman, 2009c). Ancak Ergenekon soruşturması bunun Hükümete karşı bir komplo olduğunu iddia etmektedir. Ergenekon operasyonları ve soruşturmaları genişlemiş; 1 Temmuz 2008'de Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkanı Emekli Orgeneral Şener Eruygur ve Emekli Orgeneral Hurşit Tolon, Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün, Oramiral İlker Güven, Emekli

Jandarma İstihbarat Daire Başkanı Levent Ersöz gözaltına alınmış ya da tutuklanmışlardır. Savcılıktan sızan bilgilere göre, şüpheliler, kitle gösterileri tertip ederek polisle göstericiler arasında çatışma çıkmasını sağlayacaklar, bunu yüksek yargıçlara suikastlar izleyecek, Türkiye ekonomisinin kötüye gittiğine ilişkin kampanyalar düzenlenecektir. Böylece bir kaos ortamı yaratılarak askeri darbe yapmak üzere zemin hazırlanacaktır (Hürriyet, 2008a). Ergenekon soruşturması daha da genişletilmiş; Haziran 2007’de Türk-Ermeni gazeteci, Agos Gazetesi yazarı Hrant Dink suikastı, Malatya’da Zirve yayınevinde gerçekleşen biri yabancı üç Hıristiyanın katliamı da bu soruşturmaya dâhil edilmiştir. Cumhuriyet Gazetesinin bombalanması ve Danıştay saldırı davası Ergenekon davası ile birleştirilmiştir (Yeni Şafak, 2009a).¹

Ordunun kaybedilen otoriter imajını düzeltmesi beklenen Orgeneral İlker Başbuğ, ulusal kanalların canlı yayınladığı bir devir teslim töreniyle Genelkurmay Başkanlığı görevini devralmıştır. Görevi devralır almaz siyasal mesajlar vermeyi de ihmal etmemiştir: “Giderek güçlenen bazı cemaatler, ekonomiyi yönlendirmeye, sosyo-politik yaşamı biçimlendirmeye, dine bağlı bir yaşam tarzı olarak sosyal kimliklerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. ...Türkiye, ulus devletin yaşanmasına engel olmayacak kültürel değişimleri sağlamıştır. Türkiye’den bunun dışında kurumsal düzenlemeler beklenemez” (Hürriyet, 2008b). Ordunun imajını yükseltebilmek için Başbuğ, hemen Güneydoğu gezisine çıkmış; burada afla ilgili soruları, parlamentonun yerine geçerek “ne kısmi ne de genel af mümkün” şeklinde cevaplamıştır (Taraf, 2008c). Bu davranış kalıpları otoritenin kaynağının güç olduğunu ve gücün de orduda bulunduğunu gösteren örnekler olması bakımından önemlidir.

Başbuğ’un Eylül 2008’de, Türk Silahlı Kuvvetleri adına Korgeneral Mendi’yi Ergenekon sanıklarını ziyarete göndermesinin yarattığı, “yargıya müdahale” algısının (Bugün, 2008) orduyu yıprattığı bir dönemde, 3 Ekim 2008’de, Hakkâri’nin Şemdinli ilçesinde bulunan Aktütün Jandarma Sınır Bölüğü’ne bölücü terör örgütünün Irak’ın kuzeyinde bulunan unsurları tarafından yapılan saldırıda, 15 güvenlik görevlisi şehit

¹ Burada önemli olan nokta, cunta ya da darbe iddiası ile subayların yargılanabilmesinin yolunun açılabilmiş olmasıdır. Ordu komutanları, kamuoyu önünde soruşturma ve yargılamalara açıktan karşı çıkmamışlardır. Bununla birlikte Susurluk ve Şemdinli davalarının kapatılmasında olduğu gibi, Ergenekon soruşturmasının da kapatılacağı kuşkuvarı, özellikle yargının tutumu nedeniyle, halen devam etmektedir.

olmuş, 2 uzman erbaşla temas kesilmiştir. Yine bir yıl önce, 21 Ekim 2007’de PKK terör örgütüne Hakkâri Dağlıca’da konuşlu piyade taburuna saldırı düzenlenmiş ve saldırıda 12 asker şehit düşmüş, 16 asker yaralanmış, 8 askerle irtibat kesilmiştir. Taraf gazetesinin bu olaylarda askerin ihmallerinin bulunduğunu yazması ordunun imajını iyiden iyiye sarsmıştır (Taraf, 2008b; Taraf, 2008d). Bu haberler üzerine Başbuğ her zaman yaptığı gibi sert jest ve mimiklerle ve yüksek tonda “bu tür eleştirileri yapanlar akacak kandan sorumlu olurlar”, “...Herkesi dikkatli olmaya ve doğru yerde bulunmaya davet ediyorum” diyerek, medyaya bilgi sızdıranlar hakkında soruşturma başlatıldığını belirtmiştir (Milliyet, 2008b). Başbuğ’un bu sert çıkışlarını eleştiren medyaya “Başbuğ’un üslubundan ve sertliğinden şikâyet edenler, önce dönüp kendilerine baksınlar” şeklinde sert tonda karşılık veren Başbakan, hakkında, “Paşasının Başbakanı” benzetmesi yapılmasına yol açmıştır (Taraf, 2008e). Bundan sonra kısa bir dönem de olsa Başbakan milliyetçilik söylemlerine sarılmış ve bu söylemlerle Güneydoğu ziyaretinde bulunmuştur. Bu ziyaretlerde, milliyetçi söylemleri nedeniyle zor durumda kalmış; Güneydoğu halkının bir kısmını demokratik konsolidasyonun önündeki en temel engellerden biri olan Demokratik Toplum Partisi’nin kucağına atmış, bölgede vatansızlık hissini arttırmıştır.

Genişletilen Ergenekon davası kapsamında 7 Ocak 2009’da şok isimler gözaltına alınmış ve Yarbay Mustafa Dönmez’in Sapanca’daki evinde yapılan aramalarda, Ankara Gölbaşı’nda ve Yarbay Dönmez’den elde edilen krokilere göre Ankara Yenikent’te yapılan kazılarda cephanelik ele geçirilmiştir (Hürriyet, 2009a; Hürriyet, 2009b). Bundan sonra hemen her şehirde, yol kenarlarına, sulara atılmış çeşitli çap ve nitelikte mühimmat bulunmaya başlanmıştır. Ergenekon soruşturması derinleştikçe, geçmişte sebebi anlaşılamayan faili belli olan ya da olmayan çeşitli şiddet olayları ve suikastlar Ergenekon soruşturmasına dâhil olmaya başlamıştır. 22 Ocak 2009’ta 16 ilde yapılan operasyonlarda aralarında subayların, polislerin, gazetecilerin, sendikaların, sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu çok sayıda kişi Ergenekon kapsamında gözaltına alınmıştır (Hürriyet, 2009c).

Ergenekon iddianamesinde yer alan ordu içindeki yapılanmalarla ilgili olarak Adalet ve Kalkınma Partisi Manisa Milletvekili Bülent Arınç şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bakın bugün bir davanın yeni bir iddianamesi hazırlandı ve açıklandı. Neler var neler (...) Emekli orgenerallere ait ses kayıtları ortaya çıktı. Aman Allah’ım neler konuşmuşlar, neler söylemişler. Allah’a çok şükür ediyorum ki Türkiye bunların zamanında bir savaşa falan girmemiş. Yoksa bunların savaşacak halleri yok. Askerlikten başka her şeyi yapmışlar. Siyasetle uğraşmışlar, darbelerle uğraşmışlar. Memlekette kendi kafalarına göre uygun buldukları işleri yapmak için maalesef yasa dışı güçlerle bile iş birliği yapmaktan çekinmemişler” (Hürriyet, 2009d).

Ergenekon iddianamesi ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı, daha önceki geleneklerinin tersine yargıya müdahale etmemiş, “yargıya intikal etmiş konulara ilişkin bizim bir şey söylememiz uygun değildir” şeklinde açıklama yapmıştır (Hürriyet, 2009e). Fakat tutuklu (emekli) askeri personellerin bir şekilde Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ne sevklerinin sağlanarak, orada tutulmaları kamuoyunda sanıkların ordu tarafından korunduğu algısının pekişmesine neden olmuştur.

Siirt Cizre’de askeri personel ve geçici ya da gönüllü köy korucuları tarafından cinayetler işlenerek “ölüm kuyusu”na atıldıkları iddiası üzerine kazılar başlatılmış ve kazılan bu yerlerden kemikler çıkmıştır. Konu ile ilgili olarak çok sayıda kişi ve Kayseri İl Jandarma Komutanı Cemal Temizöz gözaltına alınmıştır (Yeni Şafak, 2009b). 2007 yılından itibaren çok sayıda ve çoğu askeri personele ait olduğu iddia edilen, yapılacak darbeye ve şiddet eylemlerine ilişkin ses kayıtları, ses ve görüntü paylaşım sitelerine düşmüştür. Özellikle askeri personelin ses kayıtları kamuoyunda orduyu oldukça zor duruma sokmuştur. 25 Mart’ta açıklanan II. Ergenekon İddianamesi ise, kaos yaratmak amacıyla önemli kişilere suikast iddiaları ile hükümeti ve parlamentoyu ortadan kaldırma iddialarını içermektedir (Yeni Şafak, 2009c).

13 Mayıs 2009’da amirallere suikast iddiası kapsamında İstanbul Poyrazköy’de yapılan kazılarda bir cephaneliğin ortaya çıkarılması üzerine, üst rütbeli subaylara suikast ve kaotik eylemler planlamak suçlamasıyla, bazı muvazzaf subaylar gözaltına alınmıştır (Yeni Şafak, 2009e). Türk Silahlı Kuvvetleri ise gömülü silahı olmadığı açıklamasını yapmıştır (Yeni Şafak, 2009d). Genelkurmay Başkanı Başbuğ, İstanbul Poyrazköy’deki kazılardan çıkan lav silahlarının “boru” olduğunu iddia ederek, davaya gölge düşürmeye çalışmıştır (Ünal, 2010). Ergenekon kapsamında emekli Genelkurmay Başkanları tanık sıfatı ile ifade vermişlerdir (Yeni Şafak, 2009f). Emekli de olsa üst rütbeli subayların bir soruşturma kapsamında ifade vermesi, özellikle 1980 sonrası Türk siyasal hayatında

beklenilebilen bir durum değildir. Bu durum, Türkiye’de demokrasinin ordunun vesayetinden çıkmakta olduğunu göstermesi bakımından değer taşımaktadır.

Ordu açısından 2009’un asıl şoku Taraf Gazetesinin, Genelkurmay Başkanlığı’nda hazırlandığı iddia edilen “İrtica ile Mücadele Eylem Planı” içerisinde Adalet ve Kalkınma Partisi ve Gülen Cemaatini bitirme planını yayınlaması olmuştur. Genelkurmay Başkanı sert bir tonda böyle bir plan olmadığını, bunun bir “kâğıt parçası” olduğunu iddia etmiş ve soruşturmayı kapatmaya çalışmıştır. Bugün itibari ile, belgenin aslının ortaya çıkmış olmasına rağmen dava kapatılıyor görünmektedir. Taraf Gazetesinin Haziran 2009’da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nda hazırlandığı iddia edilen “Kafes Eylem Planı”nı deşifre etmesi ile bir başka şok yaşanmıştır. Plana göre, Gayrimüslimlere korku salmak amacıyla; “medya ve internet siteleri kullanılacak”, “Adalet ve Kalkınma Partisi karşıtı web siteleri artırılarak faaliyetleri yoğunlaştırılacak”, “kaynağı Adalet ve Kalkınma Partisi ve yandaş gruplara aitmiş izlenimi verilen web siteleri kurularak, söz konusu sitelerin gerekli tanıtımları yapılacak” ve “azınlıklara ait medya unsurlarını hedef gösteren mesajlar serpiştirilecek”, “icra edilen eylemlerin suçlusu olarak Adalet ve Kalkınma Partisi ve irticai gruplar gösterilerek, kaynağı hakkında ‘kara propaganda’ icra edilecek”, “suikast yapılacak, bomba atılacak”, “icra edilen sabotaj, adam kaçıрма, suikast eylemleri özel plan hücre lideriyle kurulacak koordineyi müteakip, belirlenecek irticai örgütler adına üstlenilecektir”. Kamuoyu oluşturma safhası kapsamında kanaat önderleri, sanatçı, akademisyen gazeteci ve yazarlar ile diğer kilit haberleşmecilerden yararlanılacaktır (Taraf, 2009c). Taraf Gazetesinin yayınlarına ve savcılıktan sızan bilgilere göre, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nın Koç Müzesi’ne hediye ettiği Uluç Ali Reis denizaltısında bulunarak Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na sessizce imha edilen TNT kalıplarının (Taraf, 2009a) çocukların yoğun ziyaret saatinde patlatılması, “Kafes Eylem Planı” içerisinde yer almaktadır (Yeni Şafak, 2009g; Taraf, 2010d).

Kamuoyu bu kaotik planları tartışırken Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’a suikast iddiası ile bir Albay ve bir Binbaşı Aralık 2009’da gözaltına alınmış (Radikal, 2009b); bir hâkim Seferlik Tetkik Kurulunun arşivlerinde zor da olsa arama yapmayı başarmıştır (Habertürk, 2009). Kamuoyunda bu konu tartışılırken Taraf Gazetesi 20 Ocak’ta “Darbenin Adı Balyoz” manşetiyle çıkmış, Fatih ve Beyazıt Camilerine Cuma Günü

bombalı saldırı düzenleneceğini yazmıştır (Taraf, 2010a). Takip eden her gün iddia edilen darbenin ayrıntılarını kaleme almıştır. 2003 yılında hazırlandığı iddia edilen ve isimlere varıncaya kadar ayrıntılı binlerce sayfadan oluşan bu planın ortaya çıkması Türk Silahlı Kuvvetleri’ni iyice zora sokmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu planı yalanlasa da planla uygun düşen ve daha önce ihbar edilmiş olan, Adalet ve Kalkınma Partisi’ne ve cemaatlere karşı yönlendirme amaçlı internet siteleri ve radyo istasyonları kurduğunu ve işlettiğini kabul etmiştir (Bugün, 2009b).

Reşadiye’de 7 askerin şehit edilmesiyle ilgili provokasyon şüphelerinin dile getirilmesine ve Bingöl’de 33 erin şehit edilmesi olayına benzetilmesine ¹ kızan Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, tehdit içerikli cümlelerle siyasileri, akademisyenleri ve medyayı suçlamıştır. Başbuğ’un Trabzon’da yaptığı konuşmada, “Oruç Reis Firkateyni’nde konuşmamın özel bir anlamı var. Herkes ne demek istediğimi anlıyor.” cümlelerini kullanması, Ergenekon ve darbe iddialarını soruşturan hâkim ve savcılara baskı yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Zaman, 2009d).

“Demir Yumruk”, “Kafes”, “Balyoz” ve “Genelkurmay Başkanlığı’nın Türkiye’yi Biçimlendirme Planları”nın yayınlanması, geçmişte faili meçhul ya da faili belli birçok olayın bu plan kapsamında gerçekleşmiş olabileceği kuşkusunu yaratmıştır: 2003 yılı içerisinde, Fethullah Gülen’in “Anayasal sistemi değiştirerek yerine İslami esaslara dayalı devlet kurmak amacıyla yasadışı terör örgütü kurarak faaliyette bulunduğu iddiasıyla hakkında dava açılması (Radikal, 2003a), Yargıtay binası önünde bomba patlaması (Radikal, 2003e), Bakırköy’de Devlet Güvenlik Mahkemesi personelinin aracı geçerken bomba patlaması (Hukukinet, 2003), Adana’da Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğuna 2 adet el bombası atılması (Radikal, 2003b), Hâkim ve Savcı Eğitim Merkezi’nin bahçesine bomba atılması (Radikal, 2003d), İstanbul Şişhane’deki Neve Şalom Sinagogu ile Şişli’deki Beth İsrail Sinagogu önünde 20 kişinin ölümüne ve 302 kişinin yaralanmasına yol açan iki ayrı patlama olması (Hürriyet, 2003b), Başkonsolos Roger Short ile Sanatçı Kerem Yılmaz’ın de aralarında bulunduğu 33 kişinin öldüğü ve 450 kişinin yaralandığı İstanbul Levent’teki HSBC Bankasına ve Beyoğlu’ndaki İngiltere Başkonsolosluğu’na bombalı saldırı yapılması (Hürriyet,

¹ Bu olayların, Güneydoğuya ilişkin sorunların demokratik yollarla çözülmeye ve azınlıklara ilişkin demokratik adımların atılmaya başladığı zamanlarda gerçekleşmesi ve bu suretle reformları bloke etmesi; ulusalcı söylemleri güçlendirerek sorunların çözülmesini engellemesi nedeniyle, bu olaylardan sorunların çözülmesini istemeyen “derin devlet”in sorumlu olabileceği ima edilmiştir.

2003d); 2004 yılı içerisinde, İstanbul Kartal'da Masonlar Derneği Yakacık Locası'na, 2 kişinin öldüğü, 6 kişinin yaralandığı bombalı saldırı düzenlenmesi (Hürriyet, 2004a); 2005'te, Mersin'de bayrak provokasyonu düzenlenmesi (Akşam, 2009a), Adalet Bakanlığı önünde bomba patlatılması (Sabah, 2005a), Şemdinli'de Umut Kitapevi'nin bombalanması (Taşgetiren, 2005), Silopi'de Cumhuriyet Başsavcısının aracına bomba bırakılması (Hürriyet, 2005b); 2006'da, Adalet ve Kalkınma Partisi Grup Başkanvekili Faruk Çelik'e silahlı saldırı düzenlenmesi (Haber Kalesi, 2009), Trabzon'daki Santa Maria Kilisesinin Katolik Rahibi Andrea Santoro'nun silahlı saldırıyla öldürülmesi (ntvmsnbc, 2009), Cumhuriyet Gazetesi'ne bomba atılması (Bugün, 2009a), Danıştay üyelerinden birinin ölümü ve üçünün yaralanması ile sonuçlanan silahlı saldırı ve ardından dezenformasyonların yapılması (Zaman, 2009c; Hürriyet, 2006d), Ege Denizi üzerinde keşif uçuşu yapan Türk ve Yunan Hava Kuvvetlerine ait iki F-16 uçağının havada çarpışarak düşmesi (Hürriyet, 2006a); 2007'de, Ermeni azınlığın sembol isimlerinden Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in gazetesinin önünde öldürülmesi (Sabah, 2007), Malatya'da Hıristiyanlık kitapları basan yayınevindeki üç kişinin ellerinin bağlanarak boğazlarının kesilmesi (Radikal, 2007d), Ankara Ulus'ta 6 kişinin ölümü ve 60'tan fazla kişinin yaralanmasına yol açan bombalama eylemi (Hürriyet, 2007d), Başbakan'a sürekli suikast girişimlerinde bulunulması (Radikal, 2008c), Savcılık iddianamesine göre Ergenekon'la bağlantılı sivil toplum, işçi ve işveren temsilcileri ile üniversitelerin "cumhuriyet mitingleri" adı altında, eylemler düzenlemesi, çeşitli bahanelerle iş bırakma eylemleri düzenlenmesi, televizyon kanallarından ekonominin kötüye gittiğine dair bir meslek odasınınca sürekli manipülasyon yapılması, Ergenekon iddianamesinde taşeron eylemlerde kullanıldığı iddia edilen Hizbit Tahrir üyelerinin, daha sonra Balyoz planında bombalanacağı iddia edilen Fatih Camii önünde ve Başbakanın Cuma namazı kıldığı Ankara Hacı Bayram Veli Camii'nde provokatif eylemler yapmaları (Radikal, 2005c; Milliyet, 2009; Hürriyet, 2005a), bu olaylar olurken yine medyanın önemli bir kısmının toplumsal çatışma yaratacak provokasyon ve manipülasyonlara devam etmesi, neredeyse tamamen iddia edilen darbe planlarıyla örtüşmektedir¹. Yine 2006 yılında yapılan "Erke Kuvvet

¹ Burada şunu belirtmek gerekir ki; iddia edilen Balyoz, Demir Yumruk, Kafes Eylem Planı gibi planlar, bir cunta harekât planları değilse; yani genel bir darbe planının 1. Ordu'ya ve Deniz Kuvvetlerine düşen kısmını içeriyorsa, diğer ordularda ve Hava Kuvvetlerinde ve onun taktik üslerinde de benzer planlar olabilir. Fakat bu iddia edilen planlar, bir cuntanın harekât planları ise kısmi nitelik taşıyarak birlikte, diğer askeri birliklerle çatışmayı göze almış demektir.

Dönergeci” toplantısına katılanların emekli paşalardan ve yargıçlardan oluşması, enerji piyasasından ve enerji ile ilgili bilim çevrelerinden kimselerin bulunmaması, toplantıya katılanların Ergenekon davasında sanık olması ya da sanıklarla bağlantılarının bulunması nedeniyle, “Erke Kuvvet Dönergeci” toplantısının 2007 yılında yapılacak bir darbenin parolası olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Amerikan Hudson Enstitüsünde yüksek rütbeli üç Türk subayının katıldığı kapalı bir toplantıda, Anayasa Mahkemesi eski başkanına suikast düzenlenmesi ve İstanbul Beyoğlu’nda bomba patlatılması senaryoları (Milliyet, 2007a) ile Danıştay’a saldırı düzenlenmesi ve Ankara Ulus’ta bomba patlaması olaylarının benzeşmesi ve bundan önce Enstitü Başkanı Zeyno Baran’ın “Türkiye’de darbe olasılığı aşağı yukarı yüzde elli” diye yazması (Baran, 2006) şüpheleri iyice arttırmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi, ulusal, sosyal, ekonomik ve siyasal bir kısım aktörler ve kurumlar, demokratik olmayan bir rejim yaratmak ya da demokratik olmayan rejimi sürdürmek üzere önemli miktarda kaynak ve zaman harcamışlar; ekonominin olumlu gelişmeler göstermesine karşın, yönetenlere yönelik memnuniyetsizlik geliştirmek üzere, ekonominin kötüye gittiğine ilişkin algı yaratmaya ya da ekonomiyi çökertmeye çalışmışlardır. Toplumda gelişmekte olan demokratik usullerin ve kurumların kolektif hayatı idare edecek en uygun yol olduğu inancını, engellemeye çalışmışlar; toplumu demokrasi ya da cumhuriyetten birini tercih etmeye zorlamışlardır. Bunların konsolide bir demokrasi ile bağdaşır olmadığı açıktır. Ancak, bu süreçte yaşananların demokrasiye geçişin açık ettiği sancılar olduğunu da belirtmek gerekir.

3.2.4. Vesayetin Yargıya Devri

Türkiye gibi zor ve girift ilişkilerin hüküm sürdüğü ülkelerde, asker-sivil ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde kurulması hiç de kolay değildir. Nitekim çok partili hayatımızda yaşanan darbeler, müdahale ve krizler bu ilişkinin çetrefil bir hal aldığını ortaya koymaktadır. Bu zorluk, belli bir siyasi görüş için değil, tüm siviller, tüm siyasetçiler, tüm asker-sivil bürokratlar için geçerlidir (Doğan, 2009).

Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti ile asker ilişkileri arasında süren, birincinin demokratikleşme çabalarına karşı ikincinin direnç göstermesi henüz bitmemiş görünmektedir. Hilmi Özkök’ün görevde bulunduğu dönem için Metin Heper, ordunun az ya da çok demokratik reformları kabullendiğini ve siyasetteki rolü konusunda

kendisini yeniden değerlendirdiğini (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:53); asker-sivil ilişkilerinin daha önce olmadık bir şekilde daha demokratik bir modele yaklaştığını belirtmektedir (Hale ve Özbudun, 2009:96). Avrupa Birliği üyelik sürecinin, ordunun siyaset dışına çekilme isteğini arttırarak ve reformların gerçekleştirilmesine imkân veren bir çevre oluşturarak, güvence temin ettiğini vurgulamaktadır (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:53). Ümit Cizre de, 2005 Kasımına kadar olan dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin Türk Silahlı Kuvvetleri ile karşı karşıya gelmekten sakınma stratejisi içerisinde, sivil otoritenin güçlendirildiğini; takip eden dönemde ise, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinin milliyetçi-muhafazakâr çizgiye kaydığını ve ordunun isteklerinin politika üretiminde belirleyici olduğunu belirtmektedir. Cizre'ye göre bu dönem, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin orduya boyun eğdiği, Erdoğan'ın "paranoyak milliyetçiliğ"e kapıldığı dönemdir (Hale ve Özbudun, 2009:96).

Ergenekon davasına ilişkin olarak savcılıktan sızan bilgilerden anlaşıldığına göre, 2005'e kadar olan dönemde Heper'in söylediğinin aksine, ordunun siyasal alandan çekilmediği, ordu tarafından kamuya yapılan açıklamalarla siyasal alana müdahale etme dışında, en azından ordu içinde bir cuntanın siyasal alana fiili müdahaleye de hazırlandığı ve hatta kısmen uygulamaya da koyduğu anlaşılmaktadır. Cizre'nin "paranoyak milliyetçilik" tanımlaması ile Taraf Gazetesi'nin "Paşasının Başbakanı" benzetmesi örtüşmekle birlikte, özellikle 2007'de artan ordunun müdahale ihtimali karşısında Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinin geri adım attığını, ancak 2007 seçimlerinden ve cumhurbaşkanı seçme konusundaki başarısından sonra güven tazelediğini ve ordunun geri çekilmek zorunda kaldığını da belirtmek gerekir. 2007'de hükümetin 27 Nisan muhtırasına karşı durması, reform karşıtı koalisyonu çifte yenilgiye uğratmıştır: Cumhurbaşkanlığı seçimini engellemek için parlamentoya girmeyen Anavatan Partisi ve Demokrat Parti, seçimlerde parlamento dışında kalırken, Adalet ve Kalkınma Partisi büyük bir oy patlaması yapmış; bunun sonucu olarak, Anayasa Mahkemesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kapatamamıştır. Halkın hükümetine sahip çıkması karşısında ordu, siyasal alandan biraz daha geride durması gerektiğini hissetmiştir. Bununla birlikte, ordunun 27 Nisan muhtırasına giden müdahale sürecinde; 28 Şubat sürecinde kontrolü altına aldığı yüksek yargıyı doğrudan kullanmaya başladığını da eklemek gerekir. Fakat Anayasa Mahkemesi'nin, 367 Kararı ve Anayasanın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişikliklere ilişkin olarak hukuka aykırı

biçimde verdiği iptal kararlarında olduğu gibi, bir müdahale aracı olarak kullanılması yine ordunun geri itilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Vesayetçi demokrasinin vesayet unsuru olan ordu geri çekilirken, yargı vesayet makamı olarak öne çıkmaya başlamıştır. Seçilmişler, bu süreçte iktidarı elde etmeyi hala başaramamışken, ordu da iktidarını yargıya devretmekle yüz yüze kalmıştır. Bunun sonucu olarak “yargısal vesayet” veya “yargıçlar iktidarı” tartışmaları (Zaman, 2010a; İnel, 2008) gündeme gelmiştir.

2007’deki yaşanmışlıklara geri döndüğünde, “cumhuriyet mitingleri”ne bağlı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri komuta düzeyi, 27 Nisan muhtırası ile, (darbeyi engelleme muhtırası değilse) 1997’de Refahyol Hükümetini devirdikleri gibi Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetini de devirebileceklerini değerlendirmekte oldukça yanılmışlardır. 2007’deki çevresel koşulların 1997’den çok farklı olduğunu, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ciddi bir kamuoyu ve uluslararası desteğe sahip bulunduğunu, vatandaşlarda, siyasete olan ilginin arttığını ve vatandaşların demokrasi talebini değerlendirememişlerdir. Başbuğ, bu gerçeği fark ettiğinde, orduyu bir siyasal aktör olarak tutabilmek için halka karşı konuşmak yerine halkla konuşmayı, medyayı ordu ile halk arasında köprü yapmayı denemiştir. Ancak, özellikle Ergenekon soruşturmaları derinleştikçe, Başbuğ, ordunun bildik, halka ve medyaya konuşma biçimine geri dönmüş ve hükümetle olmasa da halk ile ordu arasında gerilim yaratmaya başlamıştır.

Burnel, Calvert, Kaldor ve Vejvoda gibi yazarların demokrasi için, Dahl’ın (2001:150) demokratik siyasi kurumların gelişmesi ya da varlığını sürdürülebilmesi için zorunlu gördüğü, askerin demokratik yollarla seçilmiş resmî görevlilerin denetimi altına alınmasını sağlayacak reformlara ve toplumun hükümetine sahip çıkmasına bağlı olarak, ordunun ezici muhalefet ve veto tutumlarında değişiklikler meydana gelmiş olmakla birlikte, Türkiye hâlâ asker-sivil ilişkileri bakımından liberal demokratik modelin çok uzağına düşmektedir. Avrupa Birliği, ilerleme raporlarında ve sözlü açıklamalarında, Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması ve ordunun siyasal konularda kamuya açıklama yapmaması gerektiğini sürekli belirtmesine karşın, bu konuda ilerleme sağlanamamıştır. Yakın bir gelecekte bunun sağlanabilmesi de zor görünmektedir. Ordu; eğitim, lâikliğin korunması, azınlık hakları, kültürel haklar gibi konularda kamuya açıklama yapmaya, yargıya müdahale etmeye devam etmiş; medya,

Milli Güvenlik Kurulu toplantılarına ve askerlerin açıklamalarına aşırı önem vermeyi bırakmamıştır.

Juan Linz'in belirttiği gibi, demokrasinin konsolide edilmesi, demokratik rejimi ve/veya siyasal partiler gibi onun araçlarını reddeden, şiddet ve güç gibi demokrasinin kabul edemeyeceği araçların kullanılmasını arzu eden, politikacılara ve siyasal partilere güveni sistematik bir şekilde aşındıran sadık olmayan elitlerin bertaraf edilmesini gerekli kılar. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri boyunca, ancak kralların taç giyme törenlerinde rastlanılabilecek bir şekilde, Genelkurmay Başkanlarının devir teslim törenleri, ulusal televizyon kanallarından canlı olarak yayınlanmaya devam etmiş, Cumhurbaşkanları dâhil istisnasız bütün devlet erkânı bu törenlere katılmıştır. Genelkurmay Başkanları, görevi devralır almaz, hemen orada, ülke siyasetinin sınırlarını çizmeye girişmiş; hükümetlerin neyi yapıp neyi yapamayacaklarını belirlemişlerdir. Ayrıca, Cumhurbaşkanları dâhil bütün devlet erkânı, teğmenlerin mezuniyet ve kılıç kuşanma törenlerine istisnasız katılmışlar ve bu törenler de ulusal kanallardan canlı olarak yayınlanmıştır. Askerler dışında hiçbir meslek grubu için böylesine ritüeller uygulanmamıştır. Bu ritüellerin ancak kralların taç giyme ve Osmanlı Padişahlarının kılıç kuşanma törenlerinde görülebileceğini hatırlatmakta yarar bulunmaktadır.

Milli Güvenlik Kurulu toplantı düzeni ile Yüksek Askeri Şura toplantı düzeni, otoritenin yeniden üretilmesine ilişkin ritüellere bir başka örnek oluşturmaya devam etmiştir. “Tek başkanlı ve tek taraflı toplantı düzeni” içerisinde olması gereken Milli Güvenlik Kurulu toplantıları, devletin sahibinin halk değil askerler olduğu mesajını veren, ev sahibi olarak askerlerin görüldüğü “tek başkanlı ve çift taraflı toplantı düzeni” içerisinde yapılmakta ve bir cephe düzeni içerisinde cereyan etmektedir. Yine, “tek başkanlı ve tek taraflı toplantı düzeni” içerisinde olması gereken Yüksek Askeri Şura toplantıları “iki başkanlı ve tek taraflı toplantı düzeni” içerisinde yapılmaktadır. Geçmişte, protokol kaideleri sebebiyle savaşlar çıktığı, kralların denkliklerinin uluslararası anlaşmalara konu olabildiği ve hatta yakın zamanda, Türkiye'nin İsrail Büyükelçisinin alçak koltuğa oturtulmasında yaşanan protokol krizi dikkate alındığında, protokollere ilişkin bu tutumsal ve davranışsal boyutların ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu devir teslim törenlerindeki ritüeller ve ters protokol uygulamaları,

otoritenin nerede bulunduğunu ve bir sınıfa bağlı olarak nasıl yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Askerin sivil kontrol altına alınması, buna ilişkin başta medya olmak üzere tüm alanlarda sivil siyasal kültürün üretilmesine ve askeri güvenlik sistemleri ve stratejileri konusunda sivil uzmanların yetiştirilmesine, askeri okullardaki eğitimin sivil otoriteyi kabullenecek şekilde yenilenmesiyle birlikte ordudaki ve askeri okullardaki gizli örgütlenmelere son verilmesine bağlıdır. Liberal demokratik model için askerlerin zihin kalıplarının değişmesi gerektiği kadar, parlamentoyu protesto ederek parlamento toplantılarına katılmayan ve parlamentoyu çalışamaz hale getiren, kışlanın kapısını çalma alışkanlığından vazgeçemeyen siyasetçilerin tutum ve davranışlarının da değişmesi gerekir. Sivil siyasal aktörlerin, askerî darbeleri ya da başkaldırıları hükümetlerin yerine geçecek muhtemel araçlar olarak görmeleri askerî müdahaleyi kolaylaştırmaktadır (Valenzuela, 1990:67).

3.3. Reformların Yargı Üzerindeki Etkileri

Türk yargı sistemindeki reform çabalarına karşı yargının tutumuna hızlı bir göz atıldığında, hukukun demokratik yorumlamalarına karşı ideolojik temelli bir direncin varlığı ve güçlü devlet geleneği anlayışı dikkat çekmektedir. Bu güçlü devlet geleneği anlayışı ve hukukun demokratik yorumlamalarına karşı ideolojik temelli bakış, 1982 Anayasasının Başlangıç Bölümüne gömülmüş olması nedeniyle kurtulunması pek kolay görünmeyen bir sorundur. Hâkim ve savcılar da dâhil olmak üzere, devletin herhangi bir kurumunda görev alan kamu görevlilerinin yeminlerine de yüklenmiş olan bu ideolojik sadakat görevi, devlet görevlilerinin hukuku yorumlamalarının çerçevesini çizmektedir. Bu pencereden bakıldığında, bir akademisyen olan Sina Akşin'in katıldığı bir televizyon programında, Atatürkçü olmak şartıyla darbe planı yapılabileceğini ve bunun meşru olduğunu söylemesi (Samanyoluhaber.com, 2009) anlaşılabilir olmaktadır. Bu durumda süregelen “Ergenekon davası”nda, yüksek yargının tarafsız ve bağımsız olacağını beklemek hayalden öte bir şey olmasa gerektir. Yüksek yargının süregelen bu davalara ilişkin olarak “ihsas-ı rey” niteliğini taşıyan ve alt derece mahkemelerini yönlendirme amaçlı açıklamalarını da bu “ideolojik görevlerinin gereği” olarak algılamak gerekir.

Boğaziçi ve Sabancı Üniversitelerinin düzenlediği *İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları* başlıklı konferans

hakkında, İstanbul 4. İdare Mahkemesinin “kimin ne konuşacağını belli olmaması” gerekçesi ile yürütmeyi durdurma kararı vermesi (Sabah, 2005b), yargı tarafından devletin tabu olarak tespit ettiği alanlarda, resmi görüşlere karşı çıkan düşünce açıklamalarına ve faaliyetlere izin verilmeyeceğinin gösterilmesi bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Reform yasalarının yargı tarafından uygulamaya sokulmamasına ilişkin bu tür dava örneklerini çoğaltmak mümkündür:

Şubat 2005’te İsviçre’de yayımlanan Das Magazin’e verdiği mülakatta “Bir milyon Ermeni ve otuz bin Kürt bu ülkede öldürüldü” şeklinde sarf ettiği sözler nedeniyle roman yazarı Orhan Pamuk aleyhine “Türklüğü alenen aşağılamak” iddiasıyla dava açılmış; Türkiye’de olduğu kadar Avrupa’da da geniş yankı bulan bu dava, Adalet Bakanlığı’nın “yargılama için izin yetkimiz yok” şeklindeki kararı üzerine düşmüştür (Radikal, 2006a). Eylül 2006’da, *Baba ve Piç* adlı romanında “basın yoluyla Türklüğü” aşağıladığı iddiası ile, yazar Elif Şafak (Sağlık) hakkında dava açılmış ve ilk duruşmada, Avrupa Birliği’nin de takibe aldığı bu davada Şafak, “suçun yasal unsurları oluşmadığı” gerekçesiyle beraat etmiştir (Hürriyet, 2006b). Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, “Türk’ten boşalacak zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni’nin Ermenistan ile kuracağı asil damarında mevcuttur” şeklindeki cümleleri de içeren metaforlarla dolu yazdığı bir makale nedeniyle Türk Ceza Kanununun 301. maddesine uyan suç iddiası ile yargılanmış ve altı ay hapse mahkûm edilmiştir (Radikal, 2006b). Hrant Dink’in hayatının sonunu hazırlayan bu karar, Avrupa Birliği sürecinde gerçekleştirilen yasal reformlara yargının direncini göstermesi bakımından önemlidir. Muazzez İlmiye Çığ (Radikal, 2006c), Karikatürist Musa Kart, Perihan Mağden, Alper Görmüş, Ahmet Şık, Lale Sariibrahimoğlu (Freedom House, 2008b:18), Ahmet Altan, Şamil Tayyar, Nazlı Ilıcak davaları gibi örnekler uzayıp gitmektedir.

Yukarıda yargının insan haklarının garanti altına alınması çabalarına karşı tutumlarına ilişkin verilen örneklerden, yargının demokratik bir yorumlama ve davranış kalıplarına girmesini engelleyen “ideolojik göreve” ilişkin davranış kalıplarına ve yargı kararlarına göz atmak durumu daha anlaşılır kılabilir.

3.3.1. Meslek Liseleri ve Katsayı Sorunu

Meslek liseleri, sanayiye ara eleman yetiştiren ve dolayısıyla ekonomik kalkınmanın önemli dinamiklerinden olan eğitim kurumlarıdır. Bu okullar, dar gelirli aileler

tarafından tercih edilmektedir. Özellikle 90'lı yıllarda imam-hatip liseleri hariç diğer meslek liselerinin yatılı kısımlarının kaldırılmasıyla imam-hatip liseleri tercih edilir olmuştur. Ancak ailelerin birçoğunun çocuklarını imam ya da hatip yapma gibi bir tercihleri de genellikle yoktur. Çocuklar ise, tercih yapabilecek temyiz kudretini haiz değillerdir. Meslek liselerinden aileler açısından beklenen yarar, hem orta öğretim boyunca çocuklarının kendilerine yük olmamaları, hem de çocukların, edindikleri meslek sayesinde, yüksek öğrenimlerini kendilerinin finanse etmesidir. 80'li yılların ortalarından itibaren hızlı kentleşme ve okullaşma meslek liselilerin yüksek öğrenim tercihlerini arttırmış ve çok sayıda meslek liseli yüksek öğrenim yapmaya başlamıştır. Bu durum, Kahraman'ın "tarihsel blok" dediği koalisyon açısından kendi beyaz yakalı iş kollarına ve dolaylı olarak da iktidarlarına karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle 28 Şubat askeri müdahalesinin dayattığı farklı katsayı uygulaması (Arslan, 2009) ile, yüksek öğrenime giriş sınavının niteliği gereği zaten dezavantajlı konumda olan, meslek liselilerin yüksek öğrenime geçişleri iyice kısıtlanmıştır. Oysa, eğitimin bireysel tutum ve davranışlarla ilgili olarak demokrasiye katkısı, çok güçlü ve doğrudandır ve birçoklarının belirttiği gibi, "ülkede iyi eğitilmiş bir nüfus, demokrasi için daha iyi bir şans"tır (Lipset, 1959:78-79).

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2004 baharında meslek liselerinin statüsünü düzeltmek için Yüksek Öğretim Kanununu yenileme teşebbüsünde bulunmuştur. Bu yeni kanunun en önemli özelliği, yüksek öğretime giriş sınavında, mesleki öğretimden mezun olanlar ile genel liselerden mezun olanların sınav sonuç değerlendirmelerinin aynı usul ve katsayı ile yapılmasını sağlayacak olmasıdır. Bu kanun, "tarihsel blok" tarafından sert tepki ile karşılanmış ve Sezer tarafından bu tür düzenleme yetkisinin Yüksek Öğretim Kurulu'nda olduğu ve lâikliğe aykırı bulunduğu gerekçesi ile veto edilmiştir. Bu koşullar altında çıkarılacak Yüksek Öğretim Kanununun Anayasa Mahkemesince iptal edileceğini değerlendiren Adalet ve Kalkınma Partisi bu sorunu uykuya almıştır.

Meslek liselerinden mezun olanlarca, Yüksek Öğretim Kurulunca alınan farklı katsayı uygulanması kararının iptaline ilişkin açılan davaya ilişkin olarak, 1998 yılında verdiği kararda, Danıştay, kendisini yetkili görmemiş, tek yetkili olarak Yüksek Öğretim Kurulu'nu göstermiştir (Haber7.com, 2009). Yüksek Öğretim Kurulu, katı tutumu ile mesleki liselerin öğrenci kaybetmesine ve dolayısıyla sanayinin nitelikli eleman

açığının büyümesine yol açmıştır. 2007 yılında Abdullah Gül Cumhurbaşkanı olmuş ve Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığına Yusuf Ziya Özcan'ı getirmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu, 2009 yılında, yükseköğretime girişte uygulanan katsayı farkını kaldırmıştır. İstanbul Barosunun açtığı dava üzerine, bu kez Danıştay, kendisini yetkili görmüş ve eşitsizliği gideren Yüksek Öğretim Kurulu kararını ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine, Yüksek Öğretim Kurulu, az bir fark yaratan yeni bir katsayı tespit etmiş, Danıştay bu kararı da iptal etmiştir (Milliyet, 2010). Danıştay'ın aldığı kararlar İnsan hakları evrensel Beyannamesinin 26. maddesine, Anayasaya ve kanunlara aykırı görünmektedir. Ancak “tarihsel blok” açısından “hukukiliğin, kendi iktidarlarının devamı üzerine kurulu olduğunu” hatırlamak gerekir. Bu ideolojik yaklaşıma göre, “tarihsel blok”un iktidarının devamını sağladığı süre ve ölçüde, toplumun eğitim seviyesinin düşmesi ya da sanayideki çarkların durması, önemli değildir.

3.3.2. Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı ve Yeni Anayasa Krizi

“Merkez-çevre”, “lâik-antilâik”, “ilerici-gerici”, “demokratlar-demokrasi karşıtları” şeklinde sınıfların üst üste gelmesi, Türk siyasal hayatında derin ve tahrip edici potansiyel taşıyan gerçek bir dikotomidir. Bilindiği gibi, karşılıklı zorlayıcı yarılımlar, enine kesilmelerin aksine, demokratik istikrar için önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu dikey yarılma 2007 yılında, Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan “anayasal kriz”de ve daha sonra başörtüsü sorununu çözüme girişimlerinde kendisini göstermiştir (Hale ve Özbudun, 2009:34).

1982 Anayasasına göre, cumhurbaşkanı ilk turda Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tam sayısının üçte iki, diğer turlarda ise üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilebilmektedir. Buna göre ilk turda 367 ve sonraki turlarda 276 oy gereklidir. Anayasa cumhurbaşkanlığı seçimi için özel bir toplantı yeter sayısı öngörmemektedir. Böylece Adalet ve Kalkınma Partisinin kendi adayını üçüncü ya da dördüncü turda cumhurbaşkanı olarak seçebileceği görülmüştür. Bu durum karşısında içe kapanmacı tarihsel blok, “kendisinin önemli kalelerinden biri olarak gördüğü Cumhurbaşkanlığı makamını” (Güzel, 2006) elinden bırakmak istemediği için 27 Nisan muhtırasını yayımlamış, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni protesto eden mitingler düzenlemiş; şehit törenleri provoke edilmiş, medyanın önemli bir bölümü Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı kampanyalar düzenlemişlerdir. Bu arada bazı hukukçular ve akademisyenler,

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Cumhurbaşkanı seçmesini engelleyecek formüller üretmeye başlamışlardır.

Cumhuriyet Halk Partisi ile bazı hukukçu ve yüksek hâkimler, cumhurbaşkanlığı seçiminde üçte iki çoğunluğun sadece karar için değil, toplantı için de gerekli olduğunu ileri sürmüşler ve bu görüş doğrultusunda Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Anavatan Partisi milletvekilleri parlamentoyu boykot ederek toplantıya katılmamışlardır. Böylece, cumhurbaşkanlığı seçiminde, iddia ettikleri toplantı yeter sayısı için gerekli üçte iki çoğunluğun sağlanmasını da engellemişlerdir.

Anayasa Mahkemesi, 1 Mayıs 2007 günü, parlamentonun üçte iki çoğunlukla toplanmaması nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçiminin Anayasaya aykırı olduğuna karar vermiş (Anayasa Mahkemesi, 2007) ve birçok hukukçunun belirttiği gibi Anayasayı bizzat kendisi ihlâl etmiş ve parlamentonun yerine geçerek yeni bir kural koymuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi, bu karar üzerine parlamentonun yenilenmesine karar vermiş ve erken seçime gidilmiştir.

3.3.3. Başörtüsü Sorunundan “Yargıçlar Devleti”ne

Başörtüsü sorunun kökleri 1980 ortalarına kadar gitmektedir. Bazı üniversite yönetimlerinin başörtülü kız öğrencilerin üniversiteye girmelerine izin vermemesi ve Milli Güvenlik Kurulunun da bu uygulamaları desteklemesi üzerine, dönemin hükümetini kuran Anavatan Partisi, 1988’de, kız öğrencilerin dini inançları gereği baş ve boyunlarını örterek üniversiteye girebileceklerine dair kanun çıkarmış, bu kanun Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. 1990’da çıkarılan, “kanunlara aykırı olmamak kaydıyla üniversitelerde kılık ve kıyafet serbesttir” hükmü de kız öğrencilere uygulanan başörtüsü yasağını ortadan kaldıramamıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi I. Hükümeti döneminde, kız öğrencilere uygulanan başörtüsü yasağının kaldırılması konusunda toplumsal mutabakat bulunmakla birlikte kurumsal mutabakat (ordu, yargı, yüksek öğretim kurumları) bulunmadığı gerekçesi ile, başörtüsü yasağını kaldırma teşebbüsünde bulunulmamıştır. II. Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti döneminde, Başbakan Erdoğan’ın Madrid’te yaptığı bir konuşma ve Milliyetçi Hareket Partisinin ısrarı ile birdenbire kız öğrencilerin başörtüsü sorununu çözmek üzere anayasa değişikliği yapmak temel gündem maddesi haline gelmiştir.

Parlamento üyelerinin beşte dördünün oyu ile, Anayasa'nın "devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar" şeklindeki 10. maddesi "devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde *ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında* kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar" şeklinde değiştirilmiş ve 42. maddesine "*kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir*" fıkrası eklenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi ve ittifakları, anayasada yapılan değişiklikleri din özgürlüğünün ve eğitim hakkının bir gereği olarak görürken, anayasa değişikliğine karşı olanlar bu değişiklikleri, "lâik rejimi yıkmaya teşebbüs" ve "karşı devrim" olarak görmüştür. Aslında yürürlükte bulunan hukuk düzeni açısından hiçbir değişiklik getirmeyen bu düzenlemeler, Anayasa Mahkemesinin Anayasada değişiklik yapan kanunları esastan inceleme yetkisi bulunmamasına rağmen, "tarihsel blok"un yoğun baskıları ile Anayasa Mahkemesince esastan incelemeye alınmış ve iptal edilmiştir (Anayasa Mahkemesi, 2008b).

Bu iptal kararının gerekçesi, artık, Anayasa Mahkemesinin onayını almadıkça, parlamentonun hiçbir anayasa değişikliği yapılamayacağı anlamına gelecek şekilde düzenlenmiştir. Yani bu iptal kararı ile Anayasa Mahkemesi yasama, yürütme ve yargı erkini yargının bünyesinde toplayan "yargıçlar devleti"ne (Fendoğlu, 2010) giden yolu açmış ve Türkiye demokrasinin temel karakterini teşkil eden ordunun siyasal alan üzerindeki vesayeti, "yargının siyasal alan üzerindeki vesayeti"ne dönüşmüştür. Demokrasinin Avrupa Birliği normlarına paralel biçimde yasal ve anayasal olarak konsolide edilebilmesi, anayasa değişikliklerine gidilmesine ve hatta yeni anayasa yapılmasına bağlıdır. Bu karardan sonra, yapılacak yasal ve anayasal düzenlemelerin tarihsel bloğun reform karşıtı, içe kapalı ve devlet merkezli yargıçlarının onayına bağlı olduğu dikkate alındığında; artık, sistemi demokratikleştirme yönünde anayasa değişikliği yapabilmek pek mümkün görünmemektedir.

Burada Anayasa Mahkemesini 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişikliklerin iptali yönünde karar almaya teşvik eden Mümtaz Soysal ve Erdoğan Teziç'in, önceki değerlendirmelerine yer vermek ve onların, tarihsel bloğun iktidarı tehlikeye girdiğinde görüşlerini nasıl değiştirdiklerini (Zaman, 2008b) görmek bakımından yerinde

olacaktır. Soysal'a göre, Anayasa mahkemesince, Anayasa'da yapılan değişiklikleri şekil yönünden incelerken, bunların Anayasa'nın ilk üç maddesine ve Başlangıç bölümüne aykırı olup olmadığını incelemek çok tehlikelidir. Bu tür bir değerlendirmenin, “sonunda, toplumu ‘yargıçlar devleti’ denen bir anlayışa götürmesi, halkın oylarıyla kurulmuş bir parlamentonun elindeki değiştirme yetkisini hiçe indirmesi mümkün”dür (Soysal, 1976: 218-219). Konuyla ilgili olarak, Teziç, evvelce yaptığı değerlendirmede ise şunları söylemektedir:

“Yasama organının Anayasanın 155. maddesine göre Anayasayı değiştirme yetkisini kullanırken, muhtevaca sınırlandırıldığı 9. madde (Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez) dışında, mutlak bir takdir yetkisi vardır. (...) kendi içinde değişebilirliğini öngören bir Anayasanın, açıkça yasakladığı istisna dışında, bazı hükümlerin dondurulmuş ve mutlak nitelikte olduğu görüşü, her şeyden önce pozitif bir temele dayanmamaktadır. Kurucu iktidar, Anayasanın değiştirilebileceği kuralını açık ve seçik bir şekilde koymuş, bunun dışında, istisnâî olarak, Anayasanın değiştirilemeyen maddesini de belirtmiştir. Bu istisnanın genişletilmesine, pozitif hukuk açısından hiçbir imkân yoktur” (Teziç, 1972:133-134)

Demokratikleşme sürecinin “yargıçlar devleti” ile sonuçlanmasında, 2005'ten sonra Avrupa Birliği'nden gelen olumsuz sinyallerin etkisi kadar, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin reform sürecini yavaşlatmasının da etkisi olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi, 2005'ten önce, içe kapanmacı devlet-merkezci koalisyonda şaşkınlık yaratacak biçimde seri reformlar yapmış ve reformlar tartışılmamıştır. Ancak 2005'ten sonra bu seri reformlara ara verilmesiyle birlikte devlet-merkezci reform karşıtı koalisyon toparlanmaya başlamış ve reformları durdurabilmek için karşı atağa geçmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, reform karşıtı koalisyonun toplumda yaklaşık olarak % 40'lara varan bir karşılığının bulunduğunu ve reformlar sebebiyle dikey bir toplumsal yarıma yaşandığını fark edememiştir. Bunu ancak “cumhuriyet mitingleri”yle görmüş; reform sürecini hızlandırması gerekirken durma noktasına getirmiştir.

3.3.4.Kapatma Davası

Demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan derin krizlerden biri, lâikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği iddiası ile 14 Mart 2008 günü Adalet ve Kalkınma Partisi'ne karşı

açılan kapatma davası ile yaşanmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı çok uzun bir süredir delil toplamaya çalışmakla birlikte, parlamentonun, anayasanın 10. ve 42. maddelerini değiştirmesi kapatma davasını hızlandırmıştır.

Başsavcılık, doğruluğu tam araştırılmamış birkaç TV kanalı haberleri ya da yorumları ile birkaç gazeteye ait haber ya da yorum kupürlerini, parti üyelerinin ya da parti üyesi olmayan kamu görevlilerinin partiye bağlanamayacak açıklamalarını, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin anayasa değişikliği ya da yasa tekliflerine ilişkin parlamento kürsüsünden yaptığı konuşmaları, delil klasörleri içerisine koymuştur. Bu tür açıklamalar yasama faaliyetlerinin yürütülmesi için zorunlu iken ve düşünce ve ifade özgürlüğü herkesten çok parlamenterler ve siyasal partilerce kullanılması gerekirken, Başsavcılığın bunları suç kapsamında değerlendirmesi –ki bu açıklamalar lâikliğe aykırı değildir- ancak, devlet-merkezci imtiyazlı reform karşıtı koalisyonun iktidarını koruma çabası ile açıklanabilir. Kapatma davasının temel delili olarak gösterilen anayasanın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişikliğin -Milliyetçi Hareket Partisinin ve bazı bağımsız milletvekillerinin desteği ile parlamentonun beşte dördü tarafından kabul edilmiş olmasına karşın- suç sayılmasını, devlet-merkezci imtiyazlı reform karşıtı koalisyonun iktidarını koruma kaygısından başka bir şeyle izah edebilmek pek mümkün görünmemektedir.

Kapatma davasında ileri sürülen suçlamalar, ne Avrupa Birliği standartlarındaki parti yasaklamalarına ne de Türkiye Cumhuriyeti Anayasasındaki sınırlamalara uymaktadır. 30 Haziran 2008 günü Anayasa Mahkemesinde yapılan oylamada beşe karşı altı oyla Adalet ve Kalkınma Partisinin kapatılması yönünde oy kullanılmış; nitelikli çoğunluk sağlanamadığından parti kapatılmamıştır. Partinin kapatılmamasında, 2007’de yapılan genel seçimde, Adalet ve Kalkınma Partisinin kullanılan oyların neredeyse yarısını almış olması önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin 10 üyesi, Adalet ve Kalkınma Partisini lâikliğe aykırı eylemlerin odağı haline gelmekten suçlu bulmuştur ve Anayasa Mahkemesi, partiyi, devlet yardımından mahrum etme cezası ile cezalandırmıştır (Anayasa Mahkemesi, 2008a).

Anayasa Mahkemesi, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin “lâikliğe aykırı uygulamaların odağı haline geldiği”ne ilişkin kararını esas itibariyle, Anayasanın 42. maddesinde yapılan değişikliğe, Kur’an Kurslarına öğrenci kabulüne ilişkin olarak uygulanmakta

olan yaş kısıtının kaldırılmasına ve meslek liselilere yükseköğretime girişte uygulanan farklı katsayı uygulamasının kaldırılmasına dayandırmıştır. Meslek liselilere yüksek öğretime girişte uygulanan katsayı farkının kaldırılmasına ilişkin idari işlemin iptaline dair verilen Danıştay kararında olduğu gibi, devlet-merkezci otoriter koalisyonun hedefine ulaşmak için yasaları ve anayasayı nasıl eğip büktüğünün ve anayasayı nasıl ihlâl ettiğinin örneği olması bakımından, Anayasa Mahkemesinin bu davada lâikliğe yüklediği anlam ve değer oldukça önemlidir. Mahkemeye göre, Batı dünyasından alınan lâiklik kavramı, Türkiye'nin yaşam felsefesidir ve Türkiye için ayrı bir özellik ve anlam taşımaktadır. Bu nedenle Batıdan farklı bir uygulama şekli gereklidir. Anayasa Mahkemesine göre, Atatürk'ü eleştirmek, lâikliğe aykırı eylemlerin odağı haline gelmektedir (Anayasa Mahkemesi, 2008a). Anayasa Mahkemesinin ve genel olarak yargının başkalaştırdığı ya da zorladığı veya koyduğu kurallar belli başlı sorunlarda tekrarlayan uygulamalara dönüşmeye başlamıştır.

2005 yılında, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörü Yücel Aşkın, “görevi kötüye kullanmak ve tarihi eser kaçakçılığı yapmak” suçlaması ile tutuklanmasını (Sabah, 2005c), otoriter koalisyon, “cumhuriyete saldırı” olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal'ın “Rektör Aşkın'a sahip çıkmak cumhuriyete sahip çıkmaktır” yaklaşımı ile otoriter koalisyon, Van'a giderek davanın hâkim ve savcılarına baskı yapmışlardır (Sabah, 2005d). Bu baskı sonucu, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu, davanın savcı ve hâkimlerini görevden almış ve davaya yeni hâkim ve savcı görevlendirmiştir. Bu dava için yeni görevlendirilen savcı ve hâkimler 25 bin sayfalık dava dosyasını (bir günde) inceleyerek, Rektör Aşkın hakkında beraat kararı vermişlerdir (Yeni Şafak, 2007a). Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu, Rektör Aşkın davasında olduğu gibi Şemdinli davasının da akamete uğramasında belirleyici rol oynamıştır.

Yukarıdaki tutum ve davranış örneklerinde görülebileceği gibi temel sorun yüksek yargının devlet-merkezci blok içerisinde, bu bloğun iktidarının sürdürülmesinde önemli bir araç olmasıdır. Yargıya ilişkin sorunlar tartışılırken, tali sorunlara öncelik kazandırılarak asli sorunlar örtülmekte ve devlet-merkezci bloğun iktidarının seçilmişlere devrini sağlayacak alanlarda değişikliğe gidilmesi engellenmektedir. Yargının bağımsızlığı tartışılırken, Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının

Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri arasında yer alması, birincil tartışma maddesi haline getirilmekte, her derecedeki mahkemelerin yüksek yargının ve Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun baskısı altında olduğu gerçeği gözlerden uzak tutulmaktadır. Adalet Bakanı ve Adalet Bakanı Müsteşarının Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri arasında yer almasının önemli olmadığı, savcı Ferhat Sarıkaya'nın atılması ve Erzurum özel yetkili savcılarının yetkilerinin alınması örneğinde görülmüştür. Yürütmenin yargıya baskı yaptığı iddialarının ise yersiz olduğu Anayasa Mahkemesinin ve Danıştay'ın yerindelik denetimi yapmasından anlaşılmaktadır. Yüksek öğretime girişte uygulanan Yüksek Öğretim Kurulu'nun katsayı kararının ve belediye meclislerinin fiyat tarifelerinin, karayollarının köprü tarifelerinin Danıştay'ca veya idare mahkemelerince iptal edilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Zaman, 2010b; Radikal, 2007b).

Yargıda gerçekte var olan sorun, yargının meşruiyeti ve yüksek yargıçların sorumsuzluğu sorunudur. Tali sorunlar, bu ana sorunları örten sorunlar olarak gündemi meşgul etmektedir. Meşruiyetini halktan almayan kurumların “millet adına” karar vermesi demokratik teamüllerle bağdaşmamakta, millet iradesi ve vicdanı ile uyumlu olamama sorunu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenle hâkim ve savcıların atanmasında demokratik yolların benimsenmesi önem kazanmaktadır. Anayasa Mahkemesinin oluşumunda, Avrupa ülkelerinde görülen “karma model” benimsenerek parlamentonun Anayasa Mahkemesine üye seçimi yolu açılmalıdır. Hâkim ve savcıların atamalarını gerçekleştirecek olan Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu'na parlamentonun üye seçimi sağlanarak, yargının demokratik meşruiyet sorunu giderilmeye çalışılmalıdır. Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Yüksek yargı karşılıklı olarak birbirlerini seçmekte ve yargının ideolojik yapısının sürgit olmasını sağlamaktadırlar. Devlet-merkezci bloğun iktidarının bekâsı için oluşturulmuş bu fasit daire henüz kırılmamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi bu konuda çalışma yapmayarak sorunun artmasına dolaylı yoldan katkıda bulunmuştur. Ancak gelişen olaylar, bu sorunlu alanda değişiklik yapmak için meşru bir zemin de oluşturmuştur.

Yine yargıya ilişkin sorunlar tartışılırken milletvekili dokunulmazlıkları gündeme getirilmekte ve yüksek yargının dokunulmazlıkları gözden uzak tutulmaktadır. Yüksek hâkim ve savcılar, haklarında ileri sürülen iddiaların hiçbirinden yargılanamamışlardır. Yargıtay Başkanı Eraslan Özkaya ile Mafya lideri Alattin Çakıcı arasında bağlantı

ortaya çıktığında ve Anayasa Mahkemesi üyesi Ali Feyyaz Paksüt'ün görülmekte olan davalarla ilgili olarak bilgi sızdırdığı anlaşıldığında yargılama mümkün olamamıştır (Radikal, 2004b; cnntürk, 2009). Yine, yüksek hâkim ve savcılar, Anayasa aykırı olarak aldıkları kararlardan ötürü sorumlu tutulamamaktadırlar. Yüksek hâkim ve savcıların yargılanma izinleri, kendi oluşturdukları kurullar tarafından verilmektedir. Bu durum yüksek hâkim ve savcılara dokunulmazlık sağlamaktadır. Bu sorunu aşmak için Cumhurbaşkanına yargılanma yolunu açan düzenlemede olduğu gibi, yüksek hâkim ve savcıların yargılama izinleri belli bir parlamento çoğunluğuna bırakılmalıdır. Böylece bir fren ve denge sistemi sağlanabilir.

Yargıda yapılan reformların yeterli olmadığı, hatta 2005'ten sonra, özellikle yüksek yargıçların, “kanunlara, anayasaya ve hukukî ahlâk normlarına” uymadıkları, “kendilerini hukukun üzerine yerleştirdikleri”, “kural zorladıkları ya da ihtilafların çözümünde genel kabul görmüş kuralları ihlâl ettikleri” görülmüştür. Öyle görünüyor ki, yüksek yargının oluşumundaki eşi bulunmaz özellik, reforma tabi tutulmadıkça “hukuk devleti” bir hayal olmaktan öteye geçemeyecektir. Bu amaçla Anayasa Mahkemesinin ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu, meşruiyeti de sağlayacak şekilde parlamentonun da dâhil olduğu bir süreçle belirlenmelidir. Yüksek yargıçların siyasal ve idari alana müdahalelerini engelleyecek biçimde, yüksek yargıçların yargılanabilme usulleri kolaylaştırılmalıdır.

Türkiye, Avrupa Birliği şartlarını yasal olarak karşıladığında, mahkemeler (özellikle yüksek mahkemeler ve temyiz mahkemeleri), yargılamalarında temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda isteksiz ve özgürleşmeye karşı dirençli, uygulamalarında tutarsız ve yavaş olmuşlardır. Burada yatan temel sorun, hâkim ve savcıların devlet geleneğini güçlü bir şekilde içselleştirmeleri ve bunu kararlarına yansıtmaıdır. Sürekli yapılagelen askeri müdahaleler ve bunun sonucu ortaya çıkan askeri vesayet rejiminin yarattığı hukuk düzeninin, kamu bürokrasisinde, aydın çevrelerinde, medyada ve yargıda yarattığı “vesayet tutum ve davranışı” yapılan reformlarla tasfiye edilememiştir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, 2007'de gerçekleştirdiği bir çalışma ile hâkim ve savcılarının uyuşmazlıkları çözerken, sadece hukuki kriterleri dikkate almadıklarını, siyasal, duygusal ve ideolojik nedenlerle de hareket ettiklerini tespit etmiştir. Bu araştırmanın çarpıcı yanı, hâkim ve savcılarının

%70'ini aşan ezici bir oranının “adalet ve devletin çıkarının, demokrasi ile devletin güvenliğinin karşı karşıya gelmesi durumunda, adalete karşı devleti korumayı tercih edeceklerini bildirmeleridir (Sancar ve Ümit, 2007). “Adalet mülkün temeli” olduğuna göre, gerçekte devletin ve milletin bekâsı, adaletin gereği gibi yerine getirilmesine, yani “hukuk devleti”nin tesis edilmesine bağlıdır. Bu nedenle yargı, orduya bağımlı ve taraflı yapısı ile hukuktan sapan zihniyet kalıplarından kurtarılmalıdır. Böylece, Türk yargı sisteminin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamakta en önemli sorun, hâkim ve savcılar, devletin bürokrati olduklarına ilişkin kendi köklü inanç ve tutumlarından kurtarmak olarak ortaya çıkmaktadır (Aydın ve Çarkoğlu, 2006:15).

SONUÇ

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde, 1999 Helsinki ve Avrupa Birliği'nin inandırıcılığını arttıran 2002 Kopenhag zirveleri, Türkiye'nin demokratikleşmesi sürecinde çok önemli dönüm noktaları olmuştur. Türkiye, devam eden Avrupa Birliği üyelik sürecinde, demokratikleşme yönüyle yetersiz; ancak, Türkiye'nin güvenlik eksenli ve devlet-merkezli otoriter yapısı dikkate alındığında önemli sayılabilecek reformlara imza atmıştır. Bu reform sürecinde, Avrupa Birliği önemli bir dış dinamik olurken, Adalet ve Kalkınma Partisi, bu sürecin en önemli iç dinamiği olarak kendini göstermiştir.

Demokratikleşme ve demokrasinin konsolidasyonunun sağlanması için, hâlâ, yapılması gerekenler listesi çok uzun olmakla birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik müzakerelerinin başlamasından önce, Türkiye, demokrasinin çok uzun zamandır eleştiri konusu olan özellikle ordunun siyasetteki rolü, insan hakları ve azınlıkların korunması yönünde önemli anayasal ve yasal reformlar gerçekleştirmiştir. Ekonomisini ve kişi başına düşen milli geliri üç kattan fazla arttırarak konsolide bir demokrasi için ekonomik açıdan uygun zemin oluşturulması yönünde önemli bir mesafe alınmıştır. Üyelik müzakerelerinin başlaması ile çok daha fazla demokratik reform gerçekleştirileceği beklentisi toplumda yaygınlık kazanırken Adalet ve Kalkınma Partisi bu beklentilere cevap veremeyerek büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle 2007 genel seçimlerinden sonra oluşan toplumsal umutlar çok kısa bir süre sonra yerini karamsarlığa bırakmıştır. 2005'ten sonra Avrupa Birliğinden gelen olumsuz sinyallere, yapılan reformlarla, askerlere sağlanmış mahfuz alanların, çıkış garantilerinin ve kurumların değiştirilmesi ve tasfiye edilmesinde ortaya çıkan yeni bir askerî darbe ya da müdahale ihtimali eklenince, Adalet ve Kalkınma Partisi, liberal reformist bir aktör olarak reformlara devam etme ya da statükocu devlet otoritesi ile uzlaşma arasında tercih yapmak zorunda kalmış; reform sürecini durduğunda ve uzlaşmayı tercih ederek daha milliyetçi ve muhafazakâr yapıya kaydığında, iktidarını kaybetme riski ile karşılaşmıştır.

I. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin ikinci yarısında reformların durması, reform karşıtı koalisyonun seçilmiş hükümeti devirmek üzere demokrasi ve hukuk dışı yollara

sapmasına zaman, zemin ve kaynak hazırlamıştır. Bu süreçte ordunun siyasal alana fiili müdahale girişimleri, ülkeyi zihinsel ve duygusal olarak ikiye bölmüş; “demokratlar” ve “demokrasi karşıtları” ya da “reform yanlıları” ve “reform karşıtları” cephesi oluşmuştur. Demokrat Parti dönemindeki muhaliflerin “Güçbirliği Hareketi”ne benzer biçimde “Biz Kaç Kişiyiz Platformu”, reform ve hükümet karşıtı cepheleşme hareketine başlamıştır. Bu cepheleşmenin ortaya çıkmasında özellikle emekli ordu mensupları yönlendirici ve teşvik edici aktörler olarak öne çıkmışlardır. Ortaya çıkan tabloyu, Zeyno Baran, “bölünmüş Türkiye” şeklinde özetlemiştir (Baran, 2008). Öyle anlaşılıyor ki, hükümeti bölücülükle suçlayanlar Türkiye’yi bölmüşlerdir.

Askeri darbe tehdidinin varlığı, Adalet ve Kalkınma Partisi dışındaki sivil siyasi aktörlerin beklenti ve hesaplarını önemli oranda etkilemiş ve bu, reform karşıtı siyasal aktörleri, askeri ittifaklar arama ya da askeri müdahale çağrılarını yapma gibi, demokratikleşmeyi engelleyici yollara sevk etmiştir. Reform karşıtı koalisyonun hükümeti devirmek için demokrasi ve hukuk dışı yollara sapmasında ve siyasal gerilimi yükseltmesinde, özellikle Almanya ve Fransa’da meydana gelen hükümet değişikliklerine paralel olarak, Avrupa Birliği’ne üyelik müzakere sürecinde, görüşme konularından bazılarının askıya alınmasının; müzakere sürecinin açık uçlu olmasının yani müzakerelerin üyelikle sonuçlanmayabileceğinin ve “imtiyazlı ortaklık” gibi üyelik dışındaki başka formüllerin ileri sürülerek Avrupa Birliği’nin gönderdiği olumsuz sinyallerin ve Avrupa Birliği’ne üyeliğin inandırıcılığını kaybetmesinin önemli bir katkısı olmuştur.

2007 seçimlerine Adalet ve Kalkınma Partisi, demokratik ülkelerin standartlarında demokrasi ve hukuk devleti ilkeleriyle sarılmış, toplumsal sözleşme temelli, devletin yeniden yapılandırılması ve insan hak ve özgürlüklerinin, azınlık haklarının tanınmasına ilişkin yeni bir anayasa yapımı vaadi ile girmiş; ancak seçimden büyük bir zaferle çıkmasına rağmen yeni anayasa yapımını rafa kaldırdığı gibi artık yeni bir anayasa yapımını da zora sokmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisinin ikinci hükümeti döneminde, Kürt sorunu konusunda statükoya uygun tutum ve davranışları özellikle dikkat çekici olmuştur. Başbakan Erdoğan, “tek devlet, tek millet, tek bayrak” şeklindeki milliyetçi söylemi sıklıkla tekrarlamış; bu sebeple, Diyarbakır gezisinde Kürtlerin protestosu ile karşılaşmıştır (Today’s Zaman, 2008). Adalet ve Kalkınma Partisinin 2005-2009

arasındaki dönemde Kürt sorununa yaklaşımı, sorunu terör ve azgelişmişlik boyutuna indirgemek olmuştur. Ancak, ulusalcı partilere benzemenin devlet-merkezci koalisyonun algılarında yine de kendilerine meşruiyet sağlamayacağını fark eden Adalet ve Kalkınma Partisi, 2009 sonlarında “demokratik açılım” adıyla liberal çizgiye dönmeye çalışmıştır.

Özellikle asker-sivil bürokrasi, aşırı sağ ve sol (ulusalcılar ve milliyetçiler) ve “sosyal demokratlar”ın çoğu tarafından, demokratikleşmenin ve demokratik konsolidasyonu sağlayacak olan Avrupa Birliği şartlarının kabul edilmesinin Türkiye’ye maliyeti, çok yüksek olarak algılanmıştır. Bu yüksek maliyet algısı, Avrupa entegrasyonunun tanımlanmış özelliklerini kapsayan egemenliğin paylaşılması, yerinden yönetimin güçlendirilmesi ve farklı kimliklerin tanınması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği şartlarının karşılanması süreci, tek kimlik esasına dayalı homojen milliyetçiliğin otoriter yapıya ile doğrudan çatışmaya girmiş ve Avrupa Birliği karşıtlarının önemli siyasal reformlar süresince ilgilerini “ulusal birlik”e karşı büyük bir tehdit olarak gördükleri bu sürece kaydırmalarına yol açmıştır (Öniş, 2003:32). Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda böyle bir direnç görülmeyle birlikte, Türkiye’de bu direnç, “tarihi ‘vesayet’ ve ‘ulus-devlet’ tecrübesinin özellikleri” sebebiyle çok yüksek bir seviyede cereyan etmiştir (Öniş, 2003:13).

Reform karşıtı koalisyon, “ne pahasına olursa olsun” Adalet ve Kalkınma Partisi’nden kurtulmak için (Berkan, 2008), siyasetçilere ve siyasal partilere olan güveni sistematik bir şekilde yıkmaya, onları yabancı ajanları ve onların politikalarını yabancıların politikası gibi göstermeye çalışmışlar (Milliyet, 2009b); açıkça demokratik rejimi ve/veya parlamento gibi onun araçlarını, seçilmiş hükümeti, meşru olarak görmeyi reddetmişler (En Son Haber, 2007); temel hak ve özgürlükleri sınırlayan anti-demokratik ve otoriter politikalar önermişler; seçilmiş hükümeti güce, şiddete, başvurarak düşürmeye teşebbüs etmişler (Taraf, 2009b); Başbakan’a ve Adalet ve Kalkınma Partisi’nin diğer siyasal önderlerine suikast planlamış ya da düzenlemişler; cebir ve hile ile hâkim ve savcılarını görevden almışlar (Yeni Şafak, 2010; Sabah, 2010) ve vatandaşları yıldırmaya çalışmışlar; etnik ve sosyal temizlik; ayaklanmalar ve etkileyici şekilde kamu mallarına zarar verme gibi politik amaçlı şiddeti teşvik etmişlerdir. Demokrasi dışında oynadıkları bu oyunla, “ulus-devlet”, “devletin bekası”,

“milli birlik”, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” gibi değerleri koruduklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak reformlara karşı oluşturdukları cephe hareketinin kendisi, ileri sürdükleri değerler açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Etnik farklılıkları baskı altına almayı öngören politikaları ile, etnik olarak farklı olanlarda “vatansızlık” duygusunu geliştirirken, çoğunluğu oluşturanlarda etnik olarak farklı olanların “öteki” olduğu algısını pekiştirmiştir. Ordunun baskısı ya da teşviki altında yargıçların hukukun üstüne çıkarak, toplumun bir bölümünü ve özgürlükleri baskı altına alması da geniş bir “dışlanmışlık” duygusu yaratmış, hükümetten ziyade devlete ve onun kurumlarına olan güveni sarsmıştır. 1960 Askeri darbesinde, “Trakya Devleti” kurulmasının düşünülmesi (Samanyolu Haber, 2006), “her ne pahasına olursa olsun Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinden kurtulma” düşüncesinin nelere yol açabileceğinin açık bir göstergesidir.

Özellikle iddia edilen darbe teşebbüslerinin medyaya dökülmesi, Ergenekon ve Balyoz davaları ile, 2010 yılı başlarında, asker-sivil ilişkilerinde demokratikleşmenin davranışsal boyutları itibari ile önemli gelişmeler sağlanırken, hukukun üstünlüğü kavramından “yargıçların üstünlüğü” anlayışına geçilmiş ve zamanında yapılmayan ya da yapılamayan reformlar nedeniyle demokratikleşmenin önündeki güçlü bir engel, daha güçlü hale gelmiştir. Bu engelin ortaya çıkışı, Adalet ve Kalkınma Partisine karşı açılan kapatma davası ile kendisini göstermiş; Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay bildirimleri, siyasal alanın yeni ve etkili aktörlerinin yüksek yargıçlar olacağını açık etmiştir. Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişiklikleri iptal ederek yargı, yasama ve yürütme erkini de kendisinde toplamaya başlamıştır. Anayasa Mahkemesi’nin Cumhurbaşkanlığı seçiminde oturumun, parlamentonun 367 üyesinin katılımıyla açılabilmesine ilişkin kararı, yargının tamamıyla güçlü bir siyasal aktör olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yargının bu kadar güçlü ve dokunulamaz bir siyasal aktör olarak ortaya çıkmasında; yüksek yargıçların belirlenmesinde 1982 Anayasasının modern monarşilerin krallarına tanınan yetkileri kat kat aşan Cumhurbaşkanına tanıdığı atama yetkileri önemli rol oynamıştır. Bu niteliği ile Cumhurbaşkanlığı makamı, otoriter yapının sürdürülmesinde önemli bir yer işgal etmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi, birinci hükümeti döneminde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’den çokça şikâyetçi olurken, ikinci

hükümet döneminde Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması ile cumhurbaşkanlığı makamının geniş yetkilerinden yararlanmaya çalışmıştır/çalışmaktadır. 2007'de yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanını halkın seçmesinin yolu açılarak, Adalet ve Kalkınma Partisi, belki, artık otoriter zihniyet kalıplarının Cumhurbaşkanı olamayacağını değerlendirdiğinden, Cumhurbaşkanının yetkilerinin kısılması konusunda çalışma yapmayı düşünmemektedir. Ancak gelecek yıllarda reform karşıtı bir koalisyonun kurulması durumunda ilk yapılacak işin Cumhurbaşkanlığı seçiminin halkın elinden alınacağına ilişkin işaretleri göz ardı etmektedir. Bu durumda en uygun yol, Cumhurbaşkanının yetkilerini, parlamenter demokratik ülkelerdeki örneğine uygun biçimde azaltmaktır. Bu anayasa değişikliği, Adalet ve Kalkınma Partisinin demokrat olduğunun inandırıcılığını arttırabileceği gibi muhalefetin desteğinin sağlanabilir görünmesi bakımından yapılabilir bir değişiklik olarak görünmektedir. Ancak, Anayasa Komisyonunda görüşülmekte olan yeni "anayasa değişikliği paketi"nde, Cumhurbaşkanının yetkilerinin kısılması bir yana daha da arttırılmaktadır. Yüksek yargı'nın temel sorun alanı olan demokratik meşruiyetin sağlanabilmesi için Anayasa Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeliklerine üye seçiminde, parlamentonun sürece dahil edilmesi gerekirken; Adalet ve Kalkınma Partisi'nin reform karşıtı koalisyonun baskılarından ürkererek parlamentoyu sürecin dışına itmesi; yakın gelecekte "yargıçlar devlet"i sisteminin kurumsallaşacağı ve daha sorunlu bir alan olarak Türk siyasal hayatını meşgul edeceği değerlendirilebilir. Cumhurbaşkanlığı yetkilerinin kısıtlanmaması, yargının demokratik meşruiyetinin sağlanmasından geri adım atılması, önemli oranda parlamentoda temsili engelleyen seçim barajının indirilmemesi, Siyasal Partiler Kanununun değiştirilmemesi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin demokrat yönünün tartışılmasına neden olmaktadır.

Adalet ve Kalkınma Partisi programlarında yer alan yeni bir Siyasal Partiler Kanunu yapımı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin her iki hükümeti döneminde gündem konusu olmamış ya da olamamıştır. Oysa, Siyasal Partiler Kanununun demokratikleştirilmesi, Merkel'in elit yaklaşımından bakıldığında, demokratikleşmek zorunda kalan partilerin demokrat üyelerinin Türkiye'nin demokratikleşmesine katkısı önemli olabilir. Demokrasinin konsolidasyonunu ve Avrupa Birliğini hedefleyen Türkiye, sivil kurumlarından çok daha fazla siyasal partilerin örgütlenme ve yönetim biçimlerini demokratikleştirmek zorundadır. Siyasal partilerin kapatılmasını zorlaştırmak ve

Venedik Komisyonu kriterlerini parti kapatmalarında kriter olarak benimsemek zorundadır. Adalet ve Kalkınma Partisi kapatma davası ile karşı karşıya kalmak gibi ağır bir tecrübeyi yaşamasına rağmen bu konuda adım atmamıştır. Sivil toplum ve reformist siyasal aktörler arasında var olan yakın ve doğrudan bağlar, demokratik konsolidasyon için önemli bir araç oluşturacağından; Türk toplumunda reformist aktörlerin, tutarlı ve inandırıcı Avrupa Birliği politikaları ile güçlendirilip desteklenmesi önem kazanmaktadır. Ayrıca, güvenlik güçleri ve yargı başta olmak üzere, siyasal ve bürokratik elitlerin “tehdit algıları”nın değiştirilmesi için yapılacak dikkatli çaba ve şartlandırmaların konsolidasyona giden yolda ilk alınması gereken mesafe olması, Türkiye’nin demokratik konsolidasyonunda en önemli engelin bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir. Bütün bu tedbirler, Avrupa Birliği normları ve değerlerinin “toplumsallaştırılması”nda önemli işlevler yerine getirecektir (Aydın ve Keyman, 2004:18-19).

Bir muhafazakâr olan Edmund Burke, Fransız devriminden, değişimin doğal veya kaçınılmaz olduğu ve böyle bir durumda da ona karşı diretilmemesi gerektiği dersini çıkarmaktadır. Burke göre; “değişim araçları olmayan devlet, bu değişimi muhafaza etmenin araçlarından da mahrumdur.” (Heywood, 2007:105). Aşırı baskı ve otoriter yönetimler, eninde sonunda yıkılırlar ama bir başka otoriter yapıya yol açabilirler. Post-modern dünya yaşanırken, Türkiye’nin modern dünyada yaşama konusunda ayak diremesi, toplumsal, ekonomik, etnik, dini, hukukî krizlerin yaşanmasından başka bir şeye yaramamıştır. Post-modern dünyanın Türkiye’ye taşıdığı “bozguncu” farklılık sistemleri ve yeni toplumsal hareketler, hegemonik asker-sivil yönetici sınıfın iktidarını sarsmıştır. Bu sınıfın farkına varamadığı husus, Türkiye’nin modernleşme sürecini tamamladığı ve post-modern bir sürece girmeye başladığıdır. Eğer bu hegemonik iktidar yapısı, post-modern değerleri kabul etmezse toplumsal olanın siyasallaşması mümkün olamayacaktır. Toplumsal olanın siyasallaşamaması, siyasetin de kurumsallaşamaması sonucunu doğuracaktır. Toplumsal olan, kurumsal anlamda siyasallaşamayınca çevreye itilecek ve demokrasi dışı arayışların içine girecek, terörize olacaktır. Bu durumda “ulus-devlet”in “devleti” dağılma riski ile karşı karşıya kalabilecek; “ulusu”na ne olacağını ise o günün koşulları belirleyecektir. Bu nedenle 1990’larda hız kazanan demokrasi dalgasından, Avrupa Birliği çapasından da faydalanarak, demokratikleşme reformlarını gerçekleştirmek, Türkiye açısından en makul yol olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ABGS (2004), “Erdoğan’ın Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri’ni Kabulü”, 2-12 Şubat, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=36611vel=1> ve <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=36612vel=1>, 22.01.2010
- ACAR, Mustafa (2001a), “Sihirli Anahtar Terminatöre Karşı: Avrupa Birliği Nedir, Ne Değildir?”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 111-126.
- ACAR, Mustafa (2001b), “Avrupa Birliği Üyeliğine Tepkiler: Türkiye’nin Daha İyi Bir Alternatifi Var Mı?”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 75-91,
- ACEMOGLU, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson ve Pierre Yared (2004), “Income and Democracy” *Ucla International Institute*, <http://www.international.ucla.edu/media/files/PERG.robinson.pdf>, 03.04.2010.
- AHMAD, Feroz (1992), *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev., Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul.
- AHMADOV, Ramin (2008), “Counter Transformations in the Center and Periphery of Turkish Society and the Rise of the Justice and Development Party”, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.7, No.2 & 3, pp.15-36.
- AKDOĞAN, Yalçın (2004), *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AK PARTİ (200?), “AK Parti Programı”, http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html, 17.01.2010
- AK PARTİ (200?), “AK Parti Tüzüğü”, http://www.akparti.org.tr/parti-programi_80.html?pID=-1vego=prevveoId=8, 30.01.2010
- AK PARTİ (2002), “Ak Parti Seçim Bildirgesi”, <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-1.html>, 30.01. 2010

- AK PARTİ (2007), “*Nice Ak Yıllara: Ak Parti Seçim Beyannamesi*”,
<http://www.unc.edu/~kurzman/elections/Turkey/beyanname%202007.pdf>,
30.01.2010
- AKŞAM (2006), “Büyükant Sert Başladı”, 29 Ağustos,
<http://arsiv.aksam.com.tr/haberpop.asp?a=51446,4vetarih=29.08.2006>,
01.02.2010.
- AKŞAM (2009a), “Türk Bayrağını Gizli Tanık Yaktı”, 12 Mart,
http://www.aksam.com.tr/2009/03/12/haber/guncel/1662/turk_bayragini_gizli_tanik_yakti.html, 06.02.2010.
- AKŞAM (2009b), “Elektronik İhbardan ‘İnternet Andıcı’ Çıktı”, 4 Kasım,
http://www.aksam.com.tr/2009/11/04/haber/siyaset/3771/elektronik_ihbardan__internet_andici__cikti.html, 07.02.2010.
- AKYOL, Taha (2006), “Yargı ve Milli İrade”, *Milliyet*,
<http://www.milliyet.com.tr/2006/04/08/yazar/akyol.html>, 03.04.2010.
- ALTAN, Ahmet (2009), “Büyük Selanik”, *Taraf*, 27 Aralık,
<http://www.taraf.com.tr/makale/7430.htm> , 09.01.2010.
- ALTMAN, David (2004), “Democratic Challenges in the Contemporary World”, Paper Prepared to be presented at the First Coordination Meeting of the Non-Governmental Process for the Community of Democracies Lisbon, January 19-21, *Centre for Democratic Institutions*,
http://www.cdi.anu.edu.au/CDIwebsite_1998-2004/activities/activities_downloads/Democratic%20Challenges%20in%20the%20Contemporary%20World.pdf
03.04.2010.
- ANAYASA MAHKEMESİ (1993), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı: 1993/1, Karar Sayısı: 1993/2, Karar Günü: 23.11.1993.
- ANAYASA MAHKEMESİ (1997), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı: 1996/3, Karar Sayısı: 1997/3, Karar Günü: 22.05.1997.

- ANAYASA MAHKEMESİ (2007), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı: 2007/45, Karar Sayısı: 2007/54, Karar Günü: 1.5.2007.
- ANAYASA MAHKEMESİ (2008a), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı: 2008/1, Karar Sayısı: 2008/2, Karar Günü: 30.07.2008.
- ANAYASA MAHKEMESİ (2008b), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı: 2008/16, Karar Sayısı: 2008/116, Karar Günü: 05.06.2008.
- ANAYASA MAHKEMESİ (2008c), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı:2006/140, Karar Sayısı:2008/185, Karar Günü:25.12.2008.
- ANAYASA MAHKEMESİ (2010), “Anayasa Mahkemesi Kararı”, Esas Sayısı : 2009/52, Karar Sayısı: 2010/5 (Yürürlüğü Durdurma), Karar Günü:21.01.2010.
- ANAYURT, Ömer (2007), “Avrupa Birliği Sürecinde Türk Hukukunda Değişim”, Editörler: DURSUN, Davut, Burhanettin Duran ve Hamza Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, 1. Baskı, Alfa, İstanbul, s.233-281.
- ARSLAN, Adem Yavuz (2009), “İmam Hatip ve Türban Açılımı Şart”, *Bugün*, 27 Kasım, <http://www.bugun.com.tr/kose-yazisi/85031-imam-hatip-ve-turban-acilimi-sart-makalesi.aspx>, 20.02.2010.
- AVRUPA BİRLİĞİ KONSEYİ (2001), “Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (2001), “Besarabya Metropolitan Kilisesi ve diğerleri – Moldova”, No. 45701/99, Raporlar -XII, para. 118.
- AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ (2004), “Müslüman Cemaati Yüksek Şurası – Bulgaristan”, No. 39023/97, 16 Aralık, para. 93-99 (93-95).

- AVRUPA KOMİSYONU (2005), “Türkiye 2005 İlerleme Raporu”,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (2006), “Türkiye 2006 İlerleme Raporu”,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (2007), “Türkiye 2007 İlerleme Raporu”,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (2008), “Türkiye 2008 İlerleme Raporu”,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (2009), “Türkiye 2009 İlerleme Raporu”,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (1998), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyonun 1998 Raporu”,
http://digm.meb.gov.tr/uaorgutler/AB/AB%20BELGELER/Ilerleme_Rap_1998.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (1999), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin 1999 Düzenli Raporu”,
http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA KOMİSYONU (2000), “Türkiye’nin Katılım Yönündeki İlerlemesi Üzerine Komisyonun 2000 Düzenli Raporu”,
http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, 29.03.2010.
- AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU (2001), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu”,

http://projeler.meb.gov.tr/pkm1/dokumanlar/duzenli_ilerleme_raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, 29.03.2010.

AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU (2004), “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, 29.03.2010.

AYDIN, Senem ve E. Fuat Keyman (2004), “European Integration and the Transformation of Turkish Democracy”, *Center for European Policy Studies*, August 2, <http://www.ceps.be/ceps/download/995>, 16.01. 2010

AYDIN, Senem ve Ali Çarkoğlu (2006), “EU Conditionality and Democratic Rule of Law in Turkey”, http://iis-db.stanford.edu/pubs/21244/EU_Conditionality_Rule_of_Law_in_Turkey.pdf, 08.02.2010.

BALTA, Tahsin Bekir (1961), Türkiye’de Anayasa Yargısı (1), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.18, Sayı.1-4, s.547-565.

BARAN, Zeyno (2006), “The Coming Coup d’Etat”, *Newsweek*, December 4, <http://www.newsweek.com/id/43940/page/1>, 08.02.2010.

BARAN, Zeyno (2008), “Turkey Divided”, *Journal of Democracy*, January 1, Vol.19, No.1, pp. 55-69.

BAŞLAR, Kemal (2005), “Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, Sayı.2, s.87-112, www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm, 31.12.2009.

BEETHAM, David ve Kevin Boyle (1998), *Demokrasinin Temelleri*, Çev., Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara.

BENHABIB, Jess ve Adam Przeworski (2004), “The Political Economy of Redistribution under Democracy”, *New York University, Department of Economics*, <http://www.econ.nyu.edu/user/benhabib/dgcesdraft90.pdf>, 31.12.2009.

- BERKAN, İsmet (2008), “Ergenekon’un Yakın Tarihi... Son!”, *Radikal*, 11 Nisan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=252713>, 07.04.2010.
- BİLA, Fikret (2003), “Uçaksavarlar Kime?”, *Milliyet*, 26 Şubat, <http://www.milliyet.com.tr/ucaksavarlar-kime-/fikret-bila/siyaset/yazardetayarsiv/21.01.2010/3828/default.htm?ver=34>, 21.01.2001.
- BOLLEN, Kenneth A. ve Pamela Paxton (2000), “Subjective Measures of Liberal Democracy”, *Odum Institute*, pp. 58-86, http://www.irss.unc.edu/odum/content/pdf/Bollen_Paxton_2000.pdf, 19.12.2009
- BUGÜN (2008), “Genelkurmay’dan Ergenekonculara ziyaret!”, 3 Eylül, <http://www.bugun.com.tr/haber.aspx?id=38804>, 03.02.2010.
- BUGÜN (2009a), “İşte Cumhuriyet’e Atılan Bombanın Sorumlusu”, 25 Mart, <http://www.bugun.com.tr/haber-detay/63941-pasalar-iki-onemli-eylemden-sorumlu-haberi.aspx>, 06.02.2010.
- BUGÜN (2009b), “İkinci ‘Islak İmza’ Skandalı”, 13 Kasım, <http://www.bugun.com.tr/haber-detay/83727-ikinci-islak-imza-skandal-haberi.aspx>, 04.02.2010.
- BURNELL, Peter ve Peter Calvert (1999), “The Resilience of Democracy: An Introduction”, *Democratization*, Vol.6, No.1, pp.1-32.
- CAROTHERS, Thomas (1998), “The Rule of Law Revival”, *Foreign Affairs*, March-April, Vol.77, No.2, pp.95-106.
- CNNTÜRK (2009), “Paksüt’e Soruşturma Açılmıyor”, 17 Temmuz, <http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/07/17/paksute.sorusturma.acilmiyor/535334.0/index.html>, 27.02.2010.
- COLLIER, David ve Steven Levitsky (1996), “Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research.”, <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/230.pdf>, 19.12.2009

- COLLIER, David ve Steven Levitsky (2009), “Democracy, Conceptual Hierarchies in Comparative Research”, Editörler: COLLIER, David ve John Gerring, *Concept and Method in the Social Science: The Tradition of Giovanni Sartori*, Routledge, London, pp.271-288.
- ÇELENK, Ayşe Aslihan (2007), “The Restruction of Turkey’s Policy towards Cyrus: The Justice and Development Part’s Struggle for Power”, *Turkish Studies*, Vol.8, No.3, pp. 349 – 363.
- ÇONGAR, Yasemin (2010), “Hukuk Yoluyla Demokrasi İçin”, *Taraf*, 23 Mart, <http://www.taraf.com.tr/makale/10575.htm>, 06.04.2010.
- DAĞI, İhsan D. (2006), “The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy”, Editörler: YAVUZ, M. Hakan, *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Utah University Press, Salt Lake City, pp.88-106.
- DAHL, Robert A. (2001), *Demokrasi Üstüne*, 1. Baskı, Çev., Betül Kadioğlu, Phonix, Ankara.
- DASKALOVSKI, Zhidas (2004), “Democratic Consolidation and the ‘Stateness’ Problem: The Case of Macedonia”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol.3, No.2, January, pp.52-56.
- DEPREM, Okay (2007), “Hegemonya ve Sivil Toplum Ekseninde Türkiye Gerçeği”, <http://okaydeprem.files.wordpress.com/2007/12/hegemonya-sivil-toplum-ve-turkiye.doc>, 02.05.2009.
- DI PALMA, G. (1990), *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- DIAMOND, Larry Jay (1997a), “Is the Third Wave of Democratization Over?”, <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/236.pdf>, 18.12.2009
- DIAMOND, Larry Jay (1997b), “Civil Society and the Development of Democracy”, *Fundacion Juan March*,

http://www.march.es/ceacs/publicaciones/working/archivos/1997_101.pdf,
03.03.2010.

DIAMOND, Larry Jay (1999), *Developing Democracy toward Consolidation*, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.

DIAMOND, Larry Jay (2002), “Advancing Democratic Governance: A Global Perspective on the Status of Democracy and Directions for International Assistance”, *Stanford University*,
http://www.stanford.edu/~ldiamond/papers/advancing_democ_%20governance.pdf, 04.04.2010.

DIAMOND, Larry Jay (2009), “Democratic Governance and the Performance of Democracy”, *Center for International Private Enterprise*, Presentation to the Conference, Democracy that Delivers: Improving the Quality of Democratic Governance and Economic Growth Center for International Private Enterprise Washington, DC October 27.

DIAMOND, Larry Jay, Juan José Linz ve Seymour Martin Lipset (1995), *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*, Lynne Rienner Publishers, London.

DOĞAN, Yasin (2009), “Asker-Sivil İlişkisi”, *Yeni Şafak* , 9 Ocak,
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/Default.aspx?t=09.01.2009vey=YasinDogan>,
31.01.2010.

DURAN, Burhanettin ve İrfan Haşlak (2005), “Avrupa Birliği Süreci ve Türk Demokrasininin Konsolidasyonu”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* , Sayı 11, s. 23-42.

DURSUN, Davut (1999), *Demokratikleşemeyen Türkiye*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul.

DURSUN, Davut (2001a), “Demokrasi Sorunu ve Türkiye”, Editörler: DURSUN, Davut, *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, Şehir Yayınları, İstanbul, s.9-29.

- DURSUN, Davut (2001b), “İslam Dünyasında Demokrasi Sorunu”, Editörler: DURSUN, Davut, *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, Şehir Yayınları, İstanbul, s.33-56.
- DURSUN, Davut (2007), “Türkiye’nin Dönüşüm Süreci, Dinamikleri ve Genel Özellikleri”, Editörler: DURSUN, Davut, Burhanettin Duran ve Hamza Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, 1. Baskı, Alfa, İstanbul, s.17-64.
- DURSUN, Davut (2008a), “Kurumsallaşamayan Siyaset”, *Yeni Şafak*, 18 Mart, 2009 <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=18.03.2008vey=DavutDursun,18.03.2009>
- DURSUN, Davut (2008b), *Siyaset Bilimi*, 4. Baskı, Beta, İstanbul.
- EĞİLMEZ, Mahfi (2009), “Gini Çıktı Piyasaya”, *Radikal*, 20 Aralık, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisiveArticleID=970150,24.01.2010>.
- EN SON HABER (2007), “Kanadoğlu: Bu Meclis Anayasayı Değiştiremez”, 13 Eylül, <http://www.ensonhaber.com/gundem/80946/kanadoglu-bu-meclis-anayasayi-degistiremez.html,08.04.2010>.
- EN SON HABER (2008), “Örnek Paşa’nın Günlüğü Tam Metin”, 6 Temmuz, <http://www.ensonhaber.com/gundem/138900/ornek-pasanin-gunlugu-tam-metin.html,01.02.2010>.
- ERDEM, Tarhan (2002), “İki Parti Seçmeni AKP’ye Gitti”, *Radikal*, 6 Kasım, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=55571,23.01.2010>.
- ERDOĞAN, Mustafa (1995), *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara.
- ERTUĞRUL, N. İter (2009), “AKP ve Özelleştirme” Editörler: UZGEL, İlhan ve Bülent Duru, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix, Ankara, s.522-555.

- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2010), “Yargıçlar Devleti”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 22 Şubat, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/209/yargiclar-devleti.aspx>, 05.04.2010.
- FOX, Jonathan (1994), “The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico”, *World Politics*, Vol.46, No.2, pp.151-184.
- FREEDOM HOUSE (2008a), “Table of Independent Countries, 2008”, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=415veyear=2008>, 24.12.2009.
- FREEDOM HOUSE (2008b), “Turkey in Transit: Democratization in Turkey”, http://www.freedomhouse.org/uploads/special_report/65.pdf, 20.02.2010.
- FREEDOM HOUSE (2009), “Electoral Democracies 2009”, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=477veyear=2009>, 24.12.2009.
- GEDDES, Barbara (1999), “What Do We Know about Democratization after Twenty Years”, *Annual Review of Political Science*, Vol.2, pp.115-144.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI (2007a), “Son Günlerde Meydana Gelen Gelişmeler Hakkında Basın Açıklaması”, 27 Nisan, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/Basin_Aciklamalari_Arsiv_2007.html, 23.01. 2010.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI (2007b), “Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ın 30 Ağustos Zafer Bayramı Mesajı”, 27 Ağustos, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_8_Mesajlar/2007/30agustos_zafere_bayrami_mesaji_27082007.html, 02.02.2010.
- GÖKÇE, Deniz (2006), “Gelir Dağılımı Ne Hakla Düzelir?”, *Akşam*, 27 Aralık, <http://www.aksam.com.tr/2010/01/12/yazar/7782/aksam/yazi.html>, 24.01.2010.
- GÖNENÇ, Levent (2005), “Recent Developments in the Field of Freedom of Expression in Turkey”, *European Public Law*, pp. 241-259

- GÖREN, Sami (2008), “Başörtüsü/Türban Tartışmaları Üzerine”, 02 Şubat, <http://www.birlirkvakfi.net/forum/viewtopic.php?t=2510&sid=4d22669b837676c3baad19463c0743e5>, 12.12.2008.
- GÖRMÜŞ, Alper (2010), “Sivil Darbe Tarihimizin Lafzî Tarihi...”, *Taraf*, 29 Ocak, <http://taraf.com.tr/makale/9738.htm>, 06.04.2010.
- GRUGEL, Jean (1999), “Contextualizing Democratization the Changing Significance of Transnational Factors and non-State Actors”, Editörler: GRUGEL, Jean, *Democracy Without Borders: Transnationalization and Conditionality in New Democracies*, Routledge, London and New York, pp. 3-23.
- GUNTHER, Richard, Hans-Jurgen Puhle ve P. Nikiforos Diamandouros, (1995), “İntroduction”, Editörler: GUNTHER, Richard; Hans Jürgen Puhle ve P. Nikiforos Diamandouros, *The Politics of Democratic Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland and London, pp.1-32.
- GÜLMEZ, Mesut (2000), “2000’in Başında İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye’nin Onay Durumu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Mart, Cilt.3, Sayı.1, s.1-26.
- GÜZEL, Hasan Celal (2006), “Baykal’ın Son Kalesi Düşerken”, *Radikal*, 11 Mayıs, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186934>, 21.02.2010.
- HABER7.COM (2009), “Danıştay:Katsayı Sadece YÖK’ün İşi!”, 10 Ağustos, <http://www.haber7.com/haber/20090810/Danistay-Katsayi-sadece-YOKun-isi.php>, 21.02.2010.
- HABER KALESİ (2009), “Bakandan ETÖ İddiası”, 21 Ağustos, <http://www.haberkalesi.com/?mxz=habervehid=1902>, 06.02.2010.
- HABERTÜRK (2009), “TSK’dan Arınç’a Suikast İddiası Açıklaması”, 23 Aralık, <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=195785vecat=110vedt=2009/12/23>, 04.02.2010
- HALE, William ve Ergun Özbudun (2009), *Islamism, Democracy and Liberalizm in Turkey: The Case of the AKP*, Routledge, New York.

- HEYWOOD, Andrew (2007), *Siyasi İdeolojiler*, Çev., Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, 3. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- HUGHES, Preston (2009), *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Atatürkçülük*, Çev.,Narin Özlem, Arkadaş, Ankara.
- HUKUKİNET (2003), “Bakırköy’de DGM Savcılarına Bombalı Saldırı Düzenlendi”, 3 Haziran, <http://www.hukuki.net/haber/index.asp?id=276>, 06.02.2010.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1965), “Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma”, Çev., Ergun Özbudun, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , Cilt, XXII-XXIII, Sayı, 1-4, s. 55-107.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996), “Democracy for the Long Haul”, *Journal of Democracy*, Vol.7, No.2, pp.3-13.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1999), “Üçüncü Demokrasi Dalgası”, Çev., Eralp Yalçın ve Atilla Yayla, Editörler: YAYLA Atilla, *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, 2. Baskı, Siyasal Ktabevi, Ankara, s.129-147.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2002), *Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme*. Çev., Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2006), *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven and London.
- HUNTINGTON, Samuel P. ve Jorge I. Dominguez (1985), *Siyasal Gelişme*. Çev., Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- HÜRRİYET (2002a), “Tayyip, Yeşil Elmanın Yarısı”, 3 Ekim, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/03/188835.asp>, 31.01. 2010.
- HÜRRİYET (2002b), “28 Şubat’a İzin Vermeyin”, 25 Ekim, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/25/198616.asp>, 31.01.2010.
- HÜRRİYET (2002c), “Ecevit’ten Rejim Uyarısı”, 31 Ekim, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/10/31/201195.asp>, 31.01.2010.

- HÜRRİYET (2003a), “TSK’nın Süreci İzlemesi Doğal”, 14 Eylül,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/09/14/343354.asp>, 21.10.2010.
- HÜRRİYET (2003b), “Aynı Marka İki Kamyonet”, 16 Kasım,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=183899>, 06.02.2010.
- HÜRRİYET (2003c), “Türban-Laiklik-Kamu Alanı Tartışması”, Aralık,
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=122vesid=2,
06.02.2010.
- HÜRRİYET (2003d), “Türkiye Tarihinin En Büyük Terör Eylemleriyle Sarsıldı”,
Aralık,
http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=196vesid=2,
06.02.2010.
- HÜRRİYET (2004a), “Mason Locasına Canlı Bomba”, 10 Mart,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=208509vep=2>, 06.02.2010.
- HÜRRİYET (2004b), “Eğitim Bütçesi Savunmayı İlk Kez Aştı”, 1 Temmuz,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=237834>, 21.01.2010.
- HÜRRİYET (2005a), “Eylem mi? Hadi Gidiyoruz”, 10 Eylül,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=348982>, 06.02.2010.
- HÜRRİYET (2005b), “Silopi’de Başsavcı’nın Aracına Bomba”, 11 Kasım,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3508370vetarih=2005-11-11>, 06.02.2010.
- HÜRRİYET (2006a), “Türk ve Yunan Savaş Uçakları İt Dalaşında Çarpıştı”, 23 Mayıs,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=4459697>, 06.02.2010
- HÜRRİYET (2006b), “Yazar Elif Şafak’a Jet Beraat”, 21 Eylül,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/5122371.asp?m=1>, 20.20.2010.
- HÜRRİYET (2006c), “Ankara’da Cumhuriyet Mitingi”, 4 Kasım,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5374795vetarih=2006-11-04>, 06.02.2010.

- HÜRRİYET (2006d), “Türban Yüzünden Hedef Aldım”, 17 Mayıs, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4427940.asp?m=1&gid=69>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2007a), “Gerekirse Kuzey Irak Yönetimiyle Görüşürüz”, 17 Şubat, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=5970636>, 01.02.2010.
- HÜRRİYET (2007b), “Ankara’da Barzani Krizi mi Çıktı”, 17 Şubat, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=5970620>, 01.02.2010.
- HÜRRİYET (2007c), “Zamanlama Manidar İfadeler Çok Üzücü”, 29 Nisan, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6426618vetarih=2007-04-29>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2007d), “6 ölü 60’ı Aşkın Yaralı”, 22 Mayıs, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6562230vetarih=2007-05-22>, 08.02.2010.
- HÜRRİYET (2007e), “Komutanlar Yemin Törenine Katılmadı”, 4 Ağustos, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7025471>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2007f), “Ankara’da Kritik Tören”, 29 Ağustos, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=7176153vetarih=2007-08-29>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2007g), “Meclis’te Bir Yıl Böyle Geçti”, 31 Aralık, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7946487>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2008a), “Emekli Orgeneral Hurşit Tolon ve Şener Eruygur Gözaltında”, 1 Temmuz, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/Haberler.aspx?id=2195vetarih=2008-07-01>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2008b), “Başbuğ’dan Cemaat Uyarısı”, 29 Ağustos, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=9773115vetarih=2008-08-29>, 02.02.2010.
- HÜRRİYET (2009a), “Emekli Yarbayın Evinden Cephanelik Çıktı”, 7 Ocak, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10724235vetarih=2009-01-07>, 03.02.2010.

- HÜRRİYET (2009b), “Susurluk’un Kayıp Silahları İçin Kazı”, 9 Ocak, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10738161vetarih=2009-01-09>, 03.02.2010.
- HÜRRİYET (2009c), “16 İlde Ergenekon Operasyonu”, 22 Ocak, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10829191vetarih=2009-01-22>, 03.02.2010.
- HÜRRİYET (2009d), “Şükür ki Bu Paşalarla Savaşmamışız”, 12 Mart, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11190603vetarih=2009-03-12>, 04.02.2010.
- HÜRRİYET (2009e), “Arınç’a TSK Tepkisi”, 13 Mart, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11202086vetarih=2009-03-13>, 04.02.2010.
- IMF (2010), “World Economic Outlook Database, October 2009”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/index.aspx>, 22.03.2010.
- İNAT, Kemalettin ve Burhanettin Duran (2005), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Demokrasi Platformu*, Güz, s.1-40.
- İNSEL, Ahmet (2003), “The AKP and Normalizing Democracy in Turkey”, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/article.aspx?mid=505&article=The%20AKP%20and%20Normalizing%20Democracy%20in%20Turkey>, 02.02.2010 .
- İNSEL, Ahmet (2008), “Yargıçlar Hükümeti”, *Radikal İki*, 27 Ocak, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayveArticleID=875852veDate=27.01.2008veCategoryID=42>, 08.02.2010.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2007), *Anayasa Yargısı (Avrupa Modeli ve Türkiye)*, 4. Baskı, İmge, Ankara.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2005), “AKP ve Tarihsel Blok”, *Radikal*, 14 Mayıs, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=116325,02.052009>.

- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2009), *AKP ve Türk Sağı*, 2. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KALDOR, Marry ve Ivan Vejvoda (1997), “Democratization in Central and East European Countries”, *International Affairs*, January, Vol.73, No.1, pp.59-82.
- KARADAĞ, Ahmet (2006), “Sürdürülebilir Demokrasi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.7, Sayı.1, s.75-101.
- KARA-İNCİOĞLU, Nihal (2000), “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, Editörler: KALAYCIOĞLU, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 205-215.
- KEYMAN, E. Fuat (2000), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, 1. Baskı, Alfa, İstanbul.
- KEYMAN, E. Fuat (2007), “11 Eylül Sonrası Dünyada Türkiye’nin Dış Politikası: Demokratikleşme, Ekonomik İstikrar, Güvenlik”, Editörler: DURSUN, Davut, Burhanettin Duran ve Hamza Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar, Sorunlar*, 1. Baskı, Alfa, İstanbul, s.65-96.
- KEYMAN, E. Fuat ve Ziya Öniş (2004), “Helsinki, Copenhagen and Beyond, Challenges to the New Europe and the Turkish State”, Editörler: UĞUR, Mehmet ve Nergis Canefe, *Turkey and European Integration, Accession Prospects and Issues*, Routledge Press, London, pp.173-193.
- KEYMAN, E. Fuat ve Ziya Öniş (2007), “Globalization and Social Democracy in the European Periphery: Paradoxes of the Turkish Experience”, <http://portal.ku.edu.tr/~zonis/KEYMAN%20AND%20ONIS%20GLOBALIZATION%20AND%20SOCIAL%20DEMOCRACY%20IN%20EUROPE-FINAL%20DRAFT.pdf>, 30.01.2010.
- KÖKER, Levent (2007), “Demokratik ve Sivil Anayasa İçin Öneriler”, *Yeni Şafak*, 30 Temmuz, <http://yenisafak.com.tr/Yorum/Default.aspx?t=30.07.2007vei=58769> 01.02.2010.

- KUBICEK, Paul (2003), "International Norms, the European Union, and Democratization, Tentative Theory and Evidence", Editörler: KUBİCEK, Paul, *The European Union and Democratization*, Routledge, London, pp.1-30.
- KUBICEK, Paul (2005), "The European Union and Democratization 'From Below' in Turkey", pp.1-27, http://aei.pitt.edu/3018/02/kubicek-austin_paper.doc, 16.01.2010.
- LEE, Sangmook (2007), "Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea", *Taiwan Journal of Democracy* , July, Vol. 3, No.1, pp. 99-125.
- LİNZ, Juan J. (2008), *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev., Ergun Özbudun, Liberte, Ankara.
- LİNZ, Juan J. ve Alfred Stepan (1996), "Toward Consolidated Democracies", *Journal of Democracy*, Vol.7, No.2, pp.14-33.
- LIPSET, Seymour Martin (1959), "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, Vol. 53, No.1 pp.69-105.
- MANFRED, G. Schmidt (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. Çev., Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
- MERKEL, Wolfgang (????), "Embedded and Defective Democracies: Theory and Empiricisim", *Univerzita Komenskeho v Bratislave, Filozoficka Fakulta*, http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/ExU/Def_Dem_democratisation.pdf, 31.03.2010.
- MERKEL, Wolfgang (1996), "Institutions and Democratic Consolidation in East Central Europe", http://www.march.es/ceacs/ingles/publicaciones/working/archivos/1996_86.pdf, 29.03.2010.
- MERKEL, Wolfgang (1998), "The Consolidation of Post-Autocratic Democracies: A Multi-Level Model", *Democratization*, Vol.5, No.3, pp.33-67.

- MİLLİ GÜVENLİK KURULU (2004), “2004 Yılı Milli Güvenlik Kurulu Toplantılarının Basın Bildirileri”, 23 Ocak, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri2004/23ocak2004.html>, 21.01.2010.
- MİLLİYET (2007a), “Amerika’daki Felaket Senaryolarına Tepki”, 16 Haziran, <http://www.milliyet.com.tr/amerika-daki-felaket-senaryolarina-tepki/siyaset/haberdetayarsiv/08.02.2010/202395/default.htm?ver=50>, 08.02.2010.
- MİLLİYET (2007b), “PKK’dan Dağlıca Baskını: 12 Şehit”, 22 Ekim, <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/22/guncel/agun.html>, 02.02.2010 .
- MİLLİYET (2007c), “Emine Hanım Uygur’u Neden Göremedi?”, 23 Kasım, <http://www.milliyet.com.tr/2007/11/23/guncel/axgun02.html>, 03.02.2010.
- MİLLİYET (2008a), “Düşüncemizi Bilmeyen Yok”, 31 Ocak, <http://www.milliyet.com.tr/2008/01/31/siyaset/asiy.html>, 02.02.2010.
- MİLLİYET (2008b), “Akacak Kandan Sorumlu Olurlar”, 16 Ekim, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetayveArticleID=1003821>, 03.02.2010.
- MİLLİYET (2009a), “Özal Suikastı da Örgütün İşi Olabilir”, 26 Mart, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetayveArticleID=1075637>, 06.02.2010
- MİLLİYET (2009b), “Kürt Açılımı ABD’nin Projesidir”, 25 Ağustos, <http://www.milliyet.com.tr/kurt-acilimi-abd-nin-projesidir/siyaset/sondakikaarsiv/06.03.2010/1132106/default.htm>, 08.04.2010.
- MİLLİYET (2010), “Danıştay, Katsayı Düşürmeyi Durdurdu”, 9 Şubat, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayveArticleID=1196533veDate=09.02.2010veKategori=guncelveb=Danistay,%20katsayi%20dusurmeyi%20durdurdu>, 21.02.2010.

- MÜFTÜLER-BAÇ, Meltem (2004), “Turkey’s Accession to the European Union: Institutional and Security Challenges”, *Perceptions*, Autumn, Vol.IX, pp. 29-43, <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume9/Autumn2004/MeltemBac.pdf>.
- NAGLE, John D. ve Alison Mahr (1999), *Democracy and Democratization, Post Communist Europe in Comparative Perspective*, Sage Publications, London.
- NARBONE, Luigi ve Nathalie Tocci (2005), “Running Around in Circles? The Cyclical Relationship Between Turkey and the European Union”, *Centro Studid Politica Internazionale*, September 30, <http://www.cespi.it/Sem-Turchia/Tocci-Turchia.pdf>, 16.01.2010
- NTVMSNBC (2007), “Ankara’da Tarihi Cumhuriyet Mitingi”, 16 Nisan, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405418.asp>, 02.02.2010.
- NTVMSNBC (2008), “Karargahta ‘Karartmalı’ Görüşme”, 13 Haziran, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/449898.asp>, 02.02.2010
- NTVMSNBC (2009), “MİT: Ergenekon Şemasında Katkımız Yok”, 4 Ağustos, <http://www.ntvmsnbc.com/id/24988840/>, 06.02.2010.
- OCAKTAN, Mehmet (2007), “Sezer’den Giderayak Skandal”, *Yeni Şafak* , 9 Nisan, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=4637vey=MehmetOcaktan>, 02.02.2010.
- O’DONNELL, Guillermo (1992), “Transitions, Continuities, and Paradoxes”, Editörler: MAINWARING, Scott, Guillermo O’Donnell ve J. Samuel Valenzuela, *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, pp.17-56.
- O’DONNELL, Guillermo (1994), “Delegative Democracy?”, *Journal of Democracy* 5, pp.56-69.
- O’DONNELL, Guillermo (1996a), “Illusions About Consolidation”, *Journal of Democracy*, Vol.7, No.2, pp.34-51.

- O'DONNELL, Guillermo (1996b), "Another Institutionalization: Latin America and Elsewhere", *Kellogg Institute*, March, <http://nd.edu/~kellogg/publications/workingpapers/WPS/222.pdf>, 01.01.2010.
- O'DONNELL, Guillermo (2004), "Why the Rule Of Law Matters", *Journal Of Democracy*, October, Vol.15, Iss.4, pp.32-47.
- OECD (2008), "OECD Economic Surveys Turkey", Haziran, Vol. 2008/14, http://www.turkey-now.org/db/Docs/OECD_TR_outlook.pdf, 24.01.2010.
- OECD (2009), "Turkey: Phase 2bis Report on The Application of The Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions and The 1997 Recommendation on Combating Bribery in International Business Transactions", June 18, <http://www.oecd.org/dataoecd/2/18/43198860.pdf>, 10.04.2010.
- ÖNİŞ, Ziya (2003), "Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era", *Turkish Studies*, Vol. 4, No. 1, pp. 9-34,
- ÖNİŞ, Ziya (2004), "The Political Economy of Turkey's Justice and Development Party", <http://www.ku.edu.tr/ku/images/CASE/cvguide/zonis.pdf>, 30.01. 2010
- ÖNİŞ, Ziya (2005), "The Political Economy of Islam and Democracy in Turkey from the Welfare Party to the AKP", http://home.ku.edu.tr/~zonis/ONIS_FromWelfarePartytotheAKP.pdf, 30.01. 2010.
- ÖNİŞ, Ziya (2006a), "Beyond the 2001 Financial Crisis: The Political Economy of the New Phase of neo-Liberal Restructuring in Turkey", <http://home.ku.edu.tr/~zonis/ONIS-SANDIEGO.pdf>, 03.03.2010.
- ÖNİŞ, Ziya (2006b), "Turkey's Encounters with the New Europe Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead", http://home.ku.edu.tr/~zonis/ZAGREB_rev.pdf, 30.01. 2010.

- ÖNİŞ, Ziya ve Caner Bakır (2007), “Turkey’s Political Economy in the Age of Financial Globalization: The Significance of the EU Anchor”, http://home.ku.edu.tr/~zonis/ONIS_BAKIR.pdf, 03.03.2010.
- ÖZAY, İlhan (1995), “Yeni Bir Düzende Anayasa Mahkemesinin Kuruluş Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulü”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt.12, s.45-49
- ÖZAY, İlhan (1996), “Yasama - Yürütme ve Yargı İlişkileri Açısından Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve İşleyişi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt.13,s.31-39.
- ÖZBEK, Hüseyin (2008), “Mahmut Esat Bozkurt ve Türk’ün Hukuku”, *İstanbul Barosu Dergisi*, , 1305-1311, <http://www.istanbulbarosu.org.tr/yayinlar/BaroDergileri/ibd/20083/ibd2008317.pdf> 23.01.2010.
- ÖZBUDUN, Ergun (2003), *Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZKÖK, Ertuğrul (2002), “Bir Şakanın Ardındaki Duygular”. *Hürriyet*, 4 Kasım, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=107506veyazarid=10> 31.01.2010.
- PICCOLI, Wolfango (2005), “Enhancing Turkey’s EU Membership Prospects via Securitizing Moves: The Role of Turkish NGO’s in the Country’s Europeanization”, *Harvard University, 7. Annual Kokkalis Graduate Student Workshop*, 4 February, http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW7/Piccoli%20_paper_.pdf, 23.03.2010 .
- PRIDHAM, Geoffrey (2005), *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan, NewYork.
- PRZEWORSKI, Adam (1991), *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge.

- PRZEWORSKI, Adam ve Fernando Limongi (1997), “Modernization: Theories and Facts”, *World Politics*, Vol.49, No.2, pp.155-183.
- PRZEWORSKI, Adam, Michael Alvarez, José Antoni Cheibub ve Fernando Limongi (1996), “What Makes Democracies Endure?”, *Journal of Democracy*, Vol.7, No.1, pp. 39-55.
- RADİKAL (2002a), “AKP’ye Kapatma Davası”, 23 Ekim, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=54177>, 20.02.2010.
- RADİKAL (2002b), “Arınç: Ben Meclis Başkanım, Onlar Komutan”, 29 Kasım, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=58193>, 21.01.2010.
- RADİKAL (2003a), “Gülen’in Amacı Cihat”, 21 Ocak, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=63569> 06.02.2010.
- RADİKAL (2003b), “Konsolosluk Bombacısının Kimliği Belirlendi”, 11 Haziran, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=77976>, 06.02.2010.
- RADİKAL (2003c), “Çankaya’da Hava Puslu”, 1 Ağustos, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=83641>, 01.02.2010.
- RADİKAL (2003d), “Polisin Bomba İhmali: 17 Yaralı”, 1 Ağustos, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=83675>, . 06.02.2010
- RADİKAL (2003e), “Yargıtay Binası Önünde Patlama”, 22 Aralık, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=63713>, . 06.02.2010
- RADİKAL (2004a), “Sezer, YÖK Yasası’nı Veto Etti”, 28 Mayıs, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=117734>, 01.02.2010.
- RADİKAL (2004b), “Yargıtay: Özkaya Hakkında İşleme Gerek Yok”, 14 Ekim, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=131185>, 27.02.2010.
- RADİKAL (2005a), “Yeni ‘Terörle Mücadele’ Yolda”, 21 Temmuz, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=159279>, . 01.02.2010
- RADİKAL (2005b), “MGK’da Zorlu Tartışma”, 24 Ağustos, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=162271>, 01.02.2010.

- RADİKAL (2005c), “Hilafet İstediler!”, 3 Eylül,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163172>, . 06.02.2010
- RADİKAL (2006a), “Orhan Pamuk Davası Düştü”, 23 Ocak,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=176501>, 20.02.2010.
- RADİKAL (2006b), “Gazeteci Hrant Dink Davası AİHM Yolunda”, 3 Mayıs,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=186218>, 20.02.2010.
- RADİKAL (2006c), “Çığ’ın Tepkileri Özgür”, 2 Kasım,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=203305>, 20.02.2010.
- RADİKAL (2007a), “Lokmacı Kapısı TSK Kontrolündedir”, 7 Ocak,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=209338>, 01.02.2010.
- RADİKAL (2007b), “Köprü ve Yol Zammına İptal”, 4 Nisan,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=217464>, 27.02.2010.
- RADİKAL (2007c), “Büyükanıt Cumhurbaşkanı Adayını Tarif Etti”, 13 Nisan,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218257>, 01.02.2010.
- RADİKAL (2007d), “Misyoner Katliamı”, 19 Nisan,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218861>, 08.02.2010.
- RADİKAL (2007e), “Çanakkale’ye Araba Vapurlarıyla Çıkarma”, 6 Mayıs,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=220497>, 02.02.2010.
- RADİKAL (2007f), “Deniz Mavi Yer Kırmızı”, 14 Mayıs,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221183>, 02.02.2010.
- RADİKAL (2007g), “Samsun’da Dün Herkes Gençti!”, 21 Mayıs,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=221803>, 02.02.2010.
- RADİKAL (2007h), “Seçmenin Röntgeni”, 25 Temmuz,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=227892>, 24.01.2010.
- RADİKAL (2008a), “Erdoğan’dan Alevilere: Acıyı Bal Eyleyelim...”, 12 Ocak,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244199>, 23.01.2010.

- RADİKAL (2008b), “Genelkurmay: Onaylanmış Bir Plan Yok”, 20 Haziran,
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=DetayveArticleID=884336veDate=22.06.2008veCategoryID=78>, 02.02.2010.
- RADİKAL (2008c), “Başbakan’a 7 Suikast Girişimi”, 4 Temmuz,
<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=DetayveArticleID=886670veDate=04.07.2008veCategoryID=78>, 06.02.2010.
- RADİKAL (2009a), “Alevi Çalıştayları Brezilya Dizisi Gibi, Oyalamaktan Başka İşe Yaramaz”, 13 Temmuz,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayveDate=veArticleID=944835>, 23.01.2010.
- RADİKAL (2009b), “Arınç’a Suikast Hazırlığı İddiasıyla Bir Albay ile Bir Binbaşı Sorgulandı”, 22 Aralık,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayveArticleID=970565veCategoryID=77>, 04.02.2010
- RADİKAL (2010), “YARSAV: Yargı Kuşatma Altında”, 01 Ocak,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&CategoryID=77&ArticleID=972224>, 06.04.2010.
- RENEWICK, Alan (2006), “Why Hungary and Poland Differed in 1989: The Role of Medium-Term Frames in Explaining the Outcomes of Democratic Transition”, *Democratization*, Vol.13, No.1, pp.36-57.
- SABAH (1997), “Yargıya Açık Tehdit”, 10 Haziran,
<http://arsiv.sabah.com.tr/1997/06/10/p01.html>, 23.01.2010.
- SABAH (2003), “Millete Havale Etti”, 22 Ekim,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2003/10/22/p01.html>, 21.01.2010 .
- SABAH (2005a), “Adalet Bakanlığı Önünde Canlı Bomba Paniği”, 1 Temmuz,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/07/01/gun95.html>, 06.02.2010
- SABAH (2005b), “Yargı Tarihinde İlk”, 23 Eylül,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/09/23/gnd107.html>, 20.02.2010.

- SABAH (2005c), “Van Rektörü Tutuklandı”, 15 Ekim, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/15/gnd101.html>, 27.02.2010.
- SABAH (2005d), “Rektör Yücel Aşkın’a Cezaevinde Destek”, 23 Ekim, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/23/siy101.html>, 27.02.2010.
- SABAH (2006), “Ben de Bir-İki Bomba Attırdım”, 27 Temmuz, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/07/27/gnd108.html>, 01.02.2010.
- SABAH (2007), “Hrant Dink Öldürüldü”, 9 Ocak, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/01/19/gnd137.html>, 06.02.2010.
- SABAH (2010), “Balyoz Savcıları Görevden Alındı”, 5 Nisan, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/04/05/balyoz_savcilar_i_gorevden_alindi, 08.04.2010.
- SAMANYOLU HABER (2006), “Trakya Devleti Kuracaklarmış”, 27 Mayıs, <http://www.samanyoluhaber.com/haber-12688.html>, 08.02.2010.
- SAMANYOLU HABER (2009), “Bu Sözleri Bir Profesör Söyledi!”, 3 Aralık, http://www.samanyoluhaber.com/h_332361_bu-sozleri-bir-profesor-soyledi-!.html, 20.02.2010.
- SANCAR, Mithat ve Eylem Ümit (2007), “Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları”, TESEV, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/YargidaAlgiveZihniyetKaliplariRaporu.pdf, 28.02.2010
- SAVAŞ, Vural (2001), *İrtica ve Bölücülüğe Karşı Militan Demokrasi*, 13. Baskı, Bilgi, Ankara.
- SCHEDLER, Andreas (1998), “What is Democratic Consolidation?”, *Journal of Democracy*, Vol.9, No.2, pp. 91-107.
- SCHEDLER, Andreas (2001), “Measuring Democratic Consolidation”, *Studies in Comparative International Development*, Vol. 3, No.1, pp. 66-92.
- SCHMIDT, Manfred G. (2001), *Demokrasi Kuramlarına Giri.*, Çev. M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.

- SCHMIDT, Vivien A. (2003), “The European Union: Democratic Legitimacy in a Regional State?”, http://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_91.pdf, 18.12.2009.
- SCHMITTER, Philippe C. (1995), “Organized Interests and Democratic Consolidation in Southern Europe”, Editörler:GUNTHER, Richard; Hans Jürgen Puhle ve P. Nikiforos Diamandouros, *The Politics of Democratic Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland and London, pp. 284-314.
- SCHMITTER, Philippe C. ve Terry Lyn Karl (1999), “Demokrasi Nedir, Ne Değildir?”, Çev., Levent Gönenç, Editörler: YAYLA, Atilla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, Ankara, s.3-15.
- SCHMITZ, Hans Peter ve Katrin Sell (1999), “International Factors in Process of Political Democratization: towards a Theoretical Integration”, Editörler: GRUGEL, Jean, *Democracy without Borders: Transnationalizations and Conditionality in New Democracies*, Routledge, London, pp.23-41.
- SHILS, Edward (2002), “Merkez ve Çevre”, Çev., Yusuf Ziya Çelikkaya, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 70, Bahar, s.87-96.
- SOYSAL, Mümtaz (1976), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- SÖZEN, Ahmet (2004), “Türkiye’de Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Demokratikleşme ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, <http://ir.emu.edu.tr/staff/asozen/pub/tanoryazi.pdf>, 16.01. 2010.
- TARAF (2008a), “Genelkurmay’ın Türkiye’yi Biçimlendirme Planı”, 20 Haziran, <http://www.taraf.com.tr/haber/10772.htm>, 02.02.2010.
- TARAF (2008b), “Dağlıca Baskını Biliniyordu”, 24 Haziran, <http://www.taraf.com.tr/haber/11262.htm>, 03.02.2010.
- TARAF (2008c), “Diyarbakır’da Af Tartışması”, 6 Eylül, <http://www.porttakal.com/haber-diyarbakir-da-af-tartismasi-108747.html>, 02.02.2010.
- TARAF (2008d), “Aktütün’ü İtiraf Edin Demiştik... Biz Açıkıyoruz”, 14 Ekim, <http://www.taraf.com.tr/haber/19121.htm>, 02.02.2010.

- TARAF (2008e), “Paşasının Başbakanı”, 17 Ekim, <http://www.taraf.com.tr/haber/19253.htm>, 03.02.2010.
- TARAF (2008f), “Savcı Doğan Öz Neden Öldürülmüştü?”, 11 Temmuz, <http://www.taraf.com.tr/haber/12259.htm>, 06.04.2010.
- TARAF (2009a), “Patlasaydı Yanardık”, 10 Mayıs, <http://www.taraf.com.tr/haber/33419.htm>, 04.02.2010.
- TARAF (2009b), “Kod Adı Kafes”, 9 Kasım, <http://taraf.com.tr/haber/44228.htm>, 21.01.2010.
- TARAF (2009c), “Suikast, Bombalama ve Kara Propaganda”, 19 Kasım, <http://www.taraf.com.tr/haber/44227.htm>, 04.02.2010.
- TARAF (2010a), “Darbenin Adı Balyoz”, 20 Ocak, <http://taraf.com.tr/haber/46614.htm>, 06.02.2010.
- TARAF (2010b), “İki Yüz Bin Kişiye Tutuklama”, 21 Ocak, s.1, 9-11.
- TARAF (2010c), “Balyoz, Başkenti Baştan Yaratıyor”, 23 Ocak, s.10-11.
- TARAF (2010d), “Kafes Cuntası İddianamede”, 28 Ocak, s.1.
- TARAF (2010e), “Türkiye’yi Balyozla Ezeceklerdi”, 20 Ocak, s.10-11.
- TAŞGETİREN, Ahmet (2005), “Derin Devlet”, 5 Nisan, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/nisan/05/atasgetiren.html>, 02.01.2010.
- TEZİÇ, Erdoğan (1972), *Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- TODAY’S ZAMAN (2008), “Erdoğan Remains Firm on Call for ‘One Nation, One Flag’”, November 12, <http://www.todayszaman.com/tz-web/news-158492-erdogan-remains-firm-on-call-for-one-nation-one-flag.html>, 28.02.2010.
- TURAN, Ali Eşref (2004), *Türkiye’deki Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- TÜRK DEMOKRASİ VAKFI (1991), *Demokrasi Nedir?*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN, Fusun (2008), “The European Union and Democratization in Turkey: The Role of the Elites”, *Human Rights Quarterly*, Vol.30, pp.146-163.
- TÜSİAD (2001), “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasal Kriterleri, Görüşler ve Öncelikler”, http://www.belgenet.com/rapor/tusiadrapor_052001.html, 29.03.2010.
- ULAGAY, Osman (2008), *AKP Gerçeği ve Laik Darbe Fiyaskosu*, 9. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.
- USUL, Ali Resul (2003), *International Dimension of Democratization? The Influence of the European Union on the Consolidation of Democracy in Turkey 1987-2002*. Basılmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
- UYSAL, Ceren (2001), “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı.1, s. 140-153,
- UZUN, Turgay (2007), “Seçim Sonrası Türkiye Hangi Yöne?”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl.44, Sayı.513, s.11-13, www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_3_Sayi_513.pdf, 03.03.2010.
- ÜLSEVER, Cüneyt (2010), “Sivil Vesayet”, *Hürriyet*, 26 Ocak, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/13586933.asp>, 06.04.2010.
- ÜNAL, Mustafa (2010), “O LAW’lar Boru Değilmiş”, *Zaman*, 29 Ocak, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=945788>, 04.02.2010.
- VAKİT (2009), “Asıl Sezer Yargılanmalı”, 22 Mayıs, http://www.habervaktim.com/haber/72768/asil_sezer_yargilanmali.html, 02.02.2010.

- VALENZUELA, Samuel J. (1990), “ Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions”, <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/150.pdf>, 21.01 2010.
- WHITEHEAD, Laurence (2002), *Democratization: Theory and Experience*, Oxford University Press, Oxford.
- YARGITAY BAŞKANLAR KURULU (2007), “Yargıtay Başkanlar Kurulu”nun Kamuoyuna Duyurusu”, 28 Eylül, http://www.yargitay.gov.tr/dmdocuments/baskanlar_kurulu.pdf, 23.01. 2010.
- YARGITAY BAŞKANLAR KURULU (2008), “Yargıtay Başkanlar Kurulu Bildirisi”, 21 Mayıs, http://www.yargitay.gov.tr/dmdocuments/bsk_bildirisi.doc, 23.01. 2010.
- YAVUZ, M. Hakan ve Nihat Ali Özcan (2006), “The Kurdish Question and Turkey’s Justice and Development Party”, *Middle East Policy*, Vol.XIII, No.1, pp.102-119.
- YAZICI, Serap (2009), *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- YENİ ŞAFAK (2004), “Savunmada Milli Üretime Dönüş”, 15 Mayıs, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2004/Mayis/15/p01.html>, 21.01.2010.
- YENİ ŞAFAK (2007a), “Beraatçi Savcı Cepten Atandı”, 18 Mart, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=18.03.2007vec=1vearea=1vei=35675>, 23.01.2010.
- YENİ ŞAFAK (2007b), “Komutanlar Yemin Törenine Katılmadı”, 29 Ağustos, <http://yenisafak.com.tr/Politika/Default.aspx?t=29.08.2007vei=65051> 02.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2009a), “Danıştay Davası Yarın Yeniden”, 22 Mart, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=22.03.2009vei=176469>, 04.02. 2010.
- YENİ ŞAFAK (2009b), “Kayseri’de Alay Komutanına Gözaltı”, 23 Mart, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=23.03.2009vei=176708>, 04.02.2010.

- YENİ ŞAFAK (2009c), “İddianameyi Hemen İndirip Okuyun!”, 25 Mart, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=25.03.2009vei=177125>, 04.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2009d), “TSK: Toprak Altında Gömülü Silahımız Yok”, 24 Nisan, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=24.04.2009vei=182507>, 04.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2009e), “Poyrazköy’de Kazdıkça Cephane Çıkıyor”, 22 Mayıs, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=22.04.2009vei=182223>, 04.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2009f), “Hilmi Özkök İfade Verdi”, 27 Mayıs, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=27.04.2009vei=183108>, 04.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2009g), “Denizaltıya Konan Dinamitlerin Esrarı Çözüldü”, 20 Kasım, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/Default.aspx?t=20.11.2009vei=224478>, 04.02.2010.
- YENİ ŞAFAK (2010), “Bu HSYK’nın Yargıya İlk Müdahalesi Değil”, 19 Şubat, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=242510>, 08.04.2010.
- YETKİN, Murat (2003), “Asker, Liderlik, Amerika ve Irak”, *Radikal*, 7 Mayıs, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=74407>, 31.01.2010.
- ZAKARİA, Fareed (1997), “The Rise of İlliberal Democracy”, November, <http://www.fareedzakaria.com/articles/other/democracy.html>, 24.09.2009
- ZAMAN (2008a), “DP Ayağa Kalktı: Tansel Çölaşan İstifa Etsin”, 09 Mart, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=662484vetitle=dp-ayaga-kalkti-tansel-colasan-istifa-etsinvehaberSayfa=0>, 23.01.2010.
- ZAMAN (2008b), “Esas Denetimi, Yargıçlar Devletine Götürür Diyenler Şimdi Çark Etti”, 7 Haziran, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=699105&title=esas-denetimi-yargiclar-devletine-goturur-diyenler-simdi-cark-etti&haberSayfa=0>, 05.04.2010.
- ZAMAN (2009a), “Garnizon Komutanı, Kayseri Esnafını Tek Tek Fişlemiş”, 17 Mart, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=826298>, 21.01.2010.
- ZAMAN (2009b), “Yeni Bir Darbe Planı Daha Ortaya Çıktı: Demir Yumruk”, 26 Mart, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=830109vekeyfield=59656E69206>

2697220646172626520706C616EC4B12064616861206F727461796120C3A7
C4B16B74C4B13A2044656D697279756D72756B, 21.01.2010.

ZAMAN (2009c), “‘Danıştay’ın Ankara Ayağı Müsamereydi Dava Yeni Başlıyor”, 6 Eylül, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=889026&title=danistayin-ankara-ayagi-musamereydi-dava-yeni-basliyor&haberSayfa=0>, 06.02.2010.

ZAMAN (2009d), “Aydınlardan İlker Başbuğ’a Sert Tepki”, 18 Aralık, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=928849>, 06.02.2010.

ZAMAN (2010a), “Hâkimler Hükümeti Anlayışı Maalesef Yüksek Yargının Birçok Birimine Hakim”, 3 Şubat, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=947498>, 08.02.2010.

ZAMAN (2010b), “Metrobüs Zammı İptal Edildi”, 9 Şubat, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=949556>, 27.02.2010.

ZAMAN (2010c), “Yargıtay Başkanı da Baykal Gibi Konuştu: Yargı Kuşatma Altında”, 6 Mart, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=958573>, 06.04.2010.

ÖZGEÇMİŞ

Necmi Akman, 1969 yılında Samsun'da doğdu. İlköğrenimi Samsun'da, ortaöğrenimini İzmir'de tamamladı. 1988 yılında Ankara Numune Hastanesi'ne laboratuvar teknisyeni olarak atandı ve aynı yıl Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünde yükseköğrenimine başladı. 1994 yılında Kırıkkale Kaymakam Adayı olarak Mülkî İdare Amirliği mesleğine geçiş yaptı.

İstanbul-Adalar Kaymakam Vekilliği, Çorum-Oğuzlar Kaymakamlığı, Ağrı-Diyadin Kaymakamlığı (Geçici Görevli), Batman-Gercüş Kaymakamlığı, Artvin Vali Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Halen Sakarya-Kocaali Kaymakamlığı görevini yürütmektedir.

Evli ve iki çocuk babası olan Necmi Akman, orta derecede İngilizce bilmektedir.